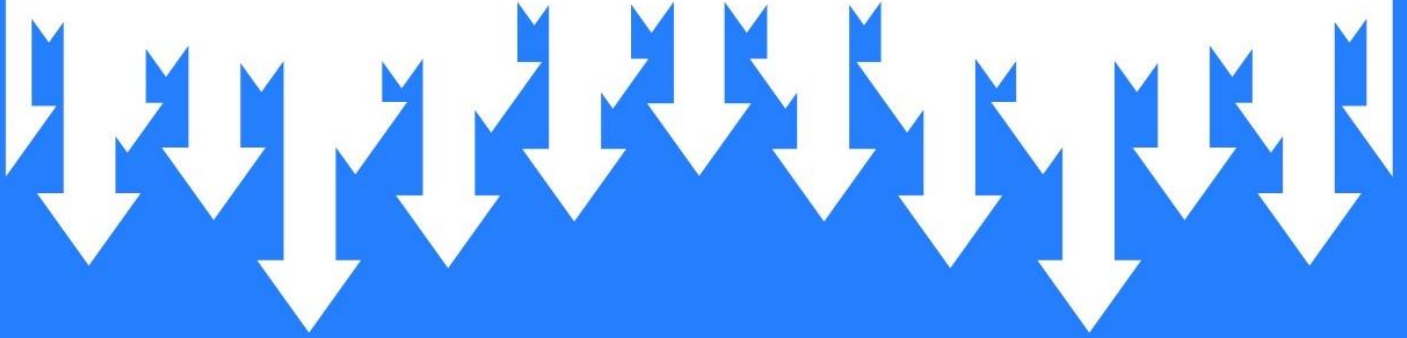

E-ISSN: 2564-7202

JOURNAL OF
EASTERN ANATOLIA
SOCIAL SCIENCES
TRENDS

DOĞU ANADOLU SOSYAL BİLİMLERDE EĞİLİMLER DERGİSİ

Cilt/Vol: 4

Sayı/Issue: 1

Yıl/Year:2020

SAHİBİ / OWNER

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ ADINA / ON BEHALF OF INSTITUTE OF SOC. SCI.
PROF. DR. ÖMER PAKIŞ

EDİTÖR / EDITOR IN CHIEF
DR. ÖĞR. ÜYESİ EMRAH GÜL

EDİTÖR YARDIMCISI
Arş. Gör. Dr. GÜLSÜM YILDIRIM

TÜRKÇE DİL EDİTÖRÜ
DR. ÖĞR. ÜYESİ AYŞE ERTUŞ

YABANCI DİL EDİTÖRÜ
OKT. HASAN ALKAN

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Aysel Köksal AKYOL	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Baskın ORAN	Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr. Berrin AKMAN	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Çağrı ERHAN	Kemerburgaz Üniversitesi
Prof. Dr. Erel TELLAL	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Georgianna DUARTE	Texas Brownsville University
Prof. Dr. Hacı CAN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Haluk ALKAN	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Haluk EGELİ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Mutlu Nisa Ünalrı ÇORAL	Mersin Üniversitesi
Prof. Dr. Muhsin KAR	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof.Dr. Nizamettin KOÇ	Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Ömay ÇOKLUK	Ankara Üniversitesi
Dr. Maciej CESARZ	Wroclaw Üniversitesi

BU SAYININ HAKEMLERİ

Dr. Öğretim Üyesi Nihal MENZİ ÇETİN	Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Sinan KESKİN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Sezgin GÜÇLÜAY	Fırat Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Hacer GÖL	Bitlis Eren Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Neşe ACAR	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Mübeyyen TEPE KÜÇÜKOĞLU	Trakya Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Meltem YAVUZ	İstanbul Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Zeynep Nalan YILMAZ	Hakkari Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Işın SEVER	Hakkari Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi İbrahim DUMAN	Hakkari Üniversitesi
Dr. Ömer DEMİR	Hakkari Üniversitesi

Doğu Anadolu Sosyal Bilimlerde Eğilimler Dergisi (DASED) (Journal of East Anatolian Social Sciences Trends) (J-EAST), Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki sayı yayınlanan ulusal hakemli online yayın yapan akademik bir dergidir. Doğu Anadolu Sosyal Bilimlerde Eğilimler Dergisi, eğitim bilimleri, öğretmen yetiştirme, uluslararası ilişkiler, iktisat, işletme, ekonometri, maliye, sosyoloji, psikoloji, tarih, Türk dili ve edebiyatı, felsefe, hukuk ve din bilimleri alanlarında ulusal/uluslararası düzeyde bilimsel bir niteliğe sahip, özgün araştırma makalelerine ve derlemelere yer verir.

DERGİMİZDE YAYINLANAN MAKALELERDE YER ALAN FİKİRLER/DÜŞÜNCELER YAZAR/YAZARLARIN KENDİ GÖRÜŞLERİNİ YANSITMAKTADIR.

“DERGİMİZDE YAYINLANAN MAKALELERDEN DOĞABİLECEK HER TÜRLÜ SORUMLULUK MAKALELERİN YAZAR/YAZARLARINA AİTTİR”.

DERGİMİZİN TARANDIĞI İNDEKSLER

ResearchBib

ASOS Index

Journal Factor

Academic Keys

Rootindexing

Scientific Indexing Services

Eurasian Scientific Journal Index

COSMOS IF

i2or

International Scientific Indexing

infobase index

Science Library Index

DRJI

İÇİNDEKİLER

Editör'ün Mesajı	vi
ÇOCUKLAR HAKLARINI BİLİYOR MU: BİLİNÇ DÜZEYİ ARAŞTIRMASI	1
ÖNLİSANS ÖĞRENCİLERİNİN İNTERNET BAĞIMLILIĞI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA (SELÇUK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER MESLEK YÜKSEKOKULU ÖRNEĞİ)	15
BÖLGESEL KALKINMADA HAVALİMANI ROLLERİ: İŞLETİCİLER İÇİN ÖNERİLER ...	27
ORTA ÇAĞ AVRUPA TOPLUMUNDA KOLLEKTİF KİMLİK DEĞİŞİMİ VE İSLAM FETİHLERİNİN ETKİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME.....	40
YAYIN İLKELERİ.....	54
YAZIM KURALLARI	55

Editör'ün Mesajı

Değerli okurlar, DASED isimli dergimizin yeni bir sayısı (4. Sayı/1. Cilt) ile sizlerle. 4 yıl önce çıktığımız bu yolda bizleri yalnız bırakmadınız ve her sayımızda daha heyecanlı ve dikkatli çalışmamıza destek verdiniz.

DASED Editör Kurulu olarak bu sayıda yer verdiğimiz “Çocuklar Haklarını Biliyor Mu: Bilinç Düzeyi Araştırması” 18 yaş altı çocukların haklarına yönelik bilinç düzeylerinin ilginizi çekeceği düşünülmektedir. Yine günümüzde en önemli konularından biri olarak görülen internet bağımlılığı ile ilgili olarak “Önlisans Öğrencilerinin İnternet Bağımlılığı Üzerine Bir Araştırma (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Örneği)” yapılan araştırmanın alanyazına katkı sağlayacağı düşünülerek yer verilmiştir. “Bölgesel Kalkınmada Havalimanı Rollerini İşleticiler İçin Öneriler” araştırmasının Türkiye’ kalkınma da havalimanları ile ilgili bilgiler yer verilmiştir. “Orta Çağ Avrupa Toplumunda Kollektif Kimlik Değişimi Ve İslam Fetihlerinin Etkisi Üzerine Bir İnceleme” araştırmalarına yer verilmiştir.

DASED Editör kurulu olarak, bizlerden desteğini hiçbir zaman esirgemeyen değerli yazarlarımıza, hakemlerimize ve derginin yayına hazırlanmasında emeği geçen tüm çalışma arkadaşlarımıza en içten saygılarımızı sunarız.

Dr. Öğr. Üyesi Emrah GÜL
DASED Editör Kurulu Adına

ÇOCUKLAR HAKLARINI BİLİYOR MU: BİLİNÇ DÜZEYİ ARAŞTIRMASI

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Şaban AKGÜL¹ Dr. Öğr. Üyesi Ayça Kartal²

Özet

Bu araştırmada 18 yaş altı çocukların çocuk haklarına yönelik bilinç düzeylerinin farklı değişkenlere göre incelenmesi amaçlanmıştır. Nicel yöntemlere dayalı olarak tasarlanan bu araştırma betimsel olup, tarama deseninde yürütülmüştür. Araştırmanın evreni Türkiye'deki 18 yaş altı çocuklardır. Araştırmanın örneklemini Türkiye'nin 81 ilinde ikamet eden 18 yaş altı (lise ve altı) 404 çocuktan oluşmaktadır. Verilerin analizinde SPSS 20 programı kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre 18 yaş altı çocukların çocuk haklarına yönelik bilinç düzeyleri cinsiyet yönünden benzerdir. Yaşanılan yerler, çocukların çocuk haklarına ilişkin bilgi düzeyinde bir etkiye sahip değildir. Ancak kendine ait odası olan çocukların okulda çocuk hakları ile ilgili özellikle korunma ve bilgi edinme hakkına yönelik, kendine ait odası olmayanlara göre daha bilinçli olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç doğrultusunda çocuk hakları konusunda farklı şehir ve okullarla ortaklı projeler yapılması ve bu projelere cinsiyet ayrımı gözetmeksizin katılımcıların dâhil edilmesi önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk Hakları, Bilinç Düzeyi, Çocuk, Türkiye

DO KIDS KNOW THEIR RIGHTS?: AWARENESS LEVEL RESEARCH

Abstract

The aim of this study is to investigate children's awareness of their rights according to different variables. This is a quantitative and descriptive study in which a screening design has been used. The study population consisted of children under 18 years of age in Turkey. The study sample consisted of 404 children under 18 years of age (high school or less) from 81 cities of Turkey. Data were analyzed using the Statistical Package for Social Sciences (SPSS), version 20. According to the results of the study, male and female participants had similar levels of awareness of children's rights. Place of residence had no effect on their awareness levels. However, participants who had their own rooms were more aware of children's rights, especially the right to protection and information, than those who did not have their own rooms. These results suggest that joint projects on children's rights should be held in different cities and schools and that all students, regardless of gender, should be encouraged to participate in them.

Keywords: Children's Rights, Awareness Level, Child, Turkey

¹Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Reşadiye Meslek Yüksekokulu, ORCID: 0000-0002-7257-5458, mehmet.akgul@gop.edu.tr

² Muş Alparslan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, ORCID: 0000-0002-4297-8002 a.kartal@alparslan.edu.tr

GİRİŞ

İnsan hak ve özgürlüklerine saygılı, kendi haklarının bilincinde ve gerektiğinde bu hakları etkin bir biçimde savunabilen, sosyal yaşam içerisinde katılımcı, kendi gelişiminden sorumlu, sorumluluklarının farkında ve bu gelişim sürecine yön verebilen bireylerin toplumsal yaşam içerisinde yer almasının temeli, haklarını bilen nesillerle mümkündür (Hareket, 2018,1). Gelişmiş toplumlarda bu durumun sağlanabilmesi, eğitimle mümkün olmakla birlikte, eğitimin bu işlevini yerine getirmesi için o toplumda yaşayan insanların haklarını korumak önemli görülür (Yurtseven ve Altun, 2015). Toplumların geleceğinin, toplumun yetiştireceği çocukların, bedenlen, ruhen, ahlaken ve fikren iyi gelişmesine ve eğitilmesine bağlı olduğu düşünüldüğünde, bu durumun çocuğun toplum içindeki hukuki durumunu düzenleyen kurallarla bağlantılı olduğu söylenebilir (Akgül, 2015).

1989 yılında Çocuk Haklarına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi kabul edilmiş ve çocuk haklarının tüm dünya çocukları için aynı olmasını sağlamıştır. Sözleşmeyi imzalayan tüm devletler çocuk haklarının korunması için üzerine düşeni yapmakla yükümlüdür. Türkiye'nin bu sözleşmeyi imzalaması 1990 yılına tekabül etmektedir (Akyüz, 2013). Bu sözleşme, çocukların sosyal, ekonomik ve kültürel haklarına yer vermesinin yanında, ekonomik sömürüden korunma, beslenme, sağlık, eğitim gibi temel hakları da ayrıntılı biçimde düzenlenmiştir. Çocuklara şiddet ve çocuk istismarının çokça yaşandığı günümüzde, çocuk işçiliği ile mücadele de devam etmekte, dolayısıyla çocuk haklarına ilişkin ihlallerin sürdüğü görülmektedir (Hammarberg, 2011; Hodgkin ve Newell, 1998; Covell, Howe ve McNeil, 2010).

Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun yazdığı “Üçler Yediler Kırklar” adlı kitapta çocuk, bir bahçedeki rengarenk çiçekler olarak ifade edilir. Kitapta bir bahçıvan olarak görülen öğretmen, çocuğun en güzel şekilde açmasını sağlayacak; ona kokusunu verecek olan kişidir. Bu yönüyle bakıldığında “çocuk” kavramının, sadece aile değil öğretmen başta olmak üzere, tüm toplumu şekillendirecek önemli bir unsur olduğunu söyleyebiliriz. Bu noktada hak ve sorumluluklarının bilincinde, kendini ifade edebilen bireylerden oluşan toplum için çocuk haklarının doğru uygulanması, toplum için doğru şartları oluşturup en iyi eğitim için gerekenlerin ayarlanması önemlidir (Washington, 2010). Doğru şartların oluşabilmesi, eğitim için gereken ihtiyacın karşılanması noktasında, toplumun çocuk haklarına yönelik bilgi düzeyinin tespiti önem arz etmektedir.

Alanyazında yapılan çalışmalar incelendiğinde çocuk hakları üzerine yapılmış farklı türde araştırmaların mevcut olduğu görülmektedir. Araştırmalar incelendiğinde öğretmen adayı, öğretmen ve yöneticilerin çocuk haklarına yönelik görüş ve tutumlarının incelendiği çalışmalar (Banko, 2017; Coşkun, 2015; Çetinkaya, 1998; Dönmez, 2015; Erdoğan, 2018; Fazlıoğlu, 2007; Gülbahar, 2019; Hançer, 2019; Kaya, 2011; Özaktan, 2014; Özkan, 2013; Peker, 2012; Uçuş-Güldalı, 2009); öğrencilerin ve velilerin çocuk haklarına yönelik farkındalıklarının, görüş ve tutumlarının incelendiği çalışmalar (Akgül, 2015; Akgül, 2018; Ay-Zöğ, 2008; Cantekinler, 1989; Çoban-Sural, 2018; Demirezen, Altıkulaç ve Akhan, 2013; Kesayak, 2019; Karcı, 2016; Salman-Osmanağaoğlu, 2007; Tiftikçi, 2018; Yeşilkayalı, 2014; Yılmaz, 2018; Yurdakul, 2015; Yurtseven, 2009); çocuk haklarına yönelik Türkiye'deki uygulamaların ve eğitim programlarının incelendiği, çocuk haklarına yönelik eğitim programlarının geliştirildiği, farklı ülkeler ile Türkiye'deki uygulamaların karşılaştırmalarının yapıldığı çalışmalar (Erdurak, 2019; Hareket, 2018; Işıksal-Apaydın, 2017; Kalender, 2018; Özdemir-Doğan, 2017) yer almaktadır.

Ulaşılan alanyazında Türkiye genelini kapsayacak şekilde 18 yaş altı çocukların çocuk hakları hakkında bilinç düzeyini tespit etmeye yönelik bütüncül bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu noktada araştırmanın temel problemi: “Türkiye’de 18 yaş altı çocukların çocuk haklarına yönelik bilinç düzeyleri farklılık göstermekte midir?”

Bu temel problem çerçevesinde cevap aranacak alt problemler şu şekilde belirtilebilir: Türkiye'deki çocukların, çocuk haklarına yönelik bilinç düzeyleri,

- Cinsiyet durum değişkenine göre farklılık göstermekte midir?
- Yaşadıkları yerleşim birimi değişkenine göre farklılık göstermekte midir?
- Anne ve babanın birlikte yaşama durum değişkenine göre farklılık göstermekte midir?
- Kendilerine ait odaya sahip olma durum değişkenine göre farklılık göstermekte midir?
- Evde ya da okulda çocuk hakları konusunda bilgilendirilme durum değişkenine göre farklılık göstermekte midir?

YÖNTEM

Nicel yöntemlere dayalı olarak tasarlanan bu araştırma betimsel olup, tarama deseninde yürütülmüştür. Tarama deseni, evren genelindeki eğilim, tutum veya görüşleri nicel olarak betimlemeyi sağlar (Creswell, 2014). Bu çalışmada da 18 yaş altı çocukların çocuk haklarına yönelik bilinç düzeylerinin farklı değişkenlere göre nicel olarak incelenmesi amaçlanmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni Türkiye'deki 18 yaş altı çocuklardır. Araştırmanın örneklemini, araştırmacılar tarafından ulaşılabilen, Türkiye'nin rastgele seçilen 31 ilinde (Afyonkarahisar, Ağrı, Amasya, Aksaray, Ankara, Antalya, Adana, Aydın, Adıyaman, Bitlis, Bolu, Çorum, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Hatay, Iğdır, İstanbul, Malatya, Manisa, Mardin, Mersin, Kahramanmaraş, Kayseri, Kocaeli, Ordu, Samsun, Sakarya, Tokat, Van, Yozgat) ikamet eden 18 yaş altı (lise ve altı) 404 çocuktan oluşmaktadır. Araştırmaya katılan çocuklara ilişkin demografik bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Çocukların Demografik Bilgileri

	Frekans	Yüzde
Cinsiyet		
Kız	216	53,5
Erkek	188	46,5
Kardeş Sayısı		
Kardeş Yok	50	12,4
1 Kardeş	93	23,0
2 Kardeş	130	32,2
3 ve Üstü	131	32,4
Yerleşim Birimi		
İlden Daha Küçük Yerleşim Birimi	162	40,1
İl	242	59,9
Anne Baba Birlikte mi Yaşıyor?		
Hayır	41	10,1
Evet	363	89,9
Kendinize Ait Bir Odanız Var mı?		
Hayır	146	36,1
Evet	258	63,9
Evde veya Okulda Çocuk Hakları Konusunda Bilgilendiriliyor musunuz?		
Hayır	125	30,9
Evet	279	69,1
Toplam	404	100,0

Araştırmaya katılan çocukların 216'sı kız, 188'i erkek; 50'si tek çocuk, 93'ünün bir kardeşi, 130'unun iki kardeşi, 131'inin üç veya daha fazla kardeşi bulunmaktadır. Çocukların 162'si ilden daha küçük bir yerleşim biriminde, 242'si ilde yaşamının büyük bölümünü geçirmiştir. Çocuklardan 41'inin anne babası birlikte değil, 363'ünün anne ve babası birlikte

yaşamakta; 146'sının kendisine ait odası bulunmamakta, 258'inin kendisine ait odası bulunmakta; 125'i evde veya okulda "Çocuk Hakları" konusunda bilgilendirilmemekte, 279'u ise bilgilendirilmektedir.

Veri Toplama Araçları ve Süreci

Araştırmada veri toplama aracı olarak Akgül (2018) tarafından geliştirilen "Çocuk Hakları Bilinç Düzeyi Belirleme Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçek 3 boyut (Koruma Hakkı, Özgür Yaşama Hakkı, Bilgi Edinme ve Görüş Bildirme Hakkı) ve 18 maddeden oluşmaktadır. Ölçek 3 kategoride (evde, okulda, sizin için önemi) geliştirilmiş ve kategoriler kendi arasında 3'lü likert tipinde hazırlanmıştır. Puanlamada 0-1-2 değerleri kullanılmıştır. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 108, en düşük puan 0'dır. Kullanılan ölçeğin KMO katsayısı 0,862 olarak bulunmuş ve Bartlett Testi'nin de anlamlı düzeyde ($p < .05$) çıktığı görülmüştür. Ayrıca ölçek maddelerinin iç tutarlılık katsayısı ise .83 olarak hesaplanmıştır. Araştırmanın veri toplama sürecinde ölçek, Google Forms üzerinde hazırlanmış ve örneklem grubundan yanlarında bir yetişkin bulundurarak ölçeği doldurmaları istenmiştir. Ölçekte anlayamadıkları kısım olabileceği ihtimali düşünülerek yanlarında ölçek sahibinin yakın çevresinden bir yetişkin bulunmuştur. Ölçek 700 kişiye uygulanmış ancak 296 ölçek formunun özensiz doldurduğu düşünüldüğünden değerlendirmeye alınmamıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde SPSS 20 programı kullanılmıştır. Verilerin analizi öncesinde veri setinde Kolmogorov-Simirnov testi yapılmıştır. Test sonucunda veri setinin normal dağılıma sahip olmadığı belirlenmiştir. Bu sebeple veri analizinde parametrik olmayan testlerden Mann Whitney U testi kullanılmıştır.

BULGULAR

Tablo 2. Çocuk Hakları Ölçeği Alt Boyutlarında Cinsiyete Göre Farklılığın İncelendiği Mann Whitney U Testi Sonuçları

			N	S.O.	S.T.	Z	p
Okulda	Korunma Hakkı	Kız	216	203,70	43998,50	-,223	.824
		Erkek	188	201,13	37811,50		
	Özgür Yaşama Hakkı	Kız	216	210,88	45549,50	-1,569	.117
		Erkek	188	192,88	36260,50		
Evde	Bilgi Edinme Hakkı	Kız	216	202,27	43690,50	-,043	.966
		Erkek	188	202,76	38119,50		
	Korunma Hakkı	Kız	216	198,71	42922,00	-,718	.473
		Erkek	188	206,85	38888,00		
Sizin İçin Önemi	Özgür Yaşama Hakkı	Kız	216	197,31	42618,00	-,998	.318
		Erkek	188	208,47	39192,00		
	Bilgi Edinme Hakkı	Kız	216	205,74	44440,50	-,620	.535
		Erkek	188	198,77	37369,50		
	Korunma Hakkı	Kız	216	205,70	44432,00	-,654	.513
		Erkek	188	198,82	37378,00		
	Özgür Yaşama Hakkı	Kız	216	196,91	42532,50	-1,163	.245
		Erkek	188	208,92	39277,50		
Bilgi Edinme Hakkı	Kız	216	204,39	44148,50	-,407	.684	
	Erkek	188	200,33	37661,50			

Çocuk Hakları ölçeğine "Okulda" bölümü dikkate alınarak verilen yanıtlarda ölçeğin alt boyutlarında cinsiyete göre anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p > .05$). Anlamlı farklılık

olmamakla birlikte Korunma Hakkı ve Özgür Yaşama Hakkı alt boyutlarında kızların ortalamaları erkeklere göre daha yüksektir.

Evde bölümü dikkate alınarak verilen yanıtlarda ölçeğin alt boyutlarında cinsiyete göre anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>.05$). Anlamlı farklılık olmamakla birlikte Korunma Hakkı ve Özgür Yaşama Hakkı alt boyutlarında kızların ortalamaları erkeklere göre daha düşüktür. Bilgi Edinme Hakkı alt boyutunda ise kızların ortalaması erkeklere göre daha yüksektir.

Sizin İçin Önemi bölümü dikkate alınarak verilen yanıtlarda ölçeğin alt boyutlarında cinsiyete göre anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>.05$). Anlamlı farklılık olmamakla birlikte Korunma Hakkı ve Bilgi Edinme Hakkı alt boyutlarında kızların ortalamaları erkeklere göre daha yüksektir. Özgür Yaşama Hakkı alt boyutunda ise kızların ortalaması erkeklere göre daha düşüktür.

Tablo 3. Çocuk Hakları Ölçeği Alt Boyutlarında Yerleşim Birimi Değişkenine Göre Farklılığın İncelendiği Mann Whitney U Testi Sonuçları

			N	S.O.	S.T.	Z	p
Okulda	Korunma Hakkı	İlden Küçük	162	190,07	30791,50	-1,766	.077
		İl	242	210,82	51018,50		
	Özgür Yaşama Hakkı	İlden Küçük	162	203,11	32903,50	-,087	.931
		İl	242	202,09	48906,50		
	Bilgi Edinme Hakkı	İlden Küçük	162	192,13	31125,00	-1,483	.138
		İl	242	209,44	50685,00		
Evde	Korunma Hakkı	İlden Küçük	162	206,55	33461,50	-,586	.558
		İl	242	199,79	48348,50		
	Özgür Yaşama Hakkı	İlden Küçük	162	204,87	33189,00	-,348	.728
		İl	242	200,91	48621,00		
	Bilgi Edinme Hakkı	İlden Küçük	162	208,19	33727,50	-,831	.406
		İl	242	198,69	48082,50		
Sizin İçin Önemi	Korunma Hakkı	İlden Küçük	162	203,92	33035,50	-,222	.825
		İl	242	201,55	48774,50		
	Özgür Yaşama Hakkı	İlden Küçük	162	193,34	31320,50	-1,455	.146
		İl	242	208,63	50489,50		
	Bilgi Edinme Hakkı	İlden Küçük	162	192,35	31161,00	-1,669	.095
		İl	242	209,29	50649,00		

Çocuk Hakları ölçeğine “Okulda” bölümü dikkate alınarak verilen yanıtlarda ölçeğin alt boyutlarında yerleşim birimi değişkenine göre anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>.05$). Anlamlı farklılık olmamakla birlikte Korunma Hakkı ve Bilgi Edinme Hakkı alt boyutlarında yaşamının çoğunu ilden daha küçük bir yerleşim biriminde geçirmiş olanların ortalamaları ilde geçirmiş olanlara göre daha düşüktür.

Evde bölümü dikkate alınarak verilen yanıtlarda ölçeğin alt boyutlarında yerleşim birimi değişkenine göre anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>.05$). Anlamlı farklılık olmamakla birlikte Korunma Hakkı, Bilgi Edinme Hakkı ve Özgür Yaşama Hakkı alt boyutlarında yaşamının çoğunu ilden daha küçük bir yerleşim biriminde geçirmiş olanların ortalamaları ilde geçirmiş olanlara göre daha yüksektir.

Sizin İçin Önemi bölümü dikkate alınarak verilen yanıtlarda ölçeğin alt boyutlarında yerleşim birimi değişkenine göre anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>.05$). Anlamlı farklılık olmamakla birlikte Özgür Yaşama Hakkı ve Bilgi Edinme Hakkı alt boyutlarında yaşamının çoğunu ilden daha küçük bir yerleşim biriminde geçirmiş olanların ortalamaları ilde geçirmiş olanlara göre daha düşüktür.

Tablo 4. Çocuk Hakları Ölçeği Alt Boyutlarında Anne ve Babanın Birlikte Yaşama Durumuna Göre Farklılığın İncelendiği Mann Whitney U Testi Sonuçları

			N	S.O.	S.T.	Z	p
Okulda	Korunma Hakkı	Hayır	41	185,82	7618,50	-,973	.330
		Evet	363	204,38	74191,50		
	Özgür Yaşama Hakkı	Hayır	41	213,44	8751,00	-,642	.521
		Evet	363	201,26	73059,00		
	Bilgi Edinme Hakkı	Hayır	41	205,49	8425,00	-,176	.861
		Evet	363	202,16	73385,00		
Evde	Korunma Hakkı	Hayır	41	207,43	8504,50	-,293	.770
		Evet	363	201,94	73305,50		
	Özgür Yaşama Hakkı	Hayır	41	178,95	7337,00	-1,419	.156
		Evet	363	205,16	74473,00		
	Bilgi Edinme Hakkı	Hayır	41	207,37	8502,00	-,292	.771
		Evet	363	201,95	73308,00		
Sizin İçin Önemi	Korunma Hakkı	Hayır	41	208,46	8547,00	-381	.703
		Evet	363	201,83	73263,00		
	Özgür Yaşama Hakkı	Hayır	41	195,61	8020,00	-,449	.653
		Evet	363	203,28	73790,00		
	Bilgi Edinme Hakkı	Hayır	41	196,43	8053,50	-,410	.682
		Evet	363	203,19	73756,50		

Çocuk Hakları ölçeğine “Okulda” bölümü dikkate alınarak verilen yanıtlarda ölçeğin alt boyutlarında anne ve babanın birlikte yaşama durumuna göre anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>.05$). Evde bölümü dikkate alınarak verilen yanıtlarda ölçeğin alt boyutlarında anne ve babanın birlikte yaşama durumuna göre anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>.05$). Sizin İçin Önemi bölümü dikkate alınarak verilen yanıtlarda ölçeğin alt boyutlarında anne ve babanın birlikte yaşama durumuna göre anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>.05$).

Tablo 5. Çocuk Hakları Ölçeği Alt Boyutlarında Katılımcıların Kendilerine Ait Odaya Sahip Olma Durumuna Göre Farklılığın İncelendiği Mann Whitney U Testi Sonuçları

			N	S.O.	S.T.	Z	p
Okulda	Korunma Hakkı	Hayır	146	183,64	26811,50	-2,463	.014*
		Evet	258	213,17	54998,50		
	Özgür Yaşama Hakkı	Hayır	146	190,82	27859,50	-1,535	.125
		Evet	258	209,11	53950,50		
	Bilgi Edinme Hakkı	Hayır	146	176,12	25713,00	-3,469	.001*
		Evet	258	217,43	56097,00		
Evde	Korunma Hakkı	Hayır	146	185,40	27068,00	-2,274	.023*
		Evet	258	212,18	54742,00		
	Özgür Yaşama Hakkı	Hayır	146	193,06	28187,00	-1,273	.203
		Evet	258	207,84	53623,00		
	Bilgi Edinme Hakkı	Hayır	146	190,68	27839,00	-1,586	.113
		Evet	258	209,19	53971,00		
Sizin İçin Önemi	Korunma Hakkı	Hayır	146	201,63	29438,50	-,124	.901
		Evet	258	202,99	52371,50		
	Özgür Yaşama Hakkı	Hayır	146	199,85	29177,50	-,387	.698
		Evet	258	204,00	52632,50		
	Bilgi Edinme Hakkı	Hayır	146	202,82	29611,00	-,048	.962
		Evet	258	202,32	52199,00		

Çocuk Hakları ölçeğine “Okulda” bölümü dikkate alınarak verilen yanıtlarda ölçeğin Korunma Hakkı ve Bilgi Edinme Hakkı alt boyutlarında kendilerine ait bir odaya sahip olup olmama durumuna göre anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<.05$). Buna göre kendilerine ait bir odaya sahip olmayan katılımcıların Korunma Hakkı ve Bilgi Edinme Hakkı alt boyutlarındaki ortalamaları kendilerine ait bir odaya sahip olan katılımcıların ortalamalarına göre anlamlı olarak daha düşüktür. Özgür Yaşama Hakkı alt boyutunda ise kendilerine ait bir odaya sahip olup olmama durumuna göre anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>.05$).

Evde bölümü dikkate alınarak verilen yanıtlarda ölçeğin Korunma Hakkı alt boyutunda kendilerine ait bir odaya sahip olup olmama durumuna göre anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<.05$). Buna göre kendilerine ait bir odaya sahip olmayan katılımcıların Korunma Hakkı alt boyutundaki ortalamaları kendilerine ait bir odaya sahip olan katılımcıların ortalamalarına göre anlamlı olarak daha düşüktür. Özgür Yaşama Hakkı ve Bilgi Edinme Hakkı alt boyutlarında ise kendilerine ait bir odaya sahip olup olmama durumuna göre anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>.05$).

Sizin İçin Önemi bölümü dikkate alınarak verilen yanıtlarda ölçeğin alt boyutlarında kendilerine ait bir odaya sahip olup olmama durumuna göre anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>.05$).

Tablo 6. Çocuk Hakları Ölçeği Alt Boyutlarında Katılımcıların Evde veya Okulda Çocuk Hakları Konusunda Bilgilendirilme Durumuna Göre Farklılığın İncelendiği Mann Whitney U Testi Sonuçları

			N	S.O.	S.T.	Z	p
Okulda	Korunma Hakkı	Hayır	125	144,12	18015,00	-6,784	.000*
		Evet	279	228,66	63795,00		
	Özgür Yaşama Hakkı	Hayır	125	185,67	23209,00	-1,968	.049*
		Evet	279	210,04	58601,00		
	Bilgi Edinme Hakkı	Hayır	125	155,70	19462,00	-5,476	.000*
		Evet	279	223,47	62348,00		
Evde	Korunma Hakkı	Hayır	125	192,80	24100,50	-1,147	.251
		Evet	279	206,84	57709,50		
	Özgür Yaşama Hakkı	Hayır	125	191,60	23950,00	-1,308	.191
		Evet	279	207,38	57860,00		
	Bilgi Edinme Hakkı	Hayır	125	192,39	24049,00	-1,207	.228
		Evet	279	207,03	57761,00		
Sizin İçin Önemi	Korunma Hakkı	Hayır	125	198,23	24778,50	-,544	.586
		Evet	279	204,41	57031,50		
	Özgür Yaşama Hakkı	Hayır	125	190,79	23849,00	-1,521	.128
		Evet	279	207,75	57961,00		
	Bilgi Edinme Hakkı	Hayır	125	198,51	24813,50	-,537	.591
		Evet	279	204,29	56996,50		

Çocuk Hakları ölçeğine “Okulda” bölümü dikkate alınarak verilen yanıtlarda ölçeğin Korunma Hakkı, Özgür Yaşama Hakkı ve Bilgi Edinme Hakkı alt boyutlarında evde veya okulda “Çocuk Hakları” konusunda bilgilendirilip bilgilendirilmeme durumuna göre anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<.05$). Buna göre okulda veya evde Çocuk Hakları konusunda bilgilendirilmeyen katılımcıların Korunma Hakkı, Özgür Yaşama Hakkı ve Bilgi Edinme Hakkı alt boyutlarındaki ortalamaları bilgilendirilen katılımcıların ortalamalarına göre anlamlı olarak daha düşüktür.

Evde bölümü dikkate alınarak verilen yanıtlarda ölçeğin alt boyutlarında evde veya okulda “Çocuk Hakları” konusunda bilgilendirilip bilgilendirilmeme durumuna göre anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>.05$).

Sizin İçin Önemi bölümü dikkate alınarak verilen yanıtlarda ölçeğin alt boyutlarında evde veya okulda “Çocuk Hakları” konusunda bilgilendirilip bilgilendirilmeme durumuna göre anlamlı bir farklılık durumuna göre anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>.05$).

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Araştırmada Türkiye genelini kapsayacak şekilde 18 yaş altı çocukların çocuk haklarına yönelik bilinç düzeyi çeşitli değişkenlere göre incelenmiştir. Cinsiyete göre çocuk haklarına yönelik bilinç düzeyinin tespit edilmeye çalışıldığı araştırmanın birinci alt probleminden elde edilen sonuçlara göre cinsiyete göre çocuk haklarına yönelik bilinç düzeyinde anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Diğer bir deyişle, 18 yaş altı çocukların çocuk haklarına yönelik bilinç düzeyleri cinsiyet yönünden benzerdir. Bu durumun çocuk haklarına yönelik çocukları bilgilendirme çalışmalarının cinsiyet ayrımı yapılmadan yürütülmesinden kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Alanyazında cinsiyet ayrımı gözetmeksizin çocuk haklarını bilinir kılmak adına başlangıç ve hizmet içi eğitimler, çocukların insan haklarının anlaşılması ve saygı gösterilmesi için politikacılar ve devlet görevlileri dâhil olmak üzere çocuklarla veya çocuklar için çalışan herkes için organize edilmesi gerektiği belirtilmektedir (Topsümer, Babacan ve Baytekin, 2009, 12; Öztürk, 2017). Ayrıca alanyazında çocuk hakları bilinç düzeyi ile cinsiyet faktörünün incelendiği çalışmalarda cinsiyet yönünden anlamlı bir farklılığın olmadığı çalışmalar görülmüştür (Akgül, 2015; Aydınlık, 2017; Genç ve Güner, 2016; Karaman-Kepenekçi ve Baydık, 2009; Kızılırmak ve Alkan-Ersoy, 2015; Peker, 2012; Ruck, Keating, Abramovitch ve Koegl, 1998; Tüysüzer, 2018). Dolayısıyla araştırmadan elde edilen sonuçların, alanyazınla örtüştüğü söylenebilir. Bu noktada özellikle çocuk meclislerinin çocuklarda çocuk hakları algısını geliştirmede etkili olduğunu belirten araştırmalar mevcuttur (Hareket, Çağlayan ve Dündar, 2016).

Yerleşim birimlerine göre çocuk haklarına yönelik bilinç düzeyinin tespit edilmeye çalışıldığı araştırmanın ikinci alt probleminden elde edilen sonuçlara göre yerleşim birimlerine göre çocuk haklarına yönelik bilinç düzeyinde anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Bu sonuca göre yaşanan yerlerin, çocuk haklarına ilişkin bilgi düzeyinde bir farklılık oluşturmadığı söylenebilir. Bu sonucun aynı ülke sınırları içerisindeki il ve ilçe birimlerinin benzer yapılarından kaynaklı olduğu söylenebilir. Nitekim alanyazın yapılan araştırmalarda, yaşanan yer kapsamında ülke farklılıkları incelenmiş ve farklı ülkelerde çocukların çocuk haklarına yönelik bilinç düzeyleri ile ilgili farklılıkların olduğu tespit edilmiştir (Şahin, 2012). Dolayısıyla araştırmadan elde edilen sonucun, alanyazınla örtüşmediği söylenebilir.

Araştırmanın üçüncü alt probleminde, anne ve babanın aynı yerde yaşama durumuna göre çocuk haklarındaki bilinç düzeyi farklılığı incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre anne ve babanın aynı evde yaşama durumunun çocukların çocuk haklarına yönelik bilinç düzeyine etkisi tespit edilmemiştir. Bu durumun ebeveynlerin çocuklarına karşı genel sorumluluklarını ayırım gözetmeksizin yerine getirmeleri ile ilişkili olduğu söylenebilir. Alanyazında da ebeveynlerin genel olarak çocuk hakları konusunda bilgileri olsa da çocuk haklarını günlük yaşama yansıtılabilmeleri için bilinçlendirme gereksinimleri olduğu tespit edilmiştir (Dinç, 2015).

Araştırmanın dördüncü alt probleminde çocukların kendilerine ait bir odaya sahip olma durumlarına göre çocuk haklarına yönelik bilinç düzeyleri incelenmiştir. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre kendilerine ait bir odaya sahip olmayan çocukların okulda korunma hakkı ve bilgi edinme hakkı bağlamında kendilerine ait bir odaya sahip olan çocukların çocuk haklarına yönelik bilinç düzeyleri anlamlı olarak daha düşüktür. Bu sonuca göre kendine ait odası olan çocukların okulda çocuk hakları ile ilgili özellikle korunma ve bilgi edinme hakkına yönelik, kendine ait odası olmayanlara göre daha bilinçli olduğu söylenebilir. Bu durumun çocukların aile yapısı ve sosyolojik durumlarının, hak ve özgürlüklerine olan bakış açılarını etkilemesi ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Alanyazında özellikle günümüzde çocuğa

verilen değerin artmasıyla ailenin bir bireyi olarak ona verilen sorumlulukların da arttığı ifade edilmektedir (Tezel-Şahin ve Cevher, 2007). Nitekim kedine ait odası olan çocukların aile yapıları, ekonomik ve sosyolojik durumlarının diğerlerine göre daha farklı olduğu düşünüldüğünde, bu hak ve sorumluluk bilincinin bu çocuklarda daha farklı şekillendiği düşünülmektedir. Çocuğun bir birey olarak kendini önemsemesinin de kendi haklarına yönelik farkındalığı arttırdığı söylenebilir.

Araştırmanın beşinci alt probleminde çocukların evde ya da okulda çocuk haklarına yönelik bilgilendirilme durumlarının çocuk haklarına yönelik bilinç düzeylerinde anlamlı bir farklılığa sebep olup olmadığı araştırılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre okulda veya evde çocuk hakları konusunda bilgilendirilmeyen çocukların Korunma Hakkı, Özgür Yaşama Hakkı ve Bilgi Edinme Hakkı alt boyutlarındaki ortalamaları bilgilendirilen çocukların ortalamalarına göre anlamlı olarak daha düşüktür. Buna göre çocuk haklarına yönelik evde ya da okulda bilgilendirilen çocukların, korunma hakkı, özgür yaşama hakkı ve bilgi edinme hakkı açısından, bilgilendirme yapılmayan çocuklara göre bilinç düzeyleri daha yüksektir. Bu durumun aile bireylerinin çocuk haklarını önemsemesi ve çocuklarına evde verdiği sorumluluklarda çocuk haklarını gözetme durumundan kaynaklandığı söylenebilir. Alanyazında ebeveynlerin temelde insan haklarının farkında olması, özelde ise çocuk haklarını bilmesi, çocuk hakları konusunda olumlu tutuma sahip olması ve kendilerinden sonra gelen nesillere bunları aktarmasının çocuk haklarının bilinmesi ve öğretilmesi açısından son derece önem arz ettiği belirtilmektedir (Taşkın, 2019, s.2).

Araştırma sonuçları doğrultusunda aşağıdaki öneriler sunulabilir:

Araştırmanın birinci alt probleminden elde edilen sonuçlar doğrultusunda 18 yaş altı çocukların çocuk haklarına yönelik bilinç düzeylerinin, cinsiyet yönünden benzer olduğu, bu durumun çocuk haklarına yönelik çocukları bilgilendirme çalışmalarının cinsiyet ayrımı yapılmadan yürütülmesinden kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Bu sonuç doğrultusunda çocuk hakları konusunda yapılan çalışmalara cinsiyet ayrımı gözetmeksizin katılımcıların dâhil edilmesi önerilebilir.

Araştırmanın ikinci alt probleminden elde edilen sonuçlar doğrultusunda yaşanan yerlerin, çocuk haklarına ilişkin bilgi düzeyinde bir farklılık oluşturmadığı ve bu durumun aynı ülke sınırları içerisindeki il ve ilçe birimlerinin benzer yapılarından kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Bu sonuca yönelik olarak çocuk haklarına ilişkin uluslararası proje çalışmalarının gerçekleştirilmesi, bu projelere il ve ilçe yöneticileri ile tüm birimlerin dahil edilmesi önerilebilir.

Araştırmanın üçüncü alt probleminden elde edilen sonuçlara göre anne ve babanın aynı evde yaşama durumunun çocukların çocuk haklarına yönelik bilinç düzeyine etkisi tespit edilmemiştir. Öte yandan araştırmanın beşinci alt probleminden elde edilen sonuçlara göre çocuk haklarına yönelik evde ya da okulda bilgilendirilen çocukların, korunma hakkı, özgür yaşama hakkı ve bilgi edinme hakkı açısından, bilgilendirme yapılmayan çocuklara göre bilinç düzeyleri daha yüksektir. Bu sonuçlar ışığında ailelerin okul ile iş birliği içerisinde çocuk haklarına yönelik proje çalışmalarında yer alması önerilebilir. Bu sayede veliler arası etkileşimin sağlanması ve çocuk haklarına yönelik veli düzeyinde bilgilendirmelerin sağlanması söz konusu olabilir.

Araştırmanın dördüncü alt probleminden elde edin sonuçlara göre kendine ait odası olan çocukların okulda çocuk hakları ile ilgili özellikle korunma ve bilgi edinme hakkına yönelik, kendine ait odası olmayanlara göre daha bilinçli olduğu söylenebilir. Bu sonuç doğrultusunda ailenin sosyolojik yapısının çocuk hakları ile bağlantısının araştırıldığı çalışmaların yapılması önerilebilir. Benzer şekilde velilerin, çocuklara ait kendi odaları olmalarına özen göstermeleri gerektiği, en azından evin herhangi bir bölümünde çocuğa ait bir bölümün oluşturulması tavsiye edilebilir.

KAYNAKÇA

- Akgül, M. Ş. (2015). *İlkokul öğrenci velilerinin çocuk haklarına ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat.
- Akgül, M. Ş. (2018). *İlkokul 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin çocuk hakları konusundaki bilinç düzeylerinin belirlenmesi: bir ölçek geliştirme çalışması*, Doktora Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Akyüz, E. (2013). *Çocuk hukuku: çocukların hakları ve korunması*. Ankara: Pegem Akdemi.
- Ay-Zöğ, D. (2008). *Öğrencilerin çocuk haklarını algılama düzeyleri ile akademik başarı arasındaki ilişki (İstanbul ili Beyoğlu ilçesi örneği)*. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Beykent Üniversitesi, İstanbul.
- Aydınlık A. (2017). *Çocuk haklarının gelişiminde okul öncesi eğitiminin yeri ve önemi ankara örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde.
- Banko, Ç. (2017). *Okul öncesi öğretmenlerinin çocuk haklarına ilişkin tutum, davranış ve görüşlerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Cantekinler, S. (1989). *Konya ilinde ana-babalarla öğretmenlerin 'okulöncesi eğitim programları ve uygulamaları' hakkındaki görüşleri*. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Coşkun, T. (2015). *Okul öncesi öğretmenlerinin çocukların katılım haklarına ilişkin inançları*. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Covell, K., Howe, R. B. ve McNeil, J. K. (2010). Implementing children's human rights education in schools. *Improving Schools*, 13(2), 117-132.
- Creswell, J. (2014). *Araştırma deseni: Nicel, nitel ve karma yöntem yaklaşımları* (Çev. Ed. S. B. Demir). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Çoban-Sural, Ü. (2018). *Kamu ilkokullarında öğrenim gören 4. sınıf öğrencilerinin çocuk haklarına ilişkin görüşleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Çetinkaya, N. (1998). *Öğretmenlerin ve öğrencilerin çocuk haklarına bakışının değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Demirezen, S., Altıkulaç, A. ve Akhan, N. E. (2013). İlköğretim öğrencilerine göre çocuk hakları. *Educational Research Association The International Journal of Educational Researchers*, 4(1), 39-52.
- Dinç, B. (2015). Okulöncesi eğitim kurumuna devam eden çocukların ebeveynlerinin çocuk hakları eğitimi konusundaki görüşleri. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi- Journal of Qualitative Research in Education*, 3(1), 7-25.
- Dönmez, T. (2015). *İlkokul sınıf öğretmenlerinin sınıf yönetimi profilleri ile çocuk hakları yönelik tutumları arasındaki ilişki*. Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Erdoğan, B. (2018). *Sınıf öğretmenlerinin kültürlerarası duyarlılıkları ve çocuk haklarına yönelik tutumlarının incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Erdurak, B. (2019). *Yaratıcı drama temelli çocuk hakları eğitimi programının geliştirilmesi ve uygulanması*. Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- Fazlıoğlu, Z. (2007). *Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde yer alan çocuk hakları konusunda öğretmenlerin ve yöneticilerin bilinç düzeyleri*. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.

- Genç S.Z. ve Güner F. (2016). Çocuk hakları bağlamında medyaya ilişkin aile görüşleri (çanakkale ili örneği). *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2) 1-23.
- Gülbahar, O. (2019). *Okul yöneticileri ve velilerin Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin eğitim hakkı ile ilgili hükümlerinin uygulanmasına ilişkin görüşleri*. Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Hammarberg, T. (Ed.). (2011). *Human rights in Europe: no grounds for complacency*. Council of Europe Publishing.
- Hançer, G. (2019). *Çocuk hakları ve çocuk istismarı konusunda sosyal bilgiler öğretmen adaylarının görüşleri*. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu Üniversitesi Kastamonu.
- Hareket, E., Çağlayan, K. T. ve Dündar, H. (2016). Çocuk haklarına ilişkin algı gelişiminde çocuk meclisi uygulamaları. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 42, 445-463.
- Hareket, E. (2018). *Eğitim hukuku bağlamında çocuk hakları eğitimi: bir eylem araştırması*. Doktora Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Hodgkin, R. ve Newell, P. (1998). *Implementation handbook for the convention on the Rights of the child*. Newyork: UNICEF.
- Işıksal-Apaydın, T. (2017). *Türk milli eğitim sisteminin Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin eğitim hakkı ilkeleri doğrultusunda değerlendirilmesi*. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Kalender, B. (2018). *Hayat bilgisi dersi öğretim programlarının çocuk hakları sözleşmesinin eğitim hedefleri maddesi açısından incelenmesi: Tarihsel bir analiz*. Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- Karaman-Kepenekçi Y. ve Baydık B. (2009). Zihin engelli öğretmen adaylarının çocuk haklarına ilişkin tutumları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 42(1), 333-336.
- Karcı, Y. (2016). *İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin çocuk hakları konusunda farkındalık düzeylerini belirleyen faktörler*. Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Kaya, S. Ö. (2011). *Öğretmen adaylarının çocuk hakları ile ilgili görüşleri*. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon.
- Kesayak, Y. (2019). *Ailede çocuk haklarının uygulanma düzeyine ilişkin ebeveyn görüşleri*. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu.
- Kızılırmak K. ve Alkan-Ersoy Ö. (2015). *İlkokul birinci sınıfa devam eden çocukların annelerinin çocuk haklarına yönelik tutumlarının incelenmesi (Ankara örnekleme)*. Hacettepe University of Health Sciences 1. Uluslararası Katılımlı III. Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Kongresi "Erken Müdahale", Ankara.
- Özaktan, Ö. (2014). *İlkokul öğretmenlerinin okul bina ve bahçelerinin çocukların haklarına uygunluğuna ilişkin görüşleri*. Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Özdemir-Doğan, G. (2017). *Çocuk hakları eğitiminde uzman sınıf öğretmenlerinin perspektifinden etkili çocuk hakları eğitimi: anlayışlar ve uygulamalar*, Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep Üniversitesi Gaziantep.
- Özkan, K. (2013). *Okul öncesi öğretmenlerinin çocuk hakları konusundaki görüşlerinin belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Öztürk, A. (2017). Çocuk hakları ve eğitimine psikolojik bir bakış. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(33), 429-451.

- Peker, R. (2012). *Sınıf öğretmenlerinin demokratik tutumları ile çocuk haklarına yönelik tutumlarının değerlendirilmesi (Manisa ili örneği)*. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur.
- Ruck, M. D., Keating, D. P., Abramovitch, R. ve Koegl, C. J. (1998). Adolescents' and children's knowledge about rights: Some evidence for how young people view rights in their own lives. *Journal of Adolescence*, 21, ss. 275–289.
- Salman-Osmanağaoğlu, Y. (2007). *Uşak ili lise son sınıf öğrencilerinin çocuk haklarına ilişkin görüşleri*. Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Şahin, S. (2012). Türkiye’de ve dünyadaki gelişmiş ülkelerde çocuk katılım hakkı algısının ve uygulamalarının karşılaştırılması. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 275-282.
- Taşkın, A. (2019). *Çocuk hakları konusunda ebeveyn tutumları ile ortaokul öğrencilerinin farkındalık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun Üniversitesi, Giresun.
- Tezel-Şahin, F. ve Cevher F. N. (10-15 Eylül, 2007). *Türk toplumunda aile-çocuk ilişkilerine genel bir bakış*. ICANAS 38 (38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi). Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara.
- Tiftikçi, M. Ş. (2018). *Sosyal bilgiler beşinci sınıf öğrencilerinin çocuk hakları farkındalığına ilişkin görüşleri*. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Topsümer, F., Babacan, E. ve Baytekin, E. P. (2009). Şehir ve çocuk: çocuk dostu şehir girişiminin şehir imajına katkısı. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 35, 5-20.
- Tüysüzer, B. Ş. (2018). *Okul yöneticilerinin çocuk haklarına yönelik tutumlarının belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Marmara Üniversitesi Eğitim Yönetimi ve Denetimi Ortak Yüksek Lisans Programı, İstanbul.
- Uçuş-Güldalı, Ş. (2009). *Çocuk hakları sözleşmesi'nin ilköğretim programlarındaki yeri ve sözleşme'ye yönelik öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin görüşleri*. Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Washington, F. (2010). *5-6 yaş grubu çocuklarına uygulanan aile katılımlı çocuk hakları eğitimi programının etkinliğinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Yeşilkayalı, E. (2014). *Ebeveynlerin çocuk haklarına yönelik tutumları ile ilköğretim öğrencilerinin ahlaki olgunluk ve hoşgörü eğilimleri arasındaki ilişki*. Doktora Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Yılmaz, M. G. (2018). *Dördüncü sınıf öğrencilerinin okullarda oyun hakkına ilişkin görüşleri*. Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Yurdakul, Ö. (2015). *Velilerin çocuğu eğitime hakkının incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Yurtseven, N. ve Altun, S. (2015). Intercultural sensitivity in today's global classes: pre-service teachers' perceptions. *Journal of Ethnic and Cultural Studies*, 2(1), ss. 49-54.
- Yurtsever, M. (2009). *Ebeveyn çocuk hakları tutum ölçeğinin geliştirilmesi ve anne babaların çocuk haklarına yönelik tutumlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi*. Doktora Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose

It is necessary to determine the public awareness and knowledge of children's rights to meet students' needs and to provide them with conditions that are essential for education. The aim of this study is to investigate children's awareness of their rights based on gender, place of residence, parents' marital status, having their own room and being informed at home or at school about children's rights.

Method

This is a quantitative and descriptive study in which a screening design was used. The study population consisted of children under 18 years of age in Turkey. The study sample consisted of 404 children under 18 years of age (high school or less) from different cities (Afyonkarahisar, Ağrı, Amasya, Aksaray, Ankara, Antalya, Adana, Aydın, Adıyaman, Bitlis, Bolu, Çorum, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Hatay, Iğdır, İstanbul, Malatya, Manisa, Mardin, Mersin, Kahramanmaraş, Kayseri, Kocaeli, Ordu, Samsun, Sakarya, Tokat, Van, Yozgat) of Turkey. Of participants, 216 were girls, 50 were only children, 93 had one sibling, 130 had two siblings and 131 had three or more siblings, 162 lived in dwelling units smaller than a city, 242 mostly lived in cities, 41 had divorced parents, 258 had their own rooms and 279 had been informed at home or at school about children's rights. Data were collected using the "Scale for Determining Children's Awareness of Their Rights" (SDCATR) developed by Akgül (2018). The scale was administered to 700 people. However, 296 forms were incomplete or incorrectly done, and therefore, were discarded. Data were analyzed using the Statistical Package for Social Sciences (SPSS), version 20. Kolmogorov-Smirnov test was used to determine whether the data met the assumptions for parametric tests. The results showed that the data were not normally distributed. Therefore, the Mann Whitney U was used for analysis.

Results

The first question of the study is whether children's awareness levels differed by gender. There was no significant difference in SDCATR scores between male and female participants. The second question focuses on whether place of residence had an effect on children's awareness of their rights. There was no significant difference in SDCATR scores between participants who lived in cities and those who lived in units smaller than a city. The third question sought an answer to the question whether there was a difference in awareness levels between children with divorced parents and those with nondivorced parents. There was no significant difference in SDCATR scores between the two groups. The fourth question was whether there was a difference in awareness levels between children who had their own rooms and those who did not. The results showed that participants who had their own rooms were more aware of their rights, especially the right to protection and information, than those who did not have their own rooms. The fifth question investigated whether being informed at home or at school about children's rights caused a difference in children's awareness levels. The results showed that participants who were informed at home or at school about their rights had higher mean scores on the "right to protection," "right to life" and "right to information" subscales than those who were not.

Discussion, Conclusion and Recommendations

The results regarding the first research question show that boys and girls under 18 have similar levels of awareness of their rights, which might be due to the fact that all students, regardless of their gender, are educated about children's rights. This result suggests that joint projects on children's rights should be held in different cities and schools and that all students, regardless of gender, should attend them.

The results regarding the second research question show that place of residence has no effect on children's levels of awareness of their rights, which might be due to the fact that cities and towns have similar structures. Therefore, international projects should be held on children's rights, and provincial and district managers and all units should attend them.

The results regarding the third research question show that parents' marital status has no effect on children's levels of awareness of their rights. However, the results regarding the fifth research question show that children who are informed at home or at school about their rights are more aware of their rights, especially the right to protection, life and information, than those who are not. In the light of these results, it is suggested that parents cooperate with schools and take part in projects on children's rights, which will increase their interaction with other parents and raise their awareness of children's rights.

The results regarding the fourth research question show that children who have their own rooms are more aware of their rights, especially the right to protection and information, than those who do not. This result indicates that parents should make sure that their children have their own rooms or should allocate at least part of the house to them as personal space.

ÖNLİSANS ÖĞRENCİLERİNİN İNTERNET BAĞIMLILIĞI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA (SELÇUK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER MESLEK YÜKSEKOKULU ÖRNEĞİ) *

Öğr. Gör. Dr. Adnan SÖYLEMEZ¹ Öğr. Gör. Dr. Duygu İLKHAN SÖYLEMEZ²

Özet

Bu araştırmanın temel amacı, önlisans programlarında okuyan öğrencilerde internet bağımlılık düzeyleri ile demografik verileri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını ortaya koymaktır. Çalışmanın örneklemini, Selçuk Üniversitesi Alâeddin Keykubat Kampüsü'nde yer alan Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu'nda öğrenim gören önlisans düzeyindeki 247 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada öğrencilerin internet bağımlılıklarını belirlemek amacıyla, Young (1996) tarafından geliştirilen ve Türkçe'ye uyarlanması Bayraktar (2001) tarafından yapılan "İnternet Bağımlılık Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçek beşli likert tipinde olup, 20 maddeden oluşmaktadır. Öğrencilere demografik veriler için cinsiyet, yaş, öğretim durumu (normal öğretim-ikinci öğretim), aylık harçlık tutarı ile ilgili sorular sorulmuştur. Ölçeğin Cronbach alfa (a) iç tutarlık katsayısı 914 olarak bulunmuştur. Araştırma sonucunda erkek öğrencilerin kız öğrencilerden daha fazla internette zaman geçirdikleri, gelir durumu yükseldikçe internete bağlanma süresinin arttığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Teknoloji Bağımlılığı, İnternet Bağımlılığı, Önlisans

A RESEARCH ON INTERNET ADDICTION OF ASSOCIATE DEGREE STUDENTS (CASE OF SELÇUK UNIVERSITY VOCATIONAL SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES)

Abstract

The main purpose of this study is to determine whether there is a significant difference between the levels of internet addiction and demographic data in the associate degree students. The sample of the study consists of 247 the students who are undergraduate and studying at the Vocational School of Social Sciences in the Aladdin Keykubat Campus of Selçuk University. In the study, "Internet Addiction Scale" was used to determine the internet addiction of students developed by Young (1996) and adapted to Turkish by Bayraktar (2001) The scale was five-point likert-type and consisted of 20 items. Cronbach alfa (a) internal consistency coefficient of the scale was found as 914. The students were asked questions about gender, age, education (normal education-secondary education), monthly allowance for demographic data. As a result of the research, male students spend more time on the internet than female students. The higher the income, the more time it takes to connect to the Internet.

Keywords: Technology Addiction, Internet Addiction, Associate Degree

* Bu çalışma, 15-16 Aralık 2018 tarihleri arasında İstanbul Medipol Üniversitesi tarafından düzenlenen International Conference on Multidisciplinary Sciences (icomus)'da sunulmuş bildirinin genişletilmiş halidir.

¹ Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, soylemez@selcuk.edu.tr

² Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, duyguilkhan@gmail.com

GİRİŞ

İnternet bağlantısına sahip mobil cihaz teknolojilerinin satın alınabilir hale gelmesi ve herkesin ulaşabileceği hale gelmesiyle internete ulaşabilme imkânlarının artması, görselliğin ön planda olması ve sosyalleşme ihtiyacı gibi nedenler internet alışkanlığını bir bağımlılığa dönüştürmüştür. İnternete bağlanmadan bir yaşam sürdüremeyen birey, sosyal yaşantısından feragat ederken bağlanma süresi ile ilgili de problemler yaşamaktadır.

Değişen ve gelişen dünya hayatımıza yeni bağımlılıklarda getirmiştir. Bunların başında gündelik yaşamı, iş başarısını, evlilik hayatını, akademik başarıyı olumsuz etkileyen, kişiyi yalnızlaştıran teknoloji bağımlılığı özelinde internet bağımlılığı gelmektedir. Bilgiye ulaşım ve bilişsel gelişim açısından yararlı olan ancak doğru kullanılmadığından kişinin gerçek dünyadan kopmasına neden olan internet bağımlılığı öğrenme yeteneğinin azalmasının yanı sıra öğrenme hızının da düşmesine yol açmaktadır.

Bu araştırmanın temel amacı, meslek yüksekokullarında okuyan öğrencilerde internet bağımlılık düzeyleri ile demografik verileri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını ortaya koymaktır. Bu nedenle Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu öğrencileri üzerinde bir araştırma gerçekleştirilmiş ve sonuçları üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır.

İnternet Bağımlılığı

İnternet, iletişimde ve bilgiye ulaşımında sağladığı kolaylıklar sayesinde çok sık kullanılan önemli bir teknolojidir. İnternet sağladığı bu yararlar ve imkânlar nedeniyle günümüzde hayatın her anında ve her alanında herkes tarafından kullanılmaktadır (Ayas ve Horzum, 2013, s. 46).

İnternet kullanımının hayatın vazgeçilmez bir gereci haline geldiği bu teknoloji çağında internetin patolojik kullanımı yeni bir bağımlılık türü olarak nitelenebilecek internet bağımlılığına yol açmaya başlamıştır. Uzun süre kontrolsüz bilgisayar ve internet kullanımı bireylerin fiziksel, psikolojik, sosyal, bilişsel sağlığını ve yaşamını olumsuz yönde etkilemektedir (Bozkurt ve diğ., 2016, s. 244).

Bireyin internet bağımlısı olmasında bir takım doğrudan ve dolaylı nedenlerden söz etmek mümkündür. İnterneti kullanım amacı ve interneti kullanım miktarından kaynaklanan nedenler, internet bağımlılığında doğrudan etkiler, olarak gösterilebilir. Bireyin psikolojik ve sosyolojik etkenler nedeniyle internete yönelmesi internet bağımlılığında dolaylı nedenler olarak ele alınabilir (Günüç, 2009, s. 27).

İnsan yaşamına girişi ve yoğunluğu bakımından herhangi bir tereddüde mahal bırakmayan internet teknolojisi ilerleyen zamanlarda bireyi bazı konularda olumsuz olarak etkisi altına almıştır. Bu konuda tartışmalar yapılmış ve yarar-zarar dengesi açısından değişik görüşler ortaya konulmuştur. İnternete yönelik olarak insanlarca bu kadar fazla bir yönelimin olması zaman içinde bazı sağlık sorunlarının da gündeme gelmesine sebebiyet vermiştir (Dikmen ve Tuncer, 2018, s. 36). İnternet kullanımına sınır koyamama, sosyal veya akademik zararlarına rağmen kullanıma devam etme ve internete ulaşımın kısıtlandığı anlarda yoğun endişe duyma gibi belirtilerle kendini gösteren bu bağımlılık türü doksanlı yılların ortalarından beri psikiyatri literatüründe yer almakta ve giderek ilgi çekmektedir (Özsoy, 2009, s. 651).

Hem interneti daha fazla kullanmaları hem de interneti diğer gruplardan daha fazla oranda sosyal amaçlı kullanma eğilimleri nedeniyle öğrenciler internet bağımlılığı için risk grubu olarak değerlendirilmektedir (Aslan ve Yazıcı, 2016, s. 111).

Daha Önce Yapılmış Benzer Araştırmalar

Sanders ve diğerlerinin (2000), yaptığı araştırma, sıklıkla internet kullanımının, ergen bireylerde depresyon ve sosyal yalnızlıkla bağlantılı olup olmadığını ortaya koymuştur. Örneklem grubu lise son sınıf öğrencileri olan araştırma sonucunda çok sık internet

kullanımının zayıf sosyal bağlarla bağlantısının bulunduğu ancak internet kullanım sıklığı ile depresyon arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Kubey ve diğerlerinin (2001), yaptıkları çalışmada internet bağımlılığı sonucunda öğrencilerin derslerini kaçırdığı, derslere uykusuz ve yorgun gidebileceği gibi olumsuz durumların ortaya çıkabileceği ortaya konulmuştur.

Bayraktar'ın 2001 yılında yaptığı çalışmada, ergen bireylerin gelişiminde internetin etkisini incelenmiştir. Araştırma neticesinde, internetin sıklıkla erkek ergen bireylerin kullandığı ve gelir düzeyi arttıkça internet kullanımının da arttığı tespit edilmiştir.

Tsai ve Lin'in yaptığı çalışmada (2001), gençlerin bilgisayar ve internet bağımlılığına olan yaklaşımları arasındaki ilişki belirlenmek istenmiştir. Çalışma ile gençlerin internete ilişkin davranışlarının, internet bağımlılığının oluşmasında etkili olduğu tespit edilmiştir.

Dinicola'nın 2004 yılında üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bir çalışmada, internet kullanımının gençlerde olumsuz etkileri ortaya konmuştur. Özellikle erkek öğrenciler, kız öğrencilere nazaran daha fazla bağımlıdır.

Wu ve Tsai (2006), üniversite öğrencilerine yönelik yaptıkları çalışmada onların internete karşı tutumları ve yetenekleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir.

Chang ve Man Law (2008), internet bağımlılığı ile ilgili yapmış oldukları bir çalışmada, internet bağımlılığı ile akademik başarı arasında olumsuz bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir.

Günüç'ün 2009 yılında yaptığı çalışmada bazı değişkenler ile internet bağımlılık durumu arasındaki ilişkiyi incelenmiştir. Bu çalışma neticesinde, demografik değişkenler ile interneti yıllık ve günlük kullanım miktarları arasında anlamlı farklılıklar belirlenmiştir.

Bakken'in (2009), yaptığı çalışma sonucuna göre, genç erkeklerin ve üniversite mezunu bireylerin internet bağımlılığı noktasında risk altında oldukları tespit edilmiştir.

YÖNTEM

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, mesleki eğitimin en son basamağı olarak sektörel işgücüne katkı sağlamak olan meslek yüksekokullarında öğrenim gören öğrencilerin internet bağımlılıklarının ölçülmesidir. İnternet bağımlılığı ile farklı demografik veriler arasında ne gibi bir bağ olduğu incelenmiştir.

Araştırmanın Modeli

Araştırmada genel tarama modellemelerinden biri olan kesitsel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırma 2018-2019 akademik yılının güz döneminde, Konya ili Selçuk Üniversitesi Alaaddin Keykubat Yerleşkesinde yer alan Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulunda öğrenim gören 247 ön lisans öğrencisi ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada bir internet bağımlılığı ölçeği kullanılmıştır.

Sosyo-demografik verilerin analizi için frekans analizi yapılmıştır. Ardından oluşan verilerin normal dağılıp dağılmadığının tespit edilmesi için öncelikle "Normallik Testi" gerçekleştirilmiş ve internet bağımlılığı düzeyi puanlarının normal dağılmadığı sonucuna varılmıştır.

Araştırmanın Problemi

Araştırmanın ana problemi, Ön lisans eğitimi alan öğrencilerde internet bağımlılık düzeyleri ile sosyo-demografik özellikleri arasındaki pozitif bir ilişki var mıdır?

Araştırmanın varsayım ise; Ön lisans eğitimi alan öğrencilerin belirlenen sosyo-demografik özellikleri internet bağımlılık düzeylerini anlamlı biçimde etkilemektedir.

Araştırmaya katılan öğrencilere elden anket soruları dağıtılarak doldurulması sağlanmıştır. Araştırmanın istatistiki işlemleri SPSS paket programlarında gerçekleştirilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmacı tarafından geliştirilen sosyo-demografik veriler ile ilgili sorular ön lisans öğrencilerinin kişisel bilgilerini öğrenmek amacıyla oluşturulmuş 4 soruyu kapsamaktadır. Anket formunda, cinsiyet, yaş, öğretim durumu (normal öğretim-ikinci öğretim), aylık harçlık tutarı ile ilgili sorular sorulmuştur.

Araştırmada, ilköğretim öğrencilerinin internet bağımlılıklarını belirlemek amacıyla, Young (1996) tarafından geliştirilen ve Türkçe'ye uyarlanması Bayraktar (2001) tarafından yapılan "İnternet Bağımlılık Ölçeği" kullanılmıştır. İnternet Bağımlılık Ölçeği 20 sorudan oluşan beş dereceli bir Likert ölçeğidir. Ölçekte sorulan soruları yanıtlayanlardan "Hiçbir zaman", "Nadiren", "Arada sırada", "Çoğunlukla" ve "Devamlı" seçeneklerinden birisinin işaretlenmesi istenmektedir.

İnternet bağımlılığı ölçeğinin güvenilirliğinin değerlendirilmesinde Cronbach's Alpha testinden yararlanılmıştır. Yapılan analizde, İnternet bağımlılığı ölçeğinin (20 madde) güvenilirlik katsayısı 0,914 olarak hesaplanmıştır. Bu bakımdan, araştırmada kullanılan ölçeğin oldukça güvenilir bir veri toplama aracı olduğu söylenebilir.

BULGULAR

Araştırmada, 247 katılımcının sosyo-demografik özelliklerine ilişkin elde edilen veriler, aşağıda değerlendirilmiştir.

Tablo 1. Cinsiyet Değişkeni İçin Frekans ve Yüzde Değerleri

Gruplar	f	%	% _{gec}	% _{yig}
Kadın	115	46,6	46,6	46,6
Erkek	132	53,4	53,4	100,0
Toplam	247	100,0	100,0	

Tablo 1'de araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyet dağılımı verilmiştir. Buna göre araştırmaya katılanların % 53,4'ü kadın (N=132), % 46,6'sı erkektir (N=115).

Tablo 2. Yaş Değişkeni İçin Frekans ve Yüzde Değerleri

Gruplar	f	%	% _{gec}	% _{yig}
18	1	,4	,4	,4
19	42	17,0	17,0	17,4
20	84	34,0	34,0	51,4
21	68	27,5	27,5	78,9
22	24	9,7	9,7	88,7
23	12	4,9	4,9	93,5
24	5	2,0	2,0	95,5
25 ve üzeri	11	4,5	4,5	100,0
Toplam	247	100,0	100,0	

Tablo 2'de araştırmaya katılan öğrencilerin yaş dağılımı verilmiştir. Buna göre araştırmaya katılanların % 0,4'ü 18 yaş (N=1), % 17'si 19 yaş (N=42), % 34'ü 20 yaş (N=84), % 27,5'i 21 yaş (N=68), % 9,7'si 22 yaş (N=24), % 4,9'u 23 yaş (N=12), % 2'si 24 yaş (N=5), % 4,5'i 25 ve üzeri yaşlardadır (N=11).

Tablo 3. Öğretim Durumu Değişkeni İçin Frekans ve Yüzde Değerleri

Gruplar	f	%	% _{gec}	% _{yig}
Normal Öğretim	174	70,4	70,4	70,4
İkinci Öğretim	73	29,6	29,6	100,0
Toplam	247	100,0	100,0	

Tablo 3’de araştırmaya katılan öğrencilerin öğretim durumu dağılımı verilmiştir. Buna göre araştırmaya katılanların % 70,4’ü Normal Öğretim (N=174), % 29,6’sı ikinci öğretimdir (N=73).

Tablo 4. Aylık Gelir Değişkeni İçin Frekans ve Yüzde Değerleri

Gruplar	f	%	% _{gec}	% _{yig}
250 TL altı	124	50,2	50,2	50,2
251-499 TL arası	68	27,5	27,5	77,7
500-749 TL arası	24	9,7	9,7	87,4
750-999 TL arası	11	4,5	4,5	91,9
1000 TL ve üzeri	20	8,1	8,1	100,0
Toplam	247	100,0	100,0	

Tablo 4’de araştırmaya katılan öğrencilerin aylık gelir dağılımı verilmiştir. Buna göre araştırmaya katılanların % 50,2’si 250 TL ve altı gelire sahipken (N=124), % 27,5’i 251-499 TL gelire sahiptir (N=68). % 9,7’si 500-749 TL gelire sahip olanlar (N=24), % 4,5’i 750-999 TL gelire sahip olanlar (N=11), % 8,1’i 1000 TL üzeri gelire sahip olanlardır (N=20). Araştırma verilerinin normal dağılıma uyup uymadığını anlamak için Shapiro-Wilk testi yapılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen önem düzeyinin (0,000) 0,05’den küçük olması, ölçek puanlarının dağılımının normal dağılmadığını göstermektedir. Dolayısıyla bağımsız örneklem t testinin uygulanması uygun değildir. Bunu yerine örneklem t testinin parametrik olmayan karşılığı olan Mann Whitney-U ve Kruskal Wallis testi yapılmıştır.

Tablo 5. İnternet Bağımlılığı Ölçeği Puanlarının Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Mann Whitney-U Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	N	$\bar{x}_{sıra}$	$\sum_{sıra}$	U	z	P
Ne sıklıkla internet kullanan kişilerle yeni ilişkiler kurarsınız?	Kadın	115	107,96	12415,00	5745,00	-3,429	0,0001
	Erkek	132	137,98	18213,00			
	Toplam	247					
Ne sıklıkla okula devamınız internette dolay olumsuz etkilenir?	Kadın	906	833,54	755188,50	5582,00	-4,075	0,000
	Erkek	859	935,16	803306,50			
	Toplam	1765					

Çevrenizdekiler ne sıklıkla internette harcadığınız zamanın fazlalığından şikâyet eder?	Kadın	906	833,54	755188,50	6443,5	-2,111	0,035
	Erkek	859	935,16	803306,50			
	Toplam	1765					

Cinsiyet değişkenine göre “İnternet Bağımlılığı” ölçeği içerisinde yer alan “Ne sıklıkla internet kullanan kişilerle yeni ilişkiler kurarsınız?”, “Ne sıklıkla okula devamınız internette dolaylı olumsuz etkilenir?” ve “Çevrenizdekiler ne sıklıkla internette harcadığınız zamanın fazlalığından şikâyet eder” sorularına kadınların verdiği yanıtlar ile erkeklerin verdiği yanıtlar arasında erkeklerin lehine anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($p < 0,05$). Erkek öğrenciler, kadın öğrencilerden daha fazla internet kullanan yeni kişilerle ilişkiler kurmaktadır. Erkek öğrenciler, okula devamsızlıklarının en önemli sebebi olarak interneti görmekteyirler. Genel olarak internette geçirdikleri zamanın fazlalığından da kadın öğrencilere göre daha fazla şikâyet etmektedirler (Tablo 5).

Tablo 6. İnternet Bağımlılığı Ölçeği Puanlarının Yaş Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	N	$\bar{x}_{sıra}$	x^2	sd	p
Ne sıklıkla bir işe başlamadan önce e-postanızı denetlersiniz?	18	1	37,00	20,006	7	0,006
	19	42	104,14			
	20	84	118,18			
	21	68	122,44			
	22	24	131,75			
	23	12	170,00			
	24	5	147,40			
	25 ve üzeri	11	184,05			
	Toplam	247				
Ne sıklıkla okula devamınız internette dolaylı olumsuz etkilenir?	18	1	75,00	15,021	7	0,036
	19	42	113,74			
	20	84	114,67			
	21	68	134,32			
	22	24	118,38			
	23	12	152,67			
	24	5	94,20			
	25 ve üzeri	11	169,59			
	Toplam	247				
Ne sıklıkla İnternette harcadığınız zamanın miktarını azaltmaya çalışır ve başarısız olursunuz?	18	1	215,50	19,004	7	0,008
	19	42	126,04			
	20	84	114,14			
	21	68	140,86			
	22	24	106,23			
	23	12	168,71			
	24	5	78,00			
	25 ve üzeri	11	89,91			
	Toplam	247				

Yaş değişkenine göre “İnternet Bağımlılığı” ölçeği içerisinde yer alan “Ne sıklıkla bir işe başlamadan önce e-postanızı denetlersiniz?”, “Ne sıklıkla okula devamınız internette dolay olumsuz etkilenir?” ve “Ne sıklıkla İnternette harcadığınız zamanın miktarını azaltmaya çalışır ve başarısız olursunuz?” sorularına verilen yanıtlar arasında yaş grupları arasında anlamlı farklılık vardır ($p<0,05$) (Tablo 6).

“Ne sıklıkla bir işe başlamadan önce e-postanızı denetlersiniz?” sorusuna verilen yanıtlar içerisinde 25 yaş ve üzeri olanlar sıklıkla e-posta denetleme bu işlemi yapmaktadırlar. En az e-posta denetimi yapan yaş ise 18 yaş öğrencilerdir.

“Ne sıklıkla okula devamınız internette dolay olumsuz etkilenir?” sorusuna verilen yanıtlar içerisinde en yüksek puan yine 25 yaş ve üzeri olanlardan gelmiştir.

“Ne sıklıkla İnternette harcadığınız zamanın miktarını azaltmaya çalışır ve başarısız olursunuz?” sorusuna verilen yanıtlar içerisinde en yüksek oran 21 yaş seçeneğini işaretleyenlerdir. Bu konuda daha fazla kendine güveni olan grup ise 24 yaşında olanlardır.

Tablo 7. İnternet Bağımlılığı Ölçeği Puanlarının Öğretim Durumu Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Mann Whitney-U Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	N	$\bar{x}_{sıra}$	$\sum_{sıra}$	U	z	p
Çevrenizdekiler ne sıklıkla internette harcadığınız zamanın fazlalığından şikâyet eder?	Normal Öğretim	174	117,89	20513,50	5288,50	-	0,032
	İkinci Öğretim	73	138,55	10114,50			
	Toplam	247					
Biri sizi internetteyken rahatsız ettiğinde ne sıklıkla kırıncı konuşur, bağırır veya kızgın davranışlar gösterirsiniz?	Normal Öğretim	174	117,43	20432,00	5207,00	-	0,019
	İkinci Öğretim	73	139,67	10196,00			
	Toplam	247					
İnternette kaldığınız süreyi ne sıklıkla saklamaya çalışırsınız?	Normal Öğretim	174	118,38	20598,00	5373,00	-	0,038
	İkinci Öğretim	73	137,40	10030,00			
	Toplam	247					

Öğretim durumu değişkenine göre “İnternet Bağımlılığı” ölçeği içerisinde yer alan “Çevrenizdekiler ne sıklıkla internette harcadığınız zamanın fazlalığından şikâyet eder?”, “Biri sizi internetteyken rahatsız ettiğinde ne sıklıkla kırıncı konuşur, bağırır veya kızgın davranışlar gösterirsiniz?” ve “İnternette kaldığınız süreyi ne sıklıkla saklamaya çalışırsınız?” sorularına verilen yanıtlarda öğretim durumu grupları arasında anlamlı farklılık vardır ($p<0,05$) (Tablo 7).

“Çevrenizdekiler ne sıklıkla internette harcadığınız zamanın fazlalığından şikâyet eder?” sorusuna verilen yanıtlarda “Normal Öğretim” ön lisans öğrencileri bu konudan daha fazla etrafındakilerin şikâyetçi olduğunu söylemişlerdir.

“Biri sizi internetteyken rahatsız ettiğinde ne sıklıkla kırıncı konuşur, bağırır veya kızgın davranışlar gösterirsiniz?” sorusuna verilen yanıtlarda “Normal Öğretim” ön lisans öğrencileri, “İkinci Öğretim” ön lisans öğrencilerine nazaran daha agresif olduklarını belirtmişlerdir.

“İnternette kaldığınız süreyi ne sıklıkla saklamaya çalışırsınız?” sorusuna verilen yanıtlara göre “İkinci Öğretim” ön lisans öğrencileri internette kaldıkları süreyi çevrelerinden daha fazla saklamaktadırlar.

Tablo 8. *İnternet Bağımlılığı Ölçeği Puanlarının Gelir Değişkenine Göre Farklılaşım Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları*

Puan	Gruplar	N	$\bar{x}_{sıra}$	χ^2	sd	p
Ne sıklıkla planladığınızdan daha fazla süre internette kalıyorsunuz?	250 TL altı	124	128,04	9,863	4	0,043
	251-499 TL arası	68	109,88			
	501-749 TL arası	24	117,35			
	750-999 TL arası	11	176,14			
	1000 TL ve üzeri	20	126,23			
	Toplam	247				
Ne sıklıkla internette kalmak için günlük ev işlerini ihmal edersiniz?	250 TL altı	124	123,85	11,433	4	0,022
	251-499 TL arası	68	105,70			
	501-749 TL arası	24	147,46			
	750-999 TL arası	11	157,91			
	1000 TL ve üzeri	20	140,33			
	Toplam	247				
Ne sıklıkla internet kullanan kişilerle yeni ilişkiler kurarsınız?	250 TL altı	124	117,51	10,335	4	0,035
	251-499 TL arası	68	119,33			
	501-749 TL arası	24	160,96			
	750-999 TL arası	11	152,45			
	1000 TL ve üzeri	20	120,10			
	Toplam	247				
Biri sizi internetteyken rahatsız ettiğinde ne sıklıkla kırıncı konuşur, bağırır veya kızgın davranışlar gösterirsiniz?	250 TL altı	124	113,77	10,198	4	0,037
	251-499 TL arası	68	123,68			
	501-749 TL arası	24	137,81			
	750-999 TL arası	11	153,82			
	1000 TL ve üzeri	20	155,53			
	Toplam	247				

Gelir değişkenine göre “İnternet Bağımlılığı” ölçeği içerisinde yer alan “Ne sıklıkla planladığınızdan daha fazla süre internette kalıyorsunuz?”, “Ne sıklıkla internette kalmak için günlük ev işlerini ihmal edersiniz?”, “Ne sıklıkla internet kullanan kişilerle yeni ilişkiler kurarsınız?” ve “Ne sıklıkla internet kullanan kişilerle yeni ilişkiler kurarsınız?” sorularına verilen yanıtlar arasında gelir grupları arasında anlamlı farklılık vardır ($p < 0,05$) (Tablo 8).

“Ne sıklıkla planladığınızdan daha fazla süre internette kalıyorsunuz?” sorusuna gelen yanıtlarda “1000 TL ve üzeri” gelire sahip olduğunu ifade edenler sıklıkla veya devamlı yanıtını işaretlemişlerdir.

“Ne sıklıkla internette kalmak için günlük ev işlerini ihmal edersiniz?” sorusuna verilen yanıtlara göre “750-999 TL arası” geliri olanlar ev işlerini internete girmek için ihmal etmektedirler.

“Ne sıklıkla internet kullanan kişilerle yeni ilişkiler kurarsınız?” sorusuna gelen yanıtları değerlendirdiğimizde, “501-749 TL arası” gelire sahip olanlar bu konuda oran olarak daha fazladır.

“Biri sizi internetteyken rahatsız ettiğinde ne sıklıkla kırıncı konuşur, bağırır veya kızgın davranışlar gösterirsiniz?” sorusuna verilen yanıtlarda “1000 TL ve üzeri” gelire sahip olduğunu ifade edenler dışarıya karşı daha rahatsız edici davranışlar sergilemektedir. “750-999 TL arası” gelire sahip olanlar da “1000 TL ve üzeri” gelire sahip olanlar ile yakın oranda çıkmışlardır.

TARTIŞMA VE DEĞERLENDİRME

Erkek öğrenciler, kadın öğrencilerden daha fazla internet kullanan yeni kişilerle ilişkiler kurmaktadır. Erkek öğrenciler, okula devamsızlıklarının en önemli sebebi olarak interneti görmektedirler. Genel olarak internette geçirdikleri zamanın fazlalığından da kadın öğrencilere göre daha fazla şikâyet etmektedirler.

25 yaş üzeri öğrenciler daha fazla e-postalarını kontrol ederken kendini 18 yaşında tanımlayan bireyler ise nadiren e-postalarını kontrol etmektedirler. 25 yaş ve üzeri öğrencilerin genelde çalışma hayatı ile üniversite hayatını birlikte götürdüklerinden e-postayı çalışma yaşamında kullanmaları bu yüzden de sıklıkla e-postalarını kontrol etmeleri normal bir sonuç olarak değerlendirilebilir.

Normal öğretimde eğitim gören ön lisans öğrencilerinin çevresi internet kullanımlarından daha çok şikâyet etmektedirler. Bunun yanı sıra internet kullanımı ile daha saldırgan ve kırıncı olabilmektedirler.

Geliri 1000 TL ve üzerinde harçlık alan öğrenciler daha sıklıkla internete girmektedirler. Bu durum, geliri nedeniyle mobil veya kablolu internet aboneliği ile açıklanabilir. Sınırsız internet kullanımı doğrudan gelirle ilgili bir durumu açıklamaktadır.

Cinsiyet ve gelir değişkenleri üzerinden yapılacak daha farklı değerlendirmeler uzun vadede internet bağımlılığı için önemli sonuçları ortaya koyacaktır. Bu nedenle bu çalışmaların daha detaylı olarak devam ettirilmesi önemlidir.

Son olarak, bu konuda farklı sosyo-demografik veriler değerlendirilip farklı çalışmalar yapılması gelecekte internet ve teknoloji bağımlılığına yönelik kamu kurumları ve Yeşilay gibi sivil toplum kuruluşlarının yürüteceği çalışmalar açısından, yön gösterici olacaktır.

KAYNAKÇA

- Aslan, E., Yazıcı, A. (2016). Üniversite öğrencilerinde internet bağımlılığı ve ilişkili sosyodemografik faktörler, *Klinik Psikiyatri*, 19, ss. 109-117.
- Ayas, T., Horzum, M.B. (2013). İlköğretim Öğrencilerinin İnternet Bağımlılığı ve Aile İnternet Tutumu, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4 (39), ss. 46-57.
- Bakken, I. J., Wenzel, H.G., Gotestam, K. G., Johansson, A., and Oren, A., (2009). Internet addiction among norwegian adults : a stratified probability sample study, *Scandinavian Journal of Psychology*, 50, pp.121-127.
- Bayraktar, F. (2001). İnternet kullanımının ergen gelişimindeki rolü. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Bozkurt H., Şahin, S., Zoroğlu, S. (2016). İnternet bağımlılığı: güncel bir gözden geçirme, *Journal of Contemporary Medicine*, 6(3), ss. 235-247
- Chang, M. K. and Man Law, S. P. (2008). Factor structure for young's internet addiction test: a confirmatory study. *Computers in Human Behavior*, 24(6).
- Dikmen, M. ve Tuncer, M. (2018). İnternet Bağımlılığının Aile İlişkilerine Etkisi, Online *Journal of Technology Addiction & Cyberbullying*, 2018, 5(1), ss. 34-52.
- DiNicola, M. D., (2004). *Pathological internet use among college students:the prevalance of pathological internet use and its correlates*, Unpublished doctorate's thesis, Ohio University
- Günüç, S., (2009). *İnternet bağımlılık ölçeğinin geliştirilmesi ve bazı demografik değişkenler ile internet bağımlılığı arasındaki ilişkinin incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Kubey, R. W., Lavin, M.J. and Barrows, J. R., (2001). Internet use and collegiate academic performance decrements: early findings. *Journal of Communication*, 52(2), pp.366-382.
- Özsoy, T. (2009). *Fastfood'dan facebook'a: internet bağımlılığı*. Akademik Bilişim'09 - XI. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri, 11-13 Şubat 2009 Harran Üniversitesi, Şanlıurfa, 651-656.
- Sanders, C. E., Field, T. M., Diego, M. and Kaplan, M., (2000). The relationship of Internet to depression and social isolation among adolescents. *Adolescence*, 35(138), pp.237-242
- Tsai, C., and Lin, S. J., (2001). Analysis of attitudes toward computer networks and internet addiction of taiwanese adolescents. *Cyberpsychology and Behavior*, 4(3), pp.373-376.
- Wu, Y-T., and Tsai, C. C., (2006). University students internet attitudes and internet selfefficacy: A study at three universities in Taiwan. *Cyberpsychology and Behavior*, 9(4), pp.441-450.

EXTENDED ABSTRACT

The reasons such as increasing the possibilities of accessing the Internet, the visibility being at the forefront, and the need to socialize have turned the internet habit into an addiction, as mobile technologies with an internet connection have become affordable and accessible to everyone. The individual, who cannot live a life without connecting to the Internet, also has problems with the duration of attachment while waiving his social life.

The changing and developing world has brought our lives to new addictions. Internet addiction, in particular, is technology addiction, which affects daily life, business success, marriage life, academic success negatively and makes the person lonely. Internet addiction, which is beneficial in terms of access to information and cognitive development but causes the person to disconnect from the real world because it is not used correctly, causes a decrease in learning speed as well as a decrease in learning ability.

The main purpose of this study is to reveal whether there is a significant difference between the levels of internet addiction and demographic data among students studying in vocational schools. For this reason, research was conducted on Vocational School students and an evaluation was made based on their results.

The Internet is an important technology that is used very frequently thanks to its convenience in communication and information. Due to these benefits and possibilities, the Internet is used by everyone in every aspect of life today. In this technology age, where internet usage has become an indispensable tool of life, pathological use of the internet has started to cause internet addiction, which can be described as a new form of addiction.

Prolonged uncontrolled use of computers and the internet negatively affects the physical, psychological, social, cognitive health, and life of individuals. It is possible to mention several direct and indirect reasons for the individual to be an Internet addict. The reasons arising from the purpose of using the Internet and the number of internet users can be shown as direct effects on internet addiction. The fact that the individual turns to the internet due to psychological and sociological factors can be considered as indirect causes in internet addiction. Internet technology, which does not leave any hesitation in terms of its entrance and intensity in human life, has undergone a negative impact on some issues in the future. Discussions were held on this subject and different opinions were presented in terms of benefit-loss balance.

The fact that people have such a tendency towards the Internet has caused some health problems to come to the agenda in time. This type of addiction, which has manifested itself with symptoms such as not being able to limit the use of the internet, continued use despite social or academic harms, and anxious anxiety at times when access to the internet is restricted, has been in the psychiatry literature since the mid-nineties and has become increasingly attractive.

Students are considered as a risk group for internet addiction because they use the internet more and tend to use the internet more socially than other groups. The questions related to the socio-demographic data developed by the researcher consist of 4 questions created to learn the personal information of associate students. In the questionnaire form, questions were asked about gender, age, type of education (mainstream education-evening education), monthly allowance amount. In the research, "Internet Addiction Scale" developed by Young (1996) and adapted to Turkish by Bayraktar (2001) was used to determine the internet addiction of primary school students. Internet Addiction Scale is a five-grade Likert scale consisting of 20 questions. Those who answer the questions asked in the scale are asked to select one of the options "Never", "Rarely", "Occasionally", "Mostly" and "Continuous".

Cronbach's Alpha test was used to evaluate the reliability of the internet addiction scale. In the analysis, the reliability coefficient of the Internet addiction scale (20 items) was calculated as 0.914. In this regard, it can be said that the scale used in the research is a very reliable data collection tool.

Male students build relationships with new people who use the internet more than female students. Male students see the internet as the most important reason for their absenteeism. In general, they complain more about the excessive time they spend on the Internet than female students. Students over the age of 25 check their e-mails more, while individuals who identify themselves at age 18 rarely check their e-mails. Since students aged 25 and over usually take work-life and university life together, using e-mail in working life, and therefore checking their e-mails frequently can be considered as a normal result. The environment of associate degree students studying in normal education complains more about internet usage. Besides, they can be more aggressive and offensive with the use of the internet. Students whose income is 1000 TL or more are going online more often. This can be explained by mobile or cable internet subscription due to its income. Unlimited internet use explains a direct income situation.

Different evaluations on gender and income variables will reveal important results for internet addiction in the long run. Therefore, it is important to continue these studies in more detail. Finally, evaluating different socio-demographic data and conducting different studies on this subject will be guiding in terms of public institutions and non-governmental organizations such as Turkish Green Crescent in the future.

BÖLGESEL KALKINMADA HAVALİMANI ROLLERİ: İŞLETİCİLER İÇİN ÖNERİLER

Dr. Öğr. Üyesi Meltem AKCA¹

Özet

Havacılık sektörü hızlı büyüme verileri ile ekonomiye yüksek katma değer sağlayan bir sektör olarak her geçen gün gelişimini arttırmaktadır. Bu gelişim uçak üreticilerinden, havalimanı işleticilerine kadar sektör içindeki birçok oyuncunun faaliyetlerini etkilemektedir. Sektörün yakın ve uzak çevresi ile olan ilişkisi de hava taşımacılık faaliyetlerinin etkilerinin daha geniş bir alana yayılmasına zemin hazırlamaktadır. Uçuş operasyonlarına yer ve hava arası aktarım olanağı tanıyan havalimanları, havacılık sektörü için önemli bir stratejik birim olarak kabul edilmektedir. Havalimanlarının özelleştirilerek ticarileştirilmesi yaklaşımı da meydanların yönetimini daha kurumsal ve profesyonel hale getirmektedir. Diğer taraftan, havalimanları, buldukları bölgelerin ekonomisini canlandırarak kalkınmayı hızlandırmaktadır. Bu kapsamda, havalimanı ile ilişkili doğrudan ve dolaylı işlerde istihdam yaratılması, yeni iş alanlarının oluşturulması ve ilişkili sektörlerin gelişiminin desteklenmesi kalkınmanın itici gücünü oluşturmaktadır. Bu çalışmada havalimanlarının ekonomik rollerini belirlemek ve bölgesel kalkınmayı hızlandıracak öneriler sunulması amaçlanmıştır. Çalışma amacı doğrultusunda, kavramsal çerçeveye incelenmiş ve havalimanı işleticileri için öneriler oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Havacılık, Havalimanı, Bölgesel Kalkınma, Havalimanı Rolü, Havalimanı İşleticileri

AIRPORT ROLES IN REGIONAL DEVELOPMENT, s. RECOMMENDATIONS FOR OPERATORS

Abstract

The aviation sector increases its development day by day as a sector that provides high added value to the economy with its rapid growth data. This development affects the activities of many actors in the industry, from aircraft manufacturers to airport operators. The relationship of the sector with its close and distant environment also prepares the ground for the effects of air transportation activities to spread over a wider area. Airports that allow transfer between ground and air to flight operations are considered as an important strategic unit for the aviation industry. The privatization and commercialization of airports also makes the management of airports more institutional and professional. On the other hand, airports accelerate development by revitalizing the economy of their regions. In this context, creating employment in direct and indirect jobs related to the airport, creating new business areas, and supporting the progress of related sectors constitute the driving force of development. In this study, it is aimed to determine the economic roles of airports and to offer recommendations that will accelerate regional development. In line with the purpose of the study, the conceptual framework was examined, and suggestions were created for airport operators.

Keywords: Aviation, Airports, Regional Development, Airport Role, Airport Operator

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Gazipaşa Havacılık ve Uzay Bilimleri Fakültesi, Havacılık Yönetimi Bölümü, meltem.akca@alanya.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5544-5929

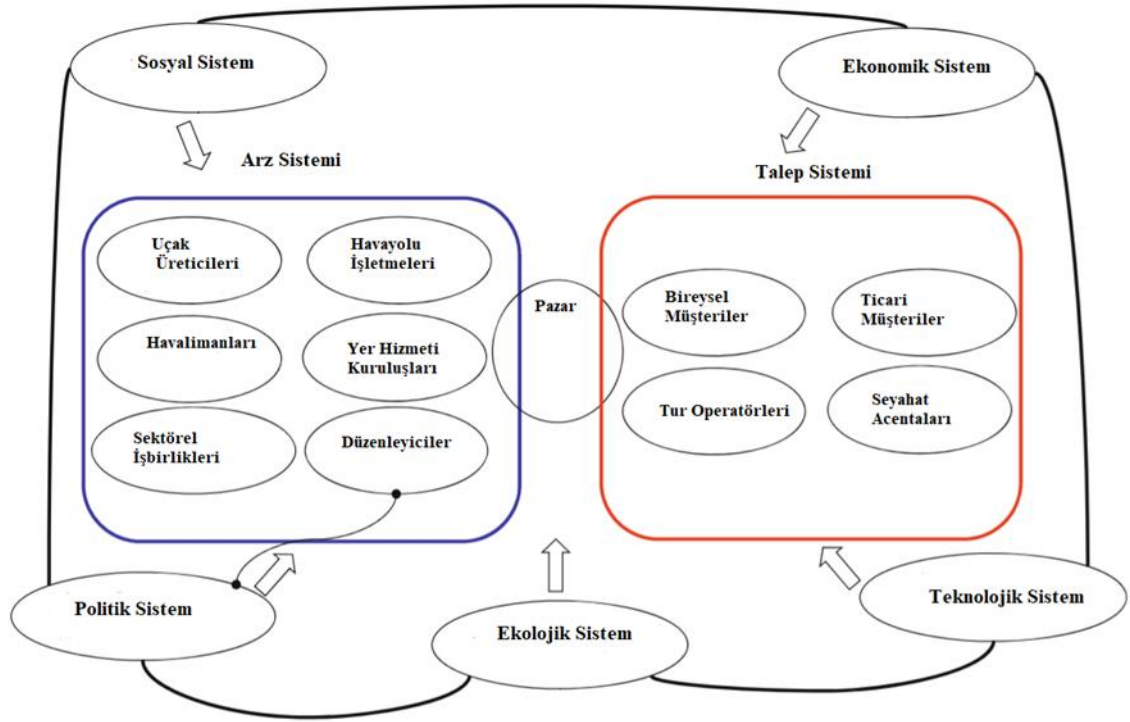
GİRİŞ

Havalimanları bir bölgedeki ekonomik hareketliliğin sağlanmasında önem arz eden hava taşımacılığı temelli stratejik birimlerdir. Hava araçlarının gelişmesi ve teknolojik yenilikler, hız avantajı sağlayan havayolu taşımacılığına olan talebi arttırmış ve havalimanı yapılanmaları da değişim göstermiştir (Azzam, 2017). Böylece, hava taşımacılık operasyonlarına hizmet eden havalimanları günümüzde i) tamamen devlet kontrolünde, ii) terminali özelleştirilmiş, iii) havalimanı özelleştirilmiş şekilde yönetilmektedir. Terminal işletmeciliği ve havalimanı işletmeciliği ile özelleştirilen alanlar da ilgili otoritenin denetiminde faaliyetlerini yürütmektedir. Havalimanı özelleştirilmesi ile havalimanlarının sadece havacılık faaliyetlerinden değil havacılık harici faaliyetlerden de gelir elde etmesi amaçlanmıştır (Addie, 2014). Bu kapsamda havalimanları, değer yaratan ekonomik birimler olarak bölgesel gelişmişlik üzerinde etki etmektedir.

Havalimanı faaliyetleri ile ilgili ihtiyaçların sağlanması sürecinde birçok farklı işletme operasyonlarını yürütmekte ve karşılığında gelir elde etmektedir. Havacılık operasyonlarından elde edilen havacılık ve havacılık harici gelirlerin bölgeye kanalize olması da toplumsal kalkınmanın sağlanmasına zemin hazırlamaktadır. Havacılık sektörü ile ilişkili turizm, ticaret, ulaşım başta olmak üzere uyarılmış sektörlerin entegrasyonu da bölgesel gelişmişlik düzeyini arttırmaktadır (Williams, 2016).

Havacılık sektörünün ilk geliştiği zamanlardan günümüze havalimanları bölgesel cazibeyi arttıran bir unsur olarak kabul edilmiştir. Havalimanlarının günümüzdeki şeklini alması uzun bir gelişmişlik süreci sonunda gerçekleşmiştir. Havacılık sektöründeki serbestleşme faaliyetleri havayolu taşımacılık endüstrisini genişleterek güçlendirmiştir. Yeni iş modelleri ve şebeke oluşumları hava trafiğini arttırarak sektördeki ekonomik gelişim ve istihdamı etkilemiştir (Wittmer, Bieger ve Müller, 2011). Amerika'da başlayan Serbestleşme Hareketleri (1978) tüm dünyayı etkisi altına almış ve havacılık pazarını rekabetçi bir hale getirmiştir. Devlet destekli bayrak taşıyıcılarının yanı sıra özel havayolu işletmeleri kurulmuş ve havacılık sektörü yeni oyuncularını ile büyüyen bir pazar haline gelmiştir. İngiltere'de 1987 yılında havalimanı ticarileştirilmesi hususunda yapılan havalimanı özelleştirmesi de girişimci ve yenilikçi bir hareket olarak havalimanlarını da rekabete açmıştır (Tretheway ve Kincaid, 2016).

Havacılık sektörünün cazip bir pazar olması piyasadaki rekabeti arttırmaktadır. Günümüzde havayolu işletmelerinin varlıklarını devam ettirmek ve sürdürülebilir rekabet avantajı sağlamak için yürüttükleri politikaların başında temel yeteneklere odaklanma gelmektedir. Havayolu işletmeleri en iyi yaptıkları iş olan uçuş operasyonlarına odaklanmakta diğer destek faaliyetleri ise dış kaynaklardan temin etmektedirler. Havayolu işletmelerine destek hizmetleri sağlayan işletmeler de aslında kendi temel yeteneklerine odaklanan örgütlerdir (Karagülle, 2007; Kuyucak ve Şengür, 2009). Küreselleşen dünyada tek bir işletmenin tüm faaliyetlerini kendi çatısı altında yürütmesi oldukça zordur. Bu nedenle havacılık sektörü genişlemiş ve yeni işletmeleri bünyesine dahil etmiştir. Havacılık sektörü; havayolu işletmeleri, yer hizmetleri kuruluşları, terminal işletmecileri, güvenlik şirketleri, ikram işletmeleri, bakım-onarım işletmeleri, eğitim kuruluşları gibi farklı alanlara odaklanan örgütlerin bir arada yer aldığı bir sektör olarak gelişim göstermeye devam etmektedir.

Şekil-1, s. Havacılık Sektörü

Kaynak, s. (Bieger ve Wittmer, 2011)

Sektör içerisinde yer alan işletmeler rekabet avantajı elde etmek ve pazar paylarını arttırmak için yenilikçi uygulamalara yönelmekte, teknoloji kullanımına önem vermekte ve çeşitli stratejiler ile operasyonlarını yürütmektedirler. Bu kapsamda havalimanı faaliyetlerinin devamlılığında, bölgesel etkileşim ve iş birlikleri kaçınılmaz hale gelmektedir. Ayrıca havacılık işletmelerinin yakın çevreleri ile olan ilişkilerinin yanı sıra uzak çevreleri ile etkileşimde olmaları gerekmektedir. Bununla birlikte, sektör üzerinde belirleyici olan ekonomik, teknolojik, politik, sosyal ve ekolojik çevre özellikleri pazardaki arz ve talep üzerinde etkili olmaktadır. Havacılık sektörünün rekabetçi, yenilikçi, dinamik, çevreye duyarlı yapısı sektörün sürekli bir gelişim döngüsü içerisinde olmasını sağlamaktadır.

Bu çalışmada havacılık sektörü faaliyetlerinin bölgesel kalkınmadaki etkisi havalimanı üzerinden ele alınmıştır. Ayrıca bölgesel kalkınmada havalimanı rolünü ortaya koymak ve ekonomik katma değeri arttırmak amacıyla, havalimanı işletmecilerine öneriler sunulmuştur.

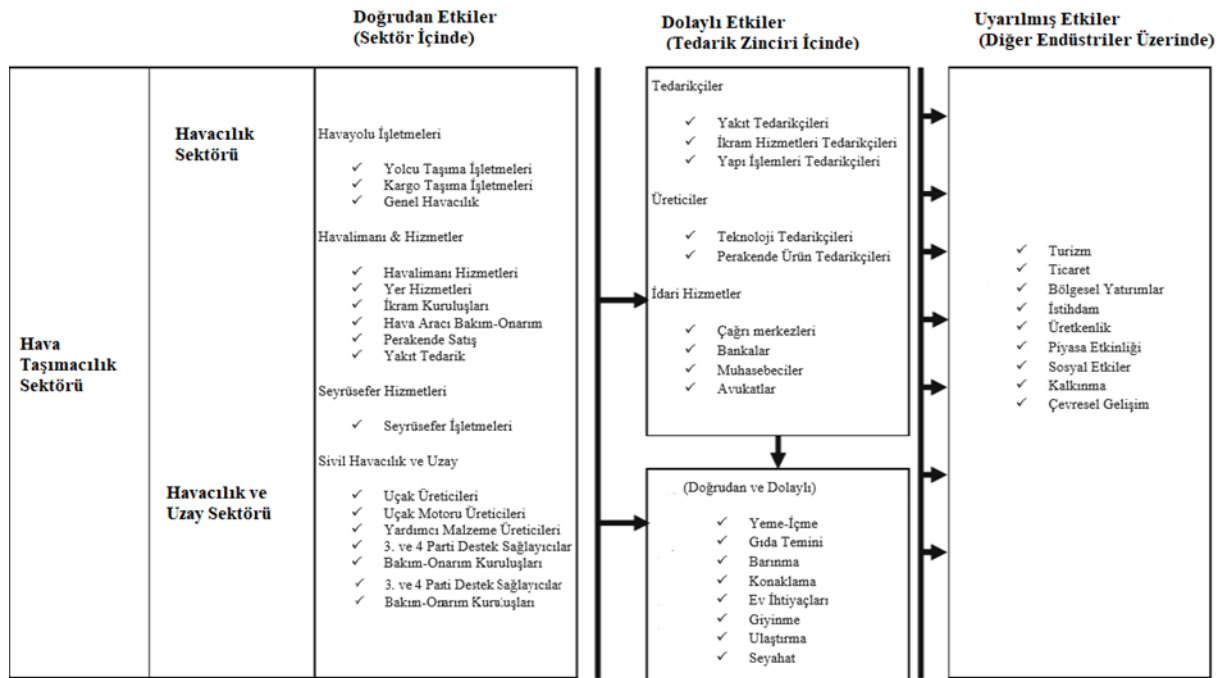
Havacılık Faaliyetlerinin Bölgesel Etkileri

Toplum refahı, ekonomik gelişim ve havacılık gelişimi iç içedir. Havacılık faaliyetleri; gelir, istihdam, sermaye yatırımı, vergi gelirleri gibi değişkenler üzerinde etkili olabilmektedir. Ayrıca dolaylı etkiler de göz önüne alındığında havacılık sektörü ve ekonomi ilişkisinin önemi daha belirgin hale gelmektedir. Bir bölgedeki havalimanı varlığı ile bölgeye yönelik turizmin gelişmesi ve bölgesel yatırımların artması bu etkilere örnek gösterilmektedir. Bu kapsamda havacılık sektöründe ekonomik etkiler, kendi içerisinde doğrudan, dolaylı ve uyarılmış etkiler şeklinde sınıflandırılabilir (Graham, 2018), s.

Doğrudan (Birincil) Etkiler, s. Uçuş operasyonlarından doğrudan etkilenen pazar için ekonomik faaliyetlerin gelişimini sağlar. Uçuş faaliyetleri için gerekli olan istihdamın oluşumu, havalimanı direkt operasyonları sayesinde oluşturulan gelirler, havalimanı konaklama gelirleri, restoranlar, kafelerden elde edilen kira gelirleri buna örnektir. Bu gelirleri ölçmek diğer gelir türlerine göre daha kolaydır. Doğrudan etkiler ile havayolu-havalimanı istihdamı artmaktadır. (Wittmer, Bieger ve Müller, 2011). Yolcu ve kargo taşıma işletmeleri, genel havacılık işletmeleri, yer hizmetleri kuruluşları, bakım-onarım hizmeti veren işletmeler, seyrüsefer hizmetleri doğrudan havacılık sektörü içerisinde yer almaktadır.

Dolaylı (İkincil) Etkiler, s. Ürün ve hizmetlerin tedarik sürecindeki faaliyetlerden oluşan gelirlerdir. Örneğin, havalimanlarında perakende satış mağazalarına ürün tedariki sağlayan işletmeler, hava araçlarında sunulan ikramları hazırlayan sektör içi ikram şirketlerine mal satan tedarikçiler bu grup içerisinde yer almaktadır. Bu şekilde havayolu taşımacılığına hizmet eden işletmeler ve seyahat acenteleri de gelir ve istihdam yaratarak havayolu taşımacılık arzına katkı sunmaktadırlar (Sterzenbach ve Conrady, 2003). Ayrıca, bankalar ve işletmelerin kendi personelleri dışında çalıştığı muhasebeciler ve avukatlar da dolaylı etkiler ile oluşan faaliyetlere hizmet etmektedirler.

Uyarılmış Etkiler, s. Turizm, ticaret, sosyal gelişmişlik, çevresel ve bölgesel yatırımların artması uyarılmış etkilere örnektir. Havacılık faaliyetleri bölgedeki satış, yiyecek, ulaşım ve barınmaya yönelik yatırımları tetikleyebilmektedir (Air Transport Action Group, 2018). Havayolu taşımacılık sektörü ile ilgili personellerin alım gücü ile yaptıkları harcamalar da uyarılmış etkiler grubu içerisinde yer alabilmektedir. Havacılık sektöründe istihdam olan personelin bölgede barınması, yaşaması ve harcama yapması da özellikle butik havalimanı lokasyonlarının gelişimi üzerinde olumlu etkiler meydana getirmektedir (Urfer ve Weinert, 2011). Bu kapsamda doğrudan ve dolaylı etkilerin birleşimiyle oluşan yeme-içme, gıda temini, barınma, konaklama, ulaştırma gibi ihtiyaçlar uyarılmış etkilerin de oluşumunu hızlandırmaktadır.

Şekil 2. Hava Taşımacılık Sektörü Etkileri

Kaynak: (Wittmer ve Vespermann, 2011)

Havalimanları ekonomik bir mıknaş gibi görölmektedir. Bu rolü sayesinde bölgenin uluslararası erişimini ve ticari faaliyetlerini arttırmaktadır. İnsanların ve ürünlerin uluslararası hareketliliğini hızlandırmaktadır. Bölgedeki işletmeler havalimanı çevresine konumlanarak küresel erişilebilirlik imkânlarından yararlanmak istemektedir (Graham, 2018). Ayrıca havayolu taşımacılığı ile erişilemeyen noktalara ulaşılması imkânı, üreticilerin bölgesel ürünlerini dünya geneline aktarabilmesine olanak sağlayarak ekonomik hayatı da canlandırabilmektedir (Ashford, Mumayiz ve Wright, 2011; Daley, 2009).

İstihdamı genişleten havacılık faaliyetleri bölgesel ve ulusal olarak sosyal refahı arttırarak yaşam standart ve kalitesinin yükselmesine katkı sağlamaktadır (Janic,2007). Hareketlilik imkânı yaşam kalitesini arttıran ve farklı ülkelere ulaşım imkânı sağlayan bir faktördür. Havalimanı yatırımları bir bölgeye yönelik turist artışının yanı sıra o bölgedeki halkın da tatil ya da başka amaçlı havayolu ile seyahat edebilmesine olanak tanımaktadır. Havacılığın toplumların gelişmesi ve kaynaşmasına yönelik bir diğer etkisi ise ülkeler arası etnik ve kültürel bağların güçlendirilmesi ve seyahat-ticaret fırsatlarının genişletilmesine imkân tanınmasıdır. Havacılık sektörünün farklı milletlerin ve kültürlerin buluşmasına zemin hazırlayan bir sektör olduğunu söylemek mümkündür.

Havacılık sektörü ile turizm sektörü önemli etkileşime sahiptir (Cristureanu ve Bobircă, 2007). Her yıl yaklaşık 1,4 milyar insan ülkeler arası seyahat etmektedir. Bu rakamın yarısı hava taşımacılığını kullanmaktadır (ICAO, 2019). Bir bölgedeki havalimanı sisteminin güçlü olması turizm faaliyetlerini genişleterek hava taşıma operasyonlarında kapasite artışının yanı sıra otel, alışveriş merkezi gibi yatırımların da artmasını sağlar (Ergas ve Felsenstein, 2012). Turizmin, bölgesel gelişim açısından önemli bir kaynak olması havacılık sektörü etkilerinin daha geniş alanda hissedilmesine zemin hazırlamaktadır. Bu nedenle sektörler arası koordinasyonun iyi bir şekilde planlanması, ekonomik gelirlerden bölgesel istihdam durumuna kadar birçok göstergelyi etkilemektedir. Ayrıca, bir havalimanında 1 milyon yolcu artışının toplamda 1000 kişilik bir istihdam yarattığı belirtilmektedir (Graham, 2018). Bu göstergeden yola çıkarak turist sayısı artışının doğrudan etkiler haricinde istihdam kanalı ile de ekonomiye katkı sağladığı görölmektedir.

Diğer taraftan havalimanı erişimi olan şehirler kongre faaliyetlerinden de gelir elde etmektedir. Kongre organizasyonlarında bölgenin ulaşılabilirliği önem taşımaktadır. Bu organizasyonlar sayesinde; oteller, restoranlar, alışveriş merkezleri ve gezi yerleri gelişecek ve gelir elde edecektir. Bununla birlikte havalimanı çevresinde havacılık eğitimi veren kuruluşların olması, sektör ve akademi iş birliğini güçlendirerek hem bölgesel hem milli hedeflerin sağlanmasında faydalı olacaktır.

Havalimanı İşleticileri İçin Öneriler

Uzun yıllar boyunca havalimanları devlet tarafından inşa edilmiş ve işletilmiştir. 1987 yılında İngiltere’de gerçekleşen ilk havalimanı özelleştirmesi dünya genelinde özelleştirme hareketlerinin hız kazanmasını sağlamıştır (Bilotkach vd., 2012). Havalimanı sahipliğine ya da işletmeciliğine özel sektörün ve yeteneklerinin dahil olması sektörün yapısını etkilemektedir. Teknik beceri, yetenek ve düzenlemeler havalimanı yatırımlarının değerini arttırmaktadır (Gillen, 2011). Havalimanlarının özelleştirilmesi ile bu yapıların kâr merkezli kurumlar olarak ele alınması ve havacılık harici gelirlerinin arttırılması amaçlanmıştır.

Havacılık ücretleri havayolu firmalarından tahsil edilmektedir. Apron kullanımı, iniş-kalkış ücretleri gibi uçağa sunulan hizmetlerin karşılığı olarak elde edilen gelirlerdir. Son yıllarda asıl üzerinde durulan ve kâr marjlarının daha yüksek olduğu gelir türü ise havacılık harici gelirlerdir. Özelleştirmelerin hız kazanması, terminallerin ticarileşmesinin ardından bu gelir kalemlerinin büyüme hızının arttığı görölmektedir. Havalimanı ekonomik döngüsünde artan havacılık harici gelirler, ticari faaliyetleri ve tesisleri genişletmekte, bu gelişme ise ticaret

yönetimi gücünü arttırmakta ve sonuç olarak havalimanında ticari aktivitelerin rolünün artan oranla önem kazanmasını sağlamaktadır (Freathy ve O'Connell, 1999).

Havacılık ile ilgili gelirler; uçak iniş-kalkış ücretleri, uçak park ücretleri, taksi yolu vb. ücretlerdir. Havacılık harici gelirler ise; otopark gelirleri, büro kiralama gelirleri, ticari faaliyet gelirleri şeklindedir. Havalimanlarının asıl müşterisi havayolu firmalarıdır. Günümüzde bazı havalimanının havacılık gelirleri havacılık harici gelirlerden düşük olsa da yolcuyu terminale getiren havayolu firmasıdır (Fasone vd., 2016). Dünya geneli havalimanları ele alındığında havacılık harici gelirlerin toplam gelirler içindeki payı %40 olarak gerçekleşmektedir. Yakın çevresinde ikame ya da rakip havalimanı olmayan havalimanlarının faaliyetlerden elde ettikleri gelirlerin daha yüksek olduğu belirtilmektedir. Rakip tehdidinin olmaması bu gibi meydanların ücret tarifelerini ve gelirlerini yükseltmektedir. Bu nedenle hızlı büyüyen bir pazar olan havacılık sektöründe rekabet tüm oyuncuları ilgilendiren önemli bir konudur. Sektör içerisinde yer alan oyuncular rekabetin hâkim olduğu pazarda varlıklarını devam ettirmek ve ortalama üzeri getiri elde etmek amacıyla çeşitli stratejiler uygulamakta, iş birliği ve birleşmeler ile sürdürülebilir performansı yakalamaya çalışmaktadır (Oum ve Fu, 2009). Ayrıca işletmeler temel yeteneklerine odaklanıp bazı destek faaliyetleri, kendilerinden daha kaliteli ve uygun maliyetle sunan işletmelere devretmektedir. Sektörde değer zinciri analizini etkin şekilde oluşturabilmek işletmelere rekabet avantajı sağlayacak bir unsurdur (Oum, Yu ve Fu, 2003).

Bir havalimanına yönelik trafik sayısı gelir çeşitlendirmesi üzerinde belirleyicidir. Hava trafik sayısının az olması, daha az yolcu, çalışan ve ziyaretçi anlamına gelmektedir. Bu meydanlar geleneksel havalimanı modelini kullanırlar ve gelirleri sadece havacılık faaliyetleri odaklı olur. Ülkemizde, kamu hizmeti amacıyla hava trafiğine açık ancak trafik sayısı düşük olan meydanlarının çoğu devlet tarafından işletilmektedir. Bu meydanların gelirleri de oldukça düşüktür ve tamamen amme hizmeti amacıyla faaliyet yürütülmektedir. Diğer taraftan, bazı havalimanları da yeni modeller ile havacılık harici gelirlere ağırlık verir. Bu meydanlar ise trafik ve yolcu sayısı görece fazla olan meydanlardır. Havacılık harici gelirlerden kar elde etmek isteyen havalimanları ele alındığında ya da terminalinin ya da tamamının devlet denetimli özelleştirildiği görülmektedir.

Türkiye'de, sivil trafiğe hizmet veren 58 havalimanı bulunmaktadır. Bu havalimanlarının 5 tanesi sadece iç hat uçuşlara açıkken, 53 tanesi iç ve dış hat hizmet vermektedir (SHGM,2020). Ayrıca, ülkemizde 9 adet havalimanı işleticisi bulunmaktadır. Ülkemizdeki havacılık ile ilgili kurumlar (Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü, Devlet Hava Meydanları İşletmesi, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı) havalimanı işleticileri ve terminal işleticileri faaliyetlerini otorite olarak denetlemektedir.

Tablo 1. Havalimanı İşleticileri

HAVALİMANI	HAVALİMANI İŞLETİCİSİ
İstanbul Sabiha Gökçen Havalimanı	Havaalanı İşletme ve Havacılık Endüstrileri A.Ş
Eskişehir Hasan Polatkan Havaalanı	Eskişehir Teknik Üniversitesi Rektörlüğü
Hezarfen Havaalanı	Hezarfen Havacılık Ticaret A.Ş.
Gazipaşa Alanya Havaalanı	Tav Gazipaşa Alanya Havalimanı İşletmeciliği A.Ş.
Zonguldak Çaycuma Havaalanı	Zonguldak Özel Sivil Havacılık Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Zafer Havalimanı	IC İçtaş Zafer Uluslararası Havalimanı Yatırım Ve İşletme A.Ş
İstanbul Havalimanı	İGA Havalimanı İşletmesi A.Ş.
İzmir Selçuk Efes Havalimanı	Türk Hava Kurumu
Aydın Çıldır Havalimanı	Türk Hava Yolları Uçuş Eğitim ve Havalimanı İşletme A.Ş.
Geri Kalan 49 Meydanın Havalimanı İşleticisi	DHMI

Kaynak: (SHGM,2020)

Bir bölgeye yönelik havayolu taşımacılığı ile bölgenin diğer lokasyonlara bağlanabilirliği ve ekonomik kalkınması artmaktadır. Bu bağlanabilirliğin mümkün olması bölgenin ulusal ve uluslararası ölçekte gelişimini hızlandırmaktadır. Bölgesel olarak sürdürülebilir kalkınma da havayolu taşımacılığının payını arttırmak için finansal ve operasyonel imtiyazlar sunulması havalimanı faaliyetleri kaynaklı gelişimi artırma etkisine sahiptir. Bu nedenle bölgesel kalkınmaya katkı sağlayacak öneriler aşağıda ele alınmaktadır (Halper ve Graham, 2015; Smyth vd., 2012):

- Butik bir meydan olarak değerlendirilen havalimanlarına yönelik seferlere ilişkin risk paylaşımı konusunda destek verilmesi, bölge ekonomisini ve hattın gelişimini destekleyecektir.
- Butik meydanlara sefer düzenleyen havayolu işletmelerine çeşitli vergi muafiyetleri getirmek, bölgeye yönelik talebin artması için havayolu işletmesini finansal anlamda güçlendirecektir. Aynı şekilde havalimanı işleticilerinin de vergi indirimleri ile teşvik edilmesi özellikle sabit maliyetlerin yüksek olduğu bir sektörü talep dalgalanmaları karşısında koruyacaktır.
- Yeni hat konulan bölgeye yönelik uçuş düzenleyen havayolu işletmesine belirli oranda koltuk üzerinden geçici gelir garantisi verilmesi işleticiyi teşvik edecektir. Bu yaklaşımlar sefer sayısı artacak havalimanı için gelirlerin yükselmesini sağlayacaktır.
- Havalimanı işleticileri havayolu gelirlerini garantiye alabilirler. Böylelikle havayolu riski havalimanı ile paylaşabilir.
- Bölgeye yönelik turizm faaliyetlerinin geliştirilmesi için kamu ve özel sektör iş birlikleri önem arz edecektir. Bölgede mevcut bir turizm yapısı varsa bunun geliştirilmesi ve bölgesel özellikler ile çeşitlendirilmesi amacıyla çalışmalar yürütülmelidir. Bölgede turizm faaliyetleri yok ise, geliştirilmesi için paydaşlar ile görüş alış-verişi yapılmalı ve ihtiyaçlar belirlenerek turizm faaliyetlerinin gelişimi desteklenmelidir.
- Havalimanı işleticilerinin bölgesel organizasyonlara katılımı ve desteklemesi marka algısını zenginleştirecektir.
- Bölgenin özellikleri ile ilgili uçak içerisinde yer alan dergilerde tanıtım yapılması hususunda havayolu işletmeleri ile anlaşma yapılmalıdır. Böylece diğer destinasyonlara uçan yolcular bölge hakkında bilgi sahibi olacaktır.
- Özellikle yakın bölgede farklı bir havalimanının olması durumunda mevcut meydanın rekabet edilebilirliğinin artırılması için çeşitli protokoller düzenlenmeli ve yolcunun mevcut meydanı tercih etmesi sağlanmalıdır. Örneğin, havalimanında sunulan hizmetlerde çeşitli indirimlerin ya da promosyonların (kamu personeline otopark ücretinin %20 indirimli olması gibi) uygulanması tercih edilebilirliği arttıracaktır.
- Bölgedeki eğitim-öğretim faaliyetlerinin desteklenerek havacılık sektörüne yönelik ilginin artırılması havalimanının da kurumsal imajını güçlendirecektir.
- Havayolu işletmeleri, diğer havacılık işletmeleri ve havacılık ile ilgili kamu otoriteleri ile güçlü iletişime sahip olunmalıdır.
- Havalimanı faaliyetlerinin ekonomik değer yaratması için sürekli iyileştirme çalışmaları planlanmalıdır.
- Yurt içi-yurt dışı destinasyon noktasının artırılmasına yönelik müzakereler yürütülmelidir.
- Bölgeye yönelik yolcu ya da kargo talep artışını sağlayacak öncelikli alanlar belirlenip geliştirilmelidir.
- Çevre korumasına yönelik etkin bir yönetim yapılandırılması ile toplumsal duyarlılık artırılmalıdır.
- Toplumsal beklentilere önem verilmeli ve göz ardı edilmemelidir.

SONUÇ

Havacılık sektörü farklı oyuncuları bünyesinde barındıran büyük bir sektördür. Sektörün doğrudan, dolaylı ve uyarılmış olarak bağlı olduğu alanlar, havacılık faaliyetleri ile ilişkili ekonomik hareketliliğinin hacmini genişletmektedir. Havacılık sektörüne yönelik göstergeler de hava taşımacılık ve ilgili faaliyetlerinin ekonomik katma değer yaratmadaki gücünü ortaya çıkarır niteliktedir. 2018 yılında dünya genelinde 4.3 milyar yolcu ve 58 milyon ton yük havayolu ile taşınmıştır. Bu göstergelere göre günde yaklaşık olarak 100.000 uçuş gerçekleşmekte, 12 milyon yolcu ve pahaca 18 milyar ABD dolarındaki yükler taşınmaktadır. Ekonomik fayda olarak bakıldığında havacılık sektörü 2018 yılında GDP üzerinde 2,7 trilyon ABD dolarlık bir hacme sahiptir. Bu rakamın 704,4 milyar ABD doları doğrudan havacılık gelirlerine aittir. 637,8 milyar ABD doları dolaylı yünden havacılık ile ilgili elde edilen gelirlerdir. 454 milyar ABD doları ise uyarılmış sektörlerin oluşturduğu gelir kalemidir. (ICAO, 2019). Türkiye'nin havacılık sektörüne yönelik 2019 yılı cirosu ise yaklaşık 30 milyar ABD doları civarındadır.

Diğer taraftan istihdam açısından veriler incelendiğinde dünya genelinde 65,5 milyon insan havacılık sektörü ile ilişkili olarak istihdam edilmektedir. Bu rakamın 10,2 milyonu direkt havacılık sektörü içindedir. Havayolu işletmeleri, hava seyrüsefer hizmet sağlayıcıları ve havalimanı çalışan sayısı 3,5 milyon kişidir. Uçak üreticileri, sistem ve motor üreticilerinin çalışan sayısı 1,2 milyon ve havalimanı ile ilişkili işlerde çalışan sayısı ise 5,6 milyon kişidir. 55,6 milyon kişi ise havacılık ile ilgisi olan sektörlerde istihdam edilmektedir (uyarılmış sektörler: turizm, taşıma gibi). Türkiye'de havacılık sektöründe çalışan sayısının ise 225.000'in üzerinde olması muhtemeldir (SHGM, 2020).

Bu çalışmada havacılık faaliyetleri kaynaklı havalimanı operasyonlarının ekonomik etkileri ele alınmıştır. Havacılık sektörüne ilişkin veriler doğrultusunda gerek trafik-yolcu-yüke ilişkin gerekse istihdam sayılarına yönelik bilgiler havacılık sektörünün küresel, ulusal ve bölgesel kalkınma üzerinde önemli bir paya sahip olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Bu kapsamda, havacılık sektörü ile ilişkili sektörlerin büyümeye duyarlı olduğunu söylemek mümkündür. Havalimanına sahip olan bölgelerin kalkınmasında da havacılık faaliyetlerinin etkisi önem arz etmektedir. Doğrudan, dolaylı ve uyarılmış etkiler ile havalimanları, buldukları bölgelerin ekonomik olarak canlanmasına katkı sağlamaktadır. Havacılık faaliyetleri ve havalimanı operasyonları ile ilgili iş birimlerinin fazla olması istihdam edilebilirlik alanını da genişletmektedir. Örneğin, bölgedeki havalimanı varlığı, turizm sektörünün gelişmesini ve bölgesel kalkınmanın hızlanmasını teşvik etmektedir. Turizm amaçlı bir ülkeden bir bölgeye seyahat eden yolcular havayolu işletmesi ile meydana gelecek, buradan taşıma faaliyetleri ile konaklayacakları tesislere geçecektir. Bu süreçte havalimanında yapılan harcamalar, ulaşım sağlayan araçların havalimanı otoparklarını kullanması havalimanı işleticileri için yolcu getiren havayolu işleticisinden elde ettiği havacılık gelirleri dışında kalan havacılık harici gelirleri arttırmaktadır. Bu bağlamda, ulaşım, perakende, konaklama, satış, yakıt, hediyelik eşya, giyim, yeme-içme, eğlence gibi turizm temelli iş alanlarının genişlediği görülmektedir. Bu işlerde istihdam edilecek kişilerin barınması, yaşamsal faaliyetlerini sürdürmesi için harcama yapması da bölge ekonomisini canlandıran bir unsurdur. Kısaca, havacılık sektörünün gelişimi ile havalimanı operasyonlarının etkin yönetilmesi tarımdan turizme kadar bölgedeki ekonomik faaliyetlerin değerini arttıracaktır.

Son olarak, 2019 yılında Çin'in Wuhan eyaletinde ortaya çıkan ve tüm dünyaya yayılan COVID-19 olarak tanıdığımız virüs kaynaklı salgın sonucunda havacılık operasyonları (yolcu taşımacılığı) belirli bir süre dünyanın büyük bir bölümünde durdurulmuştur. Normalleşme sürecinde yolcu trafiğine açılması beklenen havacılık faaliyetleri ile bu süreçte etkilenen havalimanı, turizm, konaklama, perakende, ulaşım alanlarında hizmet veren sektörlerdeki ekonomik durgunluğun da yavaş yavaş iyileşmeye başlayacağı tahmin edilmektedir. Bu örnek göstermektedir ki havacılık faaliyetlerinin durması, havalimanı operasyonlarını etkilemekte ve

özellikle turizm başta olmak üzere bölge ekonomisi üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Bu nedenle havalimanı işleticileri beklenmedik koşullara ayak uydurabilmek amacıyla esnek ve girişimci stratejiler ile varlıklarını devam ettirmelidir. Havalimanı işleticileri paydaşları ile görüş-alışverişinde bulunmalı ve operasyonel ve finansal kayıpların hem işletmeye hem bölgeye olan etkilerini en aza indirgeyecek politikalar üretilmelidir.

İleriki araştırmalarda ekonometrik ve istatistiki analizler ile havacılık göstergeleri ve havalimanı faaliyetleri ile bölgesel kalkınma arasındaki ilişkilerin ortaya çıkarılması teorik araştırmaların genişletilmesine katkı sağlayacaktır. Ayrıca çok disiplinli çalışmalar ile havalimanları ve çevreleri/bölgeleri arasındaki etkileşimlerin ele alınması, havacılık sektörü açısından yerli literatürün zenginleştirilmesini sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Addie, J. P. D. (2014). Flying high (in the competitive sky): conceptualizing the role of airports in global city-regions through “aero-regionalism”. *Geoforum*, 55, 87-99.
- Air Transport Action Group,(2018) Aviation Benefits Beyond Borders, ATAG Press.
- Ashford, N. J., Mumayiz:, & Wright, P. H. (2011). *Airport engineering: planning, design, and development of 21st century airports*. John Wiley & Sons.
- Azzam, M. (2017). Evolution of airports from a network perspective—An analytical concept. *Chinese Journal of Aeronautics*, 30(2), 513-522.
- Bieger, T., & Wittmer, A. (2011). Airline strategy: From network management to business models. *Aviation Systems* içinde (ss. 77-102). Springer, Berlin.
- Bilotkach, V., Clougherty, J. A., Mueller, J., & Zhang, A. (2012). Regulation, privatization, and airport charges: panel data evidence from European airports. *Journal of Regulatory Economics*, 42(1), 73-94.
- Cidell, J. (2014). The role of major infrastructure in subregional economic development: an empirical study of airports and cities. *Journal of Economic Geography*, 15(6), 1125-1144.
- Cristureanu, C., & Bobircă, A. (2007). Airports driving economic and tourism development. *REJ*, 31.
- Daley, B. (2009). Is air transport an effective tool for sustainable development?. *Sustainable Development*, 17(4), 210-219.
- Ergas, Y., & Felsenstein, D. (2012). Airport relocation and expansion and the estimation of derived tourist demand: The case of Eilat, Israel. *Journal of Air Transport Management*, 24, 54-61.
- Fasone, V., Kofler, L., & Scuderi, R. (2016). Business performance of airports: Non-aviation revenues and their determinants. *Journal of Air Transport Management*, 53, 35-45.
- Florida, R., Mellander, C., & Holgersson, T. (2015). Up in the air: the role of airports for regional economic development. *The annals of regional science*, 54(1), 197-214.
- Freathy, P., & O’Connell, F. (1999). Planning for profit: The commercialization of European airports. *Long Range Planning*, 32(6), 587-597.
- Gillen, D. (2011). The evolution of airport ownership and governance. *Journal of Air Transport Management*, 17(1), 3-13.
- Graham, A.(2018). *Managing airports: An international perspective*. Routledge.
- Halpern, N., & Graham, A. (2015). Airport route development: A survey of current practice. *Tourism Management*, 46, 213-221.
- ICAO. (2019). Aviation Benefit Report, ICAO, 1-76.
- Karagülle, A. Ö. (2007). *Taşımacılık Sektöründe Havayolu ve Karayolu İşletmelerinin Karşılıklı Beklentileri ve Bir Entegre Yolcu Taşımacılığı Modeli Önerisi*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul.
- Kuyucak, F., & Şengür, Y. (2009). Değer zinciri analizi: Havayolu işletmeleri için genel bir çerçeve. *KMU İİBF Dergisi*, 11(16), 132-147.
- Janić, M. (2007). *The sustainability of air transportation: a quantitative analysis and assessment*. Ashgate Publishing.
- Oum, T. H., Yu, C., & Fu, X. (2003). A comparative analysis of productivity performance of the world’s major airports: summary report of the ATRS global airport benchmarking research report—2002. *Journal of Air Transport Management*, 9(5), 285-297.
- Oum, T. F. X., & Fu, X. (2009). Impacts of Airports on Airline Competition: Focus on Airport Performance and Airport-Airline Vertical Relations, ITF Round Tables. *In International Transport Forum*. OECD.
- SHGM (2020). *Faaliyet Raporu 2019*, Ankara.

- Smyth, A., Christodoulou, G., Dennis, N., Marwan, A. A., & Campbell, J. (2012). Is air transport a necessity for social inclusion and economic development?. *Journal of Air Transport Management*, 22, 53-59.
- Sterzenbach, R., & Conrady, R. (2003). *Luftverkehr: Betriebswirtschaftliches Lehr- und handbuch*. Oldenbourg Verlag.
- Tretheway, M., & Kincaid, I. (2016). Competition between airports: occurrence and strategy. *Airport Competition* içinde (ss. 139-156). Routledge.
- Urfer, B., & Weinert, R. (2011). Managing airport infrastructure. *Aviation Systems* içinde (ss. 103-131). Springer: Berlin.
- Williams, A. (2016). *Developing strategies for the modern international airport: East Asia and beyond*. Routledge.
- Wittmer, A., Bieger, T., & Müller, R. (2011). *Aviation systems: management of the integrated aviation value chain*. Springer.
- Wittmer, A., & Vespermann, J. (2011). The environment of aviation. *Aviation Systems* içinde (ss. 39-57). Springer: Berlin.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Airports are air transport based strategic units that are important in ensuring economic mobility in a region. The development of aircraft and technological innovations have increased the demand for airline transportation that changed the airport structures. Airport privatization is considered as one of the most significant change in this process. also changed. With the privatization of the airport, it is aimed to provide both aviation and non-aviation related revenues. The enhancement of aviation and non-aviation revenues also play a major role the development of environmental societies. In this context, airports affect regional development as economic units that create value. The channeling of aviation and non-aviation revenues from aviation operations to the region also provides a basis for social development. The integration of stimulated sectors, especially tourism, trade and transportation related to the aviation sector, also increases the level of regional development. In this study relationship between air transport connected airport impacts and regional development was mentioned. Moreover, advises to increase regional development in relation to airport activities are presented.

Regional Effects of Aviation Activities

Community welfare, economic development and aviation development are intertwined. In this context, aviation activities have direct effects, indirect effects and induced effects on related sectors in the perspective of economic development (Graham, 2018), s.

Direct (Primary) Effects, s. Provides the development of economic activities for the market, which is directly affected by flight operations. The formation of employment required for flight activities, revenues generated through airport direct operations, airport accommodation revenues, restaurants, rental income from cafes are examples of this dimension.

Indirect (Secondary) Effects, s. These are revenues from activities in the supply process of products and services. For example, companies that supply products to retail stores at airports, suppliers selling goods to catering companies that prepare catering offered in aircraft are included in this group.

Induced Effects, s. Tourism, trade, social development, increased environmental and regional investments are examples of induced effects. In this context, the needs such as food and beverage, accommodation, and transportation, which are formed by the combination of direct and indirect effects, accelerate the formation of stimulated effects.

Aviation activities that expand employment contribute to increasing social welfare both regionally and nationally and increasing the quality of life (Janic, 2007). Mobility opportunity is a factor that improves the quality of life and provides access to different countries. Airport investments also allow the people in that region to travel by holiday or other purpose airline as well as the increase of tourists to a region.

The aviation industry and the tourism industry have also significant interactions. About 1.4 billion people travel between countries every year. Half of this figure uses air transport. In this perspective, strongness of the airport system in a region expands its tourism activities, as well as increasing the capacity of air transport operations, that leads development of investments such as hotels and shopping centers (Ergas and Felsenstein, 2012). The fact that tourism is an important resource in terms of regional development prepares the ground for the aviation sector effects to be felt in a wider area. Therefore, a good planning of cross-sectoral coordination affects many indicators from economic income to regional employment status.

Recommendations for Airport Operators

Aviation fees are collected from airlines. These are the revenues obtained in return for the services provided to the aircraft such as apron usage, landing-take-off fees. On the other

side, the type of income that has been emphasized in recent years and has higher profit margins is non-aviation income. It is observed that the growth rate of these income items increased following the acceleration of privatizations and the commercialization of terminals. Increasing non-aviation revenues in the airport economic cycle enables the expansion of commercial activities and facilities that this development improving the power of trade management and as a result, the role of commercial activities in the airport becomes growingly important (Freathy ve O'Connell, 1999).

The airline transportation of one region raises the connectivity and economic development of the region to other locations. This connectivity is possible accelerates the development of the region on a national and international scale (Cidell, 2014). Providing financial and operational privileges to increase the share of airline transportation in regionally sustainable development has the effect of growing the development caused by airport activities. Therefore, recommendations that will contribute to both regional development and airport operations' progress are discussed below (Halper ve Graham, 2015; Smyth vd., 2012, Florida vd., 2015), s.

- Supporting the risk sharing regarding the flights to the airports, which are considered as a boutique airport, will support the regional economy and the development of the line.
- Public and private sector collaborations will be important for the development of tourism activities for the region. If there is an existing tourism structure in the region, studies should be carried out to develop it and to diversify it with regional characteristics. If there are no tourism activities in the region, the stakeholders should be exchanged ideas for the development of tourism activities.
- Strong communication should be established with airlines, other aviation enterprises and aviation-related public authorities.
- Continuous improvement studies should be planned for the airport activities to create economic value.

Conclusion

The aviation industry is a large sector that includes different actors. The areas in which the sector is directly, indirectly and induced expands the volume of economic mobility associated with aviation activities. Indicators for the aviation sector also reveal the strength of air transport and related activities in creating economic added value.

In this study, the economic effects of airport operations originating from aviation activities are discussed. In line with the data related to the aviation sector, information regarding both traffic-passenger-load and employment numbers reveals that the aviation sector has an important share in global, national, and regional development. In this context, it is possible to say that the sectors related to the aviation sector are sensitive to growth. The effect of aviation activities is also important in the development of the regions that have the airport. With direct, indirect, and induced effects, airports contribute to the economic revival of the regions where they are located.

In future research, by the usage of econometric and statistical analysis, to reveal out the relationship between aviation indicators and airport activities and regional development will contribute to the expansion of the related literature. In addition, handling interactions between airports and their environments will enrich the development of the aviation industry

ORTA ÇAĞ AVRUPA TOPLUMUNDA KOLLEKTİF KİMLİK DEĞİŞİMİ VE İSLAM FETİHLERİNİN ETKİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Caner Övsan ÇAKAŞ¹

Özet

Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılması her ne kadar Avrupa'da ekonomik, siyasi ve sosyal değişimlere neden olsa da Akdeniz merkezli Romalı kolektif kimliğinin tam olarak ortadan kalkmasına yol açmamıştır. Batı Roma İmparatorluğu'nun topraklarında kurulan barbar krallıklar büyük oranda Roma'nın dilini ve dinini benimsemiş, siyasi yapılarını Roma'yı örnek alarak sürdürmüşlerdir. Fakat 8'inci Yüzyılda Avrupa'da Romalılık esasına dayalı kolektif kimliğin büyük oranda zayıfladığı ve yerini Germanik unsurların baskın olduğu, Hıristiyanlığa dayalı ve kuzey merkezli bir kolektif kimliğe bıraktığı görülmektedir. Bu çalışmada da söz konusu kolektif kimlik değişimi ile İslam fetihleri arasındaki bağlantının analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda 8'inci Yüzyıldaki İslam fetihlerinin Katolik Kilisesi, yerel siyasi erkler ve Bizans İmparatorluğu üzerindeki etkileri mercek altına alınmış, söz konusu etkilerin kolektif kimlik değişiminde oynadığı rol üzerinde durulmuştur. Çalışmanın sonucunda İslam fetihlerinin Avrupa'da Akdeniz merkezli Romalılık esasına dayalı bir kolektif kimlikten kuzey merkezli, Germanik unsurların baskın olduğu ve Hıristiyanlığa dayalı bir kolektif kimliğe geçişte bağımsız değişken rolü oynadığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa, Kolektif Kimlik, İslam Fetihleri, Romalılık, Hıristiyanlık.

AN INVESTIGATION ON THE COLLECTIVE IDENTITY IN THE MEDIEVAL EUROPEAN SOCIETY AND EFFECTS OF ISLAMIC CONQUESTS

Abstract

Although the collapse of the Western Roman Empire caused economic, political and social changes in Europe, it did not lead the complete elimination to the Mediterranean based Roman collective identity. The barbarian kingdoms established in the territory of the Western Roman Empire largely adopted the language and religion of Rome and continued their political structures by taking into consideration the Rome as an example. In the 8th century, however, it was seen that the collective identity based on Romanity in Europe was greatly weakened and left its place to a Christian and north based collective identity which was dominated by Germanic elements. In this study, it is aimed to analyze the link between the collective identity change and the Islamic conquests. In this context, the effects of Islamic conquests in the 8th century on the Catholic Church, the local political powers and the Byzantine Empire were examined, and the role of these effects in the exchange of collective identity was emphasized. As a result of the study, it was concluded that the conquests of Islam played an independent variable in the transition from a collective identity based on the Romanism to the Christian – north centered and Germanic one in the Europe.

Key Words: Europe, Collective Identity, Islamic Conquests, Romanism, Christianity

¹ Dr. 15 Kasım Kıbrıs Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Avrupa Birliği A.B.D., ovsancakas@hotmail.com. ORCID: 0000-0003-0199-7765.

GİRİŞ

Avrupa tarihinde Batı Roma İmparatorluğu'nun barbar kavimler tarafından yıkılması çok önemli ekonomik, siyasi ve sosyal sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Fakat söz konusu sonuçların Avrupa toplumunun kendisini tanımladığı “biz” kimliğinin içeriğinde tam olarak köklü bir paradigma değişikliğine yol açtığı da görülmemektedir. Zira her ne kadar Batı Roma İmparatorluğu siyasi olarak tarih sahnesinden silinse de onun mirası olan Akdeniz merkezli Romalı kolektif kimliğinin büyük oranda Batı Roma'nın yerini alan barbar krallıklar tarafından korunduğu ve kısmen de olsa varlığının İslam fetihlerine kadar sürdürüldüğü düşünülmektedir. Fakat İslam fetihlerinin yarattığı kolektif travma Avrupa toplumunun “biz” algısında önemli ve köklü bir değişimi ortaya çıkarmıştır. Bu değişimin en önemli dönüm noktasının da Frank İmparatorluğu ile Papalık arasında kurulan ittifak olduğu değerlendirilmektedir. Bu çalışmada da söz konusu kolektif değişim ile İslam fetihlerinin arasındaki nedensel bağlantının analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu minvalde öncelikli olarak ayrıntılı bir literatür taraması yapılmış, konu hakkında akademik çalışma yapan araştırmacıların eserleri mercek altına alınmıştır. Yapılan literatür çalışmasında Henry Pirenne ve Christopher Dawson gibi bazı araştırmacıların İslam fetihlerinin Avrupa kimliğinin oluşumundaki siyasi etkilerine değinirken, Jacques Le Goff ve Jacqueline Russ gibi araştırmacıların ise söz konusu İslam fetihleri sonucunda ortaya çıkan kültürel etkileşiminin Avrupa kimliğinin oluşumundaki etkisi üzerinde durdukları tespit edilmiştir. Bu çalışmada ise İslam fetihlerinin hem siyasi hem de kültürel etkisinin eş zamanlı olarak Ortaçağ Avrupa kimliğinin oluşumunda ve dönüşümünde etki ettiği husus üzerinde literatüre özgün bir katkı yapılması ayrıca hedeflenmiştir. Bu kapsamda çalışmanın birinci bölümünde Şarلمان ve Karolenj dönemi öncesi Avrupa toplumun kolektif kimliği üzerinde durulacak, söz konusu kolektif kimliğinin bileşenleri, yapısı ve etkileri mercek altına alınacaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise 8-9'uncu yüzyıllardaki İslam fetihleri ve bahse konu fetihlerin Avrupa toplumunda yarattığı kolektif travmaya değinilecektir. Akabinde de bu kolektif travmanın Avrupa toplumunun “biz” algısında yarattığı değişim incelenecektir. İkinci bölümde ayrıca söz konusu değişimin siyasi ürünü olarak değerlendirilebilecek Şarلمان dönemi Frank İmparatorluğu da mercek altına alınacaktır. Çalışmanın sonuç bölümünde ise konunun genel bir değerlendirilmesi yapılacaktır.

Şarلمان ve Karolenj Devri Öncesinde Avrupa Toplumu

4-5'inci yüzyıllarda Roma İmparatorluğu Avrupa'nın o güne kadar gördüğü en büyük barbar istilalarına maruz kalmıştır. 375 yılında başlayan ve tarihte Kavimler Göçü olarak tanımlanan bu istila hareketi Antik Çağ'ın bu muhteşem uygarlığının önce daha iyi bir savunma ve idare amacıyla 395 yılında Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılmasına sonrasında da imparatorluğunun Batı bölümünün 476 yılında resmen yıkılmasına neden olmuştur (Baker, 2015, s. 369-372). Özellikle 5'inci yüzyılda kuzeydeki Vandallar, Gotlar, Vizigotlar, Lombartlar, Alanlar ve Franklar gibi Germen kavimlerinin 390 yılında Karadeniz'in kuzeyinden gelen Hunlar tarafından topraklarından çıkarılması, bahse konu kavimlerin yeni bir yurt bulmak amacıyla Batı Avrupa'ya akın etmesine ve Roma İmparatorluğu'nun topraklarını istila etmelerine sebep olmuştur (Baker, 2015, s. 373). Bu istila hareketleri sonucunda bir Akdeniz uygarlığı olan kadim Roma'nın toprakları üzerinde birbiri ardına barbar Germenik krallıklar kurulmaya başlanmıştır. Vandallar Kuzey Afrika'da, Vizigotlar İspanya'da, Franklar Galya'da, Gotlar İtalya'da kendi devletlerini kurmuşlardır (Baker, 2015, s. 374-398). Bahse konu istila hareketleri sırasında Roma şehri dahi yağmalanmış, Batı Roma İmparatorluğu siyasi olarak tamamen ortadan kalkmıştır (Baker, 2015, s. 400-406; Robert, 2002, s. 296-301). Ortaçağ tarihi alanında araştırma yapan çoğu bilim insanı Kavimler Göçü'nden Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşüne kadar varan süreci Antik Çağ'ın sonu ve Ortaçağ'ın başlangıcı olarak değerlendirmektedir (Le Goff, 2015, s. 45-50). Fakat bu siyasi değişimin tam olarak sosyal ve kültürel bir değişime yol açtığını

şüphelidir. Başka bir deyişle Roma'nın siyasi olarak çöküşünün ve barbar Germen kavimlerinin onun topraklarında bağımsız devletler kurmasının Avrupa'nın Akdeniz merkezli Romalı kimliği üzerinde yıkıcı bir etki yaparak onun yerine başka bir kolektif kimlik anlayışı getirdiği savının oldukça indirgemeci bir tanı olduğu söylenebilir (Dawson, 1976, s. 106-108). Roma 4'üncü Yüzyıldan itibaren başta Germenler olmak üzere birçok barbar kavimi bünyesinde eriterek Romalılaştırmıştır. Bu minvalde bu barbar kavimler zaman içerisinde Roma uygarlığına duydukları hayranlıkla karışık bir saygının sonucunda önce Roma'nın dini olan Hıristiyanlığı sonra da onun dilini yani Latince'yi benimsemeye başlamışlardır (Pirenne, 2012, s. 19; Dawson, 1976, s. 118). Henry Pirenne de benzer bir şekilde barbar kavimlerinin Roma'ya bir nefret değil aksine bir hayranlık duyduklarını öne sürerek, onların bütün isteklerinin imparatorluğu yıkmaktan ziyade onun belli bir bölgesine yerleşerek nimetlerinden yararlanmak olduğunu belirtmektedir (Pirenne, 2012, s. 21). Kaldı ki barbar kavimlerin Roma'yı istila etmelerinin bilinçli ve planlı bir hareket olmadığı söylenebilir. Pirenne'ye göre onları bu istila hareketine zorlayan nedenin büyük oranda Orta Asya'dan gelen Hunlar tarafından doğudaki topraklarından sürülmeleridir (Pirenne, 2012, s. 22). Zira her ne kadar Batı Roma'da imparatorluğu tarih sahnesinden silinse de hiçbir barbar kralı imparator olma girişiminde bulunmamış hatta çoğu Kostantinopolis'de bulunan Doğu Roma İmparatoruna saygı duymuş, onun üstün durumunu kabul etmiş ve Vizigot, Vandal, Ostrogot gibi barbar kralları kendi aralarındaki çatışmalarda dahi Kostantinopolis'teki imparatoru hakem olarak tanımışlardır (Tours, 1982, s. 38; Dawson, 1976, s. 120). Hatta bu Germen krallıkları çoğu zaman kendi bastıkları paraların üstlerine dahi Bizans İmparatorları'nın büstlerini kazımışlardır (Pirenne, 2012, s. 122). Batı Avrupa'da kurulan barbar krallıklarının Doğu Roma İmparatoru'na yönelik bu tutumları 8'inci yüzyılın sonuna kadar devam etmiştir (Pirenne, 2012, s. 34-35).

Le Goff'da benzer bir görüş öne sürerek Batı Roma'yı istila eden barbar kavimlerin üç önemli özelliğinden bahsetmektedir. Birincisi bahse konu barbar kavimler Roma, Bizans ve Asya imparatorlukları ile uzun süren bir ekonomik, sosyal ve siyasi ilişki içerisindeydiler. Bu nedenle Roma uygarlığına tamamen yabancı değillerdi. İkincisi, bu kavimlerden çoğu Romalıların aksine genellikle Katolikliğin yerine Katolik Kilisesi tarafından sapkın olarak kabul edilen Ariusçuluğu benimsemişlerdi. Üçüncüsü ise Alaric ve Odevaker gibi en güçlü ve nüfuzlu olanları dâhil olmak üzere Bizans imparatorunun manevi üstünlüğünü tanımışlar, Şarlman'a kadar hiçbir barbar kralı kendisini imparator ilan etme girişiminde bulunmamıştır. Bu minvalde Le Goff, barbar kralları kendilerini Roma'nın bir parçası olarak görmeye çalıştıklarını öne sürmektedir (Le Goff, 2017, s. 33-34). Pirenne ise Germen kavimlerinin büyük çoğunluğunun zamanla Romalılar içerisinde eridiğini belirtir. Pirenne'ye göre bu erimenin en önemli katalizörleri ise Roma dili olan Latince'nin ve Roma dini olan Hıristiyanlığın barbar Germenler kavimleri tarafından hızla benimsenmesidir. Dolayısıyla Hıristiyanlık ve Latince Ortaçağ Avrupa'sının kolektif kimliğinin iki dayanak noktası haline gelmiştir (Pirenne, 2012, s. 42). Pirenne, Hıristiyanlığın yayılması ile barbar kavimlerin kendi dillerini terk ederek Latince'yi benimsemeleri arasında da bir eş zamanlılık olduğu konusuna dikkat çekmiştir. Burada Hıristiyanlığın rolü önceliklidir. Çünkü önce Hıristiyanlığı kabul eden barbar kavimler ardından onun ibadet dili olan Latince'yi zaman içerisinde benimsemişlerdir. Başka bir deyişle siyasi olarak ortadan kalkan Roma, kendini dili ve dini aracılığıyla yeniden yaratmış, barbar kavimler Hıristiyanlık ve Latince aracılığıyla Romalılaşmışlardır (Pirenne, 2012, s. 43). Bu kapsamda bütün barbar kavimleri yerleşik hayata geçmelerinden sonra hızla eski barbar kültürlerinden uzaklaşarak Roma kültürünü benimsemişlerdir. Dolayısıyla her ne kadar Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşü sanatta, kültürde, bilimde ve edebiyatta ciddi gerilemeleri beraberinde getirse de barbar istilalarından sonra Roma manevi olarak yaşamaya devam etmiş ve varlığını bütün barbar krallıklarının bünyesinde sürdürmüştür (Pirenne, 2012, s. 48; Dawson, 1976, s. 124; Tours, 1982, s. 102-111). Başka bir deyişle Roma İmparatorluğu'na yönelik istilalar sonucunda Roma siyasetten kaybetse de kültürel olarak kazanmıştır. Çünkü istilacı Germen kavimleri kültürel kimliklerini

Hıristiyanlık ve Latince'nin etkisiyle kaybetmişler ve büyük oranda Roma'nın bir devamı haline gelmişlerdir (Bulut, 2016, s. 27; Dawson, 1976, s. 128-129).

Jean Gaudemet de bir Akdeniz uygarlığı olan Roma'nın siyasi olarak ortadan kalksa da 5'inci yüzyıldan sonra da yerine kurulan barbar krallıklarında kültürel ve sosyal olarak yaşamaya devam ettiğini öne sürmektedir. Gaudemet'e göre Roma her ne kadar artık bir imparatorluk olarak siyasi bir erk değilse de Avrupa'nın hukuki, idari, kültürel, ekonomik ve ruhani hayatına barbar istilalarından sonra da hâkim olmaya devam etmiş, kendisinden sonra kurulan bütün barbar krallıklara örnek model teşkil etmiştir (Gaudemet, 2015, s. 168-189). Benzer görüşü Karliag'da paylaşmaktadır. Karliag'ya göre Batı Roma'yı yıkan Germen kavimleri siyasi olarak zafer kazansalar da zaman içerisinde kendi kültürlerini kaybederek Romalılaştırmışlar (Karliag, 2004, s. 51). Bu minvalde Gotlar, Vandallar, Vizgotlar gibi Germen kavimler sadece askeri yapılanmada hâkim olarak kalmış, hukuktan maliyeye, devlet idaresinden sanata, dinden kültüre geri kalan her şey Romalı olarak kalmaya devam etmiştir. Anılan dönemde Avrupa'nın ticari ilişkileri bile Roma döneminin Doğu ağırlıklı ticari yapısını korumuş, Avrupa'nın ticari ve ekonomik hayatı Akdeniz merkezli olmaya devam etmiştir (Pirenne, 2012, s. 193-197). Sonuç olarak Kuzey Afrika'da Vandallar'da, İspanya'da Vizigotlar'da, İtalya'da Ostrogotlar'da ve Galya'da Franklar'da zaman içerisinde Germenik kültür Romalılaştırmaya tabi olarak zayıflamış ve neredeyse yok olmuştur (Russ, 2014, s. 53-57). Fakat bu Romalılaştırma dalgasının Akdeniz havzasından Kuzey Avrupa'ya doğru gidildiği oranda da azaldığı söylenebilir. Özellikle Britanya ve Doğu Avrupa'da pagan inancını koruyan Germenik kavimler kısmen Romalılaştırmış ya da hiçbir şekilde Roma etkisine tabi kalmamışlar, bazıları Hıristiyanlığı kabul etse de Germenik yapılarını büyük oranda korumuşlardır (Pirenne, 2012, s. 162).

Barbar krallıkların Romalılaştırması sürecinde Kilise'nin de çok büyük bir önemi olduğu söylenebilir. Çünkü Kilise kendisini maddi olarak tarih sahnesinden silinen fakat ruhani ve kültürel olarak varlığını sürdüren Roma'nın mirasçısı olarak öne sürmüştür. Bu minvalde Kilise, eskiden Roma İmparatoru'nun şahsında birleşen halkları Hıristiyanlığın egemenliği altında kendi çatısı altında birleştirmeye çalışmıştır. Fakat bu birleştirme çabası 9'uncu Yüzyılı başına kadar siyasi bir şekil alamamıştır (Tours, 1982, s. 133-138; Pirenne, 2012, s. 49). Bu dönemde Kilise Roma İmparatorluğu'nun zihniyetini devam ettiren bir kurum olarak da öne çıkmaktadır. Kilise'ye göre Roma Tanrı'nın tasarladığı bir oluşumdur. Bu oluşum İmparatorun siyasi ve dünyevi otoritesi ile Kilise'nin ruhani otoritesinin birleştiği bir yapıya sahiptir. Bu yapıda Kilise dünyevi imparatorun boyunduruğu altındadır ve onun cismani otoritesini tanımaktadır. Bu nedenle barbar krallıklar her ne kadar kendi kurdukları krallıklarda azınlığı oluşturan kendi halklarının gözünde bir ulusal kral olsalar da Kilise'nin gözünde Kostantinepolis'deki imparatorun yönetim alanında yetki devri yaptığı bir nevi Roma valisi olarak değerlendirilmiştir (Tours, 1982, s. 140-141; Pirenne, 2012, s. 51-52). Kaldı ki Roma'daki Papalar dahi 9'uncu yüzyıla kadar Papa seçildikten sonra Ravenna'daki Bizans valisinin imparator adına onayını almaktaydılar (Çoban, 2014, s. 64-65; Pirenne, 2012, s. 78-79). Papaların bu eylemi onların Kostantinepolis imparatoruna karşı bağlılıklarının ve tabiiyetlerinin bir kanıtı olarak da görülebilir (Çoban, 2014, s. 80; Pirenne, 2012, s. 79). Kilise ile İmparator arasındaki bu tabiiyet ilişkisinin Roma İmparatorluğu zamanındaki ilişkinin devamından başka bir şey olmadığı düşünülmektedir.

Diğer bir önemli husus da 9'uncu yüzyılın başındaki Şarلمان ve Karolenj yönetimine kadar olan süreç içerisinde bütün barbar kralların ve krallık bürokrasisinin laik bir yapıya sahip olduğudur (Dawson, 1976, s. 120). Bu yapıda kral piskoposları atamakta ve dini kurumları kendi cismani boyunduruğu altında tutmaktadır. Piskoposların atandıkları yerlerdeki idari sorumlulukları küçük istisnalar dışında yok denecek kadar azdır. Bu dönemde Kilise ve Papa'ya gösterilen saygı ne kadar büyük olursa olsun hiçbir barbar krallıkta Kilise ile devlet bütünleşmemiştir. Kralların tahta çıkışlarında istisnalar dışında dini tören yapılmamış, resmi yazışmalarda dini ibareler çoğunlukla kullanılmamış, din adamları hayır işleri dışında kamu

görevlerine atanmamış ve Kilise'ye kendi iç işleri dışında yargı yetkisi tanınmamıştır. Çoğu barbar krallığında Kilise vergilendirilmeye de tabi tutulmuştur (Pirenne, 2012, s. 156-157; Dawson, 1976, s. 122). Bu krallıklarda Kilise tıpkı Bizans'ta ve Eski Roma'da olduğu gibi krala bağlı ve onun hizmetkârı statüsündedir. Başka bir deyişle 9'uncu yüzyıla kadarki Erken Ortaçağ olarak adlandırılabilir dönemde Kilise'nin iktidar paylaşımında krala rakip değil, aksine onun destekçisi olduğu görülmektedir (Pirenne, 2012, s. 69-70). Kaldı ki Kilise'nin krala bu sadakati ve bağlılığı o kadar sıkı bir hale getirilmiştir ki Katolik Kilisesi'ne göre sapkın olan Ariusçuluk'a inanan ilk barbar krallar zamanında dahi Kilise krallara karşı bir isyan veya başkaldırı hareketinde bulunmamıştır (Le Goff, 2008, s. 17-33). Bu yapının diğer Germenik kavimlerin aksine başlangıçtan beri Katolikliği kabul eden Frankların Merovenj döneminde de geçerli olduğu görülmektedir (Dawson, 1976, s. 124). Avrupa'da diğer kavimlere kıyasla oldukça güçlü bir devlet kuran Frank Merovenj hanedanı gerek bürokratik gerekse siyasi anlamda laik denilebilecek bir yapıya sahiptir. Zira Merovenj sarayında çalışan devlet görevlilerinin, kâtiplerin ve taşra memurlarının neredeyse tamamı dini bir sıfatı olmayan kişilerden oluşmaktaydı (Pirenne, 2012, s. 158). Bu arada Karolenj dönemi öncesi Avrupa'da Romalılaştırma kavramının devlet yönetiminde laikleşme olarak algılandığının da belirtilmesi önemlidir. Christopher Dawson'a göre Romalılaştırma demek Kilise'nin devlet idaresine girmesi anlamına gelmektedir. Çünkü Roma her ne kadar 4'üncü yüzyıldan sonra Hıristiyanlaşsa da pagan Roma devlet geleneğini korumuştur. Hıristiyan ruhban sınıfı tıpkı önceki pagan ruhban sınıfı gibi direk imparatorun otoritesine tabi tutulmuştur. Bu anlayışa göre imparator Tanrı'nın yeryüzündeki yönetici olarak aynı zamanda Kilise'nin de başı olarak kabul edilmektedir. Dawson, bu anlayışın Roma'nın kusurlu da olsa devamı olan erken Ortaçağ barbar krallıklarına da hâkim olduğunu öne sürmektedir (Dawson, 1976, s. 45-46).

Özetle Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılışının Avrupa'da çok büyük bir siyasi değişime neden olsa da kültürel, ekonomik, ticari ve sosyal alanlarda aynı ölçüde bir değişime neden olmadığı, aksine kadim Roma uygarlığı yerine geçen barbar krallıklarda büyük oranda devam ettiği söylenebilir. Roma topraklarını istila eden barbar kavimler zamanla Roma değerlerini, dilini ve dinini benimseyerek Romalılaştırmışlardır. Bu dönemde Kilise'nin de Roma'nın imparatorun şahsında toplanmış dünyevi iktidarına saygı duyduğu hatta onun devam etmesine katkıda bulunduğu görülmektedir. Başka bir deyişle ne imparatorla girilen bir iktidar mücadelesi ne de Kilise'nin egemenliğine dayalı bir devlet sistemi söz konusudur. Roma sonrası barbar krallıklarında da Roma'nın laik sistemi büyük oranda devam ettirilmiş ve Kilise ile devlet bürokrasisi arasında kesin bir ayırım yapılmıştır. Aynı şekilde hiçbir barbar kral meşruiyetini Hıristiyanlık üzerinden sağlamaya çalışmadığı, Kostantinepolis'teki imparatorun hâkimiyetini kabul eden Kilise'nin de zaten böyle bir girişime mahal vermediği öne sürülebilir. Bu dönemde Avrupa toplumu hala Roma döneminde olduğu gibi Akdeniz temelli ve merkezli bir uygarlık olmaya devam ettiği, ilerleyen yüzyıllarda olduğunun aksine Germenik karakterin, Akdeniz merkezli Romalılık karşısında silik kaldığı değerlendirilmektedir. Bu minvalde dönemin Avrupa toplumunun kolektif bilincinin de Romalılık üzerinde kurulduğu söylenebilir. Bu dönemde Hıristiyanlığın her ne kadar toplumsal yaşamda güçlü etkilere sahip olsa da siyasi, ekonomik ve sosyal alanları kapsayan ve kolektif bilince tamamen hâkim olan bir olgu haline gelmediği düşünülmektedir. Başka bir deyişle bu dönemde Hıristiyanlık şemsiyesi altında birleşmiş ve tek vücut olmuş bir Avrupa'dan bahsetmenin mümkün olmadığı değerlendirilmektedir.

İslam Fetihleri ve Karolenj Devrinde Avrupa Toplumunu

İslamiyet Arap yarımadasında 7'nci yüzyılın başında ortaya çıktıktan sonra çok hızlı bir yayılma hareketi gerçekleştirmiştir. Önce Doğu'nun kadim İmparatorluklarından Bizans ve Sasanileri (Persler) ardı ardına yenilgiye uğratmış, Bizans'ın elinden bütün Kuzey Afrika ve Ortadoğu'yu alırken, Sasani İmparatorluğu'nu tamamen İslam topraklarına katmıştır (Zeydan, 2013, s. 100-105; Robert, 2002, s. 321-335). Bu fetih hareketi sadece Bizans ve Sasanilerle kalmamış, 8'inci yüzyılda İslam orduları bir yandan Orta Asya'da Çinlilerle savaşırken, diğer

taftan 711 yılında İspanya'ya çıkmış ve çok kısa bir süre içerisinde Vizigot Krallığı'nı yıkarak neredeyse yarımadanın tamamını ele geçirmiştir (Şeyban, 2016, s. 49-52). Arap orduları 720 yılında Frank Krallığına ait Narbonne'u ele geçirmiş ve Avrupa'nın iç kesimlerine doğru akınlarını genişletmişlerdir (Pirenne, 2012, s. 179). Arap orduları 732 yılında Poitiers (Puvatya) önlerine kadar gelmiş ve burada Frank lideri Charles Marter tarafından durdurulmuşlardır. Fakat bu Frankların bu başarısı sonuçsuz kalmış, Arap istilaları şiddetli bir şekilde sürmeye devam etmiştir (Pirenne, 2012, s. 180). Araplar Akdeniz'de de yayılmaya devam etmiş, Kıbrıs adası 649 ve 653 yıllarında iki defa kuşatmış, Rodos adası 653 yılında, Sicilya adası da 668 yılında istila edilmiştir (Şeyban, 2016, s. 48). Arap donanması 9'uncu yüzyılda Ballear Adalarını ve Sicilya'yı ele geçirmiş, Kostantinepolis'i kuşatmıştır (Daniel, 1979, s. 1-14). Araplar ayrıca 838 yılında Güney İtalya'daki Birindizi ve Tarento'yu yağmalamış, 840 yılında Bari'yi fethetmiş ve Bizans-Venedik müşterek donanmasını mağlup etmiştir. 841 yılında Araplar Dalmaçya kıyılarını yağmalamış, 846 yılında Roma şehrinin sınırlarına kadar ilerlemiştir (Daniel, 1979, s. 15-17). Pirenne'ye göre hızla yayılan bu İslam fetihleri ekonomik ve siyasi alanlarda birbirini destekleyen iki önemli dönüm noktasının ortaya çıkmasına ve bu dönüm noktalarının bir sonucu olarak Avrupa'da Hıristiyanlık merkezli dini determinizme dayalı bir "biz" algısının inşa edilmesine neden olmuştur (Pirenne, 2012, s. 181-182). İslam fetihlerinin yarattığı bu kimlik değişiminin daha detaylı bir şekilde analiz edilmesi gerektiği değerlendirilmektedir.

Öncelikli olarak İslam fetihlerinin sonucu olarak İspanya, Sicilya ve Afrika'nın ele geçirilmesiyle Batı Akdeniz bir Müslüman gölü haline gelmiş ve Avrupa'ya kapatılmıştır (Daniel, 1979, s. 19-22). Başka bir deyişle Germen istilalarının yaşamasına izin verdiği Akdeniz birliği yok olmuştur. Pirenne, bu olayı Antik Çağ'ın sonu, Ortaçağ'ın başlangıcı olarak kabul etmektedir (Pirenne, 2012, s. 189). İslam fetihlerinden sonra Doğu ile Batı arasındaki deniz ticareti çok ağır darbe almış, Hıristiyan Avrupa Akdeniz deniz ticaretinden soyutlanmıştır. Pirenne, dönemin önemli Arap düşünürlerinden İbn-i Haldun'un "Hıristiyanlığın Akdeniz'de artık bir tahta parçası dahi yüzdüremediği" şeklindeki sözünün kendi iddiasını destekler nitelikte olduğunu öne sürmektedir (Pirenne, 2012, s. 190). Zira Batı Akdeniz'de İslam öncesi Suriye ile yoğun bir deniz ticaretinin hâkim olduğu Marsilya, Nice, Narbonne gibi liman şehirlerinde fetihlerin ardından ciddi bir duraklamanın ve ticari çöküşün olduğunu görülmektedir (Daniel, 1979, s. 23-35). Buna örnek olarak da bahse konu limanlardan Doğu'ya özgü papirüs, zeytinyağı, baharat gibi emtiaların varlığına yönelik ticari kayıtların 8'inci yüzyıldan sonra hemen hemen ortadan kalkması gösterilebilir (Pirenne, 2012, s. 193-197). Başta baharat olmak üzere bu ürünlerin tekrar Avrupa'da geniş çaplı kullanılması ancak 12'nci yüzyılda Haçlı Seferleri sonrasında Doğu ile olan deniz ticaretinin tekrar açılması ile gerçekleşmiştir (Pirenne, 2012, s. 197). Doğu ile yapılan bu ticaretin durması Avrupa'da tüccar sınıfının çöküşüne neden olmuş ve her iki kesimle de bağlantıları bulunan sınırlı sayıda Yahudi tüccar haricinde Avrupa'da ithalat ile uğraşan bir zümre kalmamıştır (Heller, 1992, s. 47-49; Pirenne, 2012, s. 200-201). 8'inci yüzyılda laik bir yapıya sahip Frank Merovenj hanedanının çöküşünde de bu ticari çöküşün çok önemli bir payı olduğunu söylenebilir. Çünkü Doğu ile yapılan ticaretin bitmesi, krallığın en önemli gelir kalemlerinden birisi olan gümrük, resim ve harç gibi ticari vergilerin azalmasına neden olarak Merovenj Krallığı'nın ekonomisini alt üst ederek temellerini sarsmıştır. Bunun sonucunda zayıflayan krallık otoritesi başka bir hanedan olan Karolenjlerin bir darbesi ile yıkılarak yerini Karolenjlerin hâkimiyetindeki Frank Krallığı'na bırakmıştır (Pirenne, 2012, s. 224-225; Dawson, 1976, s. 129). İslam fetihleri sonucunda Batı Akdeniz sahil şeridinin ekonomik ve ticari olarak çökmesine ve Avrupa'nın ağırlık merkezinin kuzeye, özellikle de Sen ve Ren nehirleri arasındaki bölgeye kaymasına neden olmuştur (Dawson, 1976, s. 133). Pirenne'ye göre bu değişimin yeni bir Avrupa'nın inşasında dönüm noktasıdır. Çünkü bu eksen kayması Merovenjlerin yıkılarak yerine Karolenjlerin geçmesine ve Avrupa'nın antikitenin Romalı kimliğinden uzaklaşarak Frankların önderliğinde Germenik öğelerin baskın olduğu yeni bir Hıristiyan Avrupa kimliğini inşa etmesine yol açmıştır (Pirenne, 2012, s. 216-217). Başka bir

deyişle imparatorun otoritesinde birleşen kısmen laik Romalı Avrupa artık Hıristiyanlığın birleştirici gücünde toplanmış Germen ağırlıklı bir Avrupa'ya doğru dönüşmeye başlamıştır. İslam fetihlerinin ve Akdeniz'in Avrupa'ya kapatılmasının aynı zamanda sosyoekonomik olarak feodalitenin yükselişine neden olduğu söylenebilir (Le Goff, 2017, s. 64-65; Dawson, 1976, s. 152). Çünkü Akdeniz ticaretinin gerilemesi, Avrupa'nın inşasında tarıma dayalı kuzeyin daha baskın olmasına neden olmuş, ekonomik üstünlük tarımla uğraşan Germenik unsurların baskın olduğu kuzey Avrupa'ya geçmiştir. Bu ticaretin ağırlıkta olduğu ekonomik sistemden tarımın ağırlıkta olduğu ekonomik sisteme geçiş, toprak sahibi aristokrat sınıfın ekonomik ve siyasi gücünde muazzam bir artış sağlamıştır. Bunun sonucunda da aristokrat toprak sahipleri merkezi kralların karşısında güç kazanarak büyük oranda özerklik elde etmişlerdir. Bu minvalde İslam fetihlerin nedeniyle yaşanan bu eksen kaymasının Avrupa'da güç ilişkilerini değiştirdiği ve aristokrasinin gücüne dayalı Ortaçağ Avrupa'sının temelini attığı söylenebilir (Le Goff, 2017, s. 66-67).

İslam fetihlerinin sosyoekonomik etkisinin açıklanmasından sonra Hıristiyan Avrupa kimliğinin oluşumunda hayati rol oynayan siyasi etkisinin incelenmesi yerinde olacağı değerlendirilmektedir. Çalışmada daha önce değinildiği gibi 9'uncu yüzyıla kadar Avrupa'da kısmen laik bir yönetim anlayışı hâkim gözükmektedir. Bu dönemde Papalar dahi Kostantinopolis imparatorunun otoritesini tanımakta, başa geçtiklerinde onun onayını almakta ve herhangi bir tehdit karşısında onun korumasına sığınmaktadırlar. Avrupa'daki diğer Germenik barbar krallıklarında da Kilise'nin otoritesini sadece ruhani alanda tanımakta ve devlet idaresi ile krallık bürokrasisine Kilise'yi karıştırmamaktaydılar. Avrupa'nın bu görünümü 9'uncu yüzyıldan sonra hızla değiştiği görülmektedir. 8'inci yüzyılın ilk yarısında Avrupa'daki Germen kökenli halklar arasında çok yoğun bir çatışma ortaya çıkmıştır. Bu dönem, Merovenj hâkimiyetindeki Franklarla Lombardlar, Burgonyalılar, Alamanlar gibi yine Germen asıllı halklar arasında yoğun bir iktidar mücadelesine şahit olmuştur (Le Goff, 2008, s. 117-131). Diğer taraftan her ne kadar 732 yılında Charles Marter tarafından Puvatya Savaş'ında geçici olarak durdurulsalar da, gerek İber yarımadasından gerekse Akdeniz üzerinden Fransa ve İtalya'ya karşı sürekli bir Arap tehdidi söz konusudur.

Bu dönemde diğer bir tehdit de Kuzey Avrupa'da henüz Hıristiyanlığı kabul etmemiş Nordik ve Slav kökenli kavimlerden gelmektedir. İşte bu sıkıntılı durumdan kurtulmak ve gerek Arap tehdidine güçlü bir şekilde karşı koymak gerekse kuzeydeki Germen kavimlerini Hıristiyanlık kimliği adı altında toplayarak iç karışıklara engel olmak amacıyla bir saray darbesi ile Merovenj hanedanını deviren Kısa Pepin, Papalığa yanaşmak ve onunla ittifak halinde hareket etme gereği duymuştur. Frank Kralı Kısa Pepin'in bu tutumu Lombart ve Arap istilalarından bunalmış ve gerek askeri gerekse siyasi alanda bir koruyucu arayan Papalık tarafından da destek görmüştür. Ortaçağ Avrupa'sının temelini atan Şarلمان ile Katolik Kilise'sinin uzlaşmasının öne de böylece açılmıştır (Çoban, 2014, s. 74-77; Pirenne, 2012, s. 235-244). Papalığın bu eksen kaymasının Ortaçağ Avrupa'sında kolektif kimliğin değişmesinde en önemli etken olduğu değerlendirilmektedir. Çalışmada daha önce değinildiği gibi Papalık, Roma İmparatorluğu yıkılsa bile onun manevi varlığını yaşatmış, onun hukuksal ve kültürel sistemlerini benimsemeye devam etmiştir. Kilise, Batı Roma İmparatorluğu'nun topraklarında kurulan Germen Krallıklarını hiçbir zaman öznel bir devlet olarak kabul etmemiş, aksine onları Roma İmparatorluğu'nun bağımsız valssalları olarak görmüştür. Zira Papalık Kostantinopolis'deki imparatorun Kilise üzerindeki mutlak hâkimiyetini 8'inci yüzyılın sonuna kadar meşru Roma İmparatoru ve Aziz Kostantin'nin varisi olarak kabul etmiş ve kendisini ona bağlı bir kurum olarak görmüştür.

Fakat Papalık ile Kostantinopolis imparatoru arasındaki bu bağ 7'nci ve 8'inci yüzyıllarda Bizans'ın Papalığı gerek Arap gerekse kuzeydeki Lombard istilalarına karşı koruyamaması nedeniyle sarsılmış ve zayıflamıştır. Çünkü Arap istilaları döneminde Bizans kendi topraklarını koruma derdine düştüğü için Papalığa gerekli yardımı yapamamıştır. Bu nedenle de Papalık

kendisine yeni bir hamî arama ihtiyacı duymuştur. Bu yeni hamî ise kuzeydeki Frank Krallığı olmuştur (Kırıkkanat, 2014, s. 48-49; Dawson, 1976, s. 217-218; Pirenne, 2012, s. 244-246). Zira 726 yılına kadar Papa ile Kostantinepolis imparatoru arasındaki bağ her ne kadar krizlere ve sorunlara şahit olsa da devam etmiştir. Fakat İmparator III. Leo'nun 726 yılında biraz da İslam etkisi ve Küçük Asya'daki Paulusçu hareketi yatıştırmak için başlattığı tasvir kırıkcılık (ikonoklazm) hareketi, Papa II. Gregorius'un imparatoru aforoz etmesine ve Bizans ile Roma arasındaki bağların tamamen kopmasına neden olmuştur. Bu durum aynı zamanda Bizans İmparatorluğu ile Roma Kilisesinin bütünsel bir evrensellik iddialarına da çok ciddi darbe vurmuştur (Avcı, 2015, s. 150-151). Hatta Papa bu hareket karşısında ruhani ve dünyevi iktidarın ayrı olduğunu, imparatorun ruhani iktidar alanında söz sahibi olamayacağını ve bütün Hıristiyanların, imparatorun bu sapıklığına karşı çıkmasının dini bir görev olduğunu ilan etmiştir. Papa imparatoru ikonoklazm hareketini başlatması nedeniyle İslam'a sempati duymakla dahi suçlamıştır (Pirenne, 2012, s. 255).

Bizans ile köprülerin atılmasından sonra Papalık yeni bir koruyucuya ihtiyaç duymuştur. Bu nedenle bir taraftan Lombard istilaları bir taraftan da İslam akınları nedeniyle ciddi sıkıntı yaşayan Papalık içine düştüğü bu durumdan kurtulmak için Franklara yönelmiştir. Burada önemli husus bu yönelmenin hem Papalığın hem de Frankların ortak çıkarlarına uygun olmasıdır. Papalık bu yaklaşma ile İslam akınlarına ve Lombard istilalarına karşı kendini koruyacak bir hamî bulmayı ve kuzeyde henüz Hıristiyanlığı kabul etmemiş putperest Nordik, Germen ve Slav kavimlerine güçlü bir imparator otoritesi sayesinde Hıristiyanlığı yayarak nüfuzunu arttırmayı amaçlamıştır. Franklar ise Hıristiyanlığın bu kuzey kavimlerine yayılmasının aynı zamanda bahse konu kavimlerin kendi otoriteleri altına girmesine neden olacağı düşüncesiyle bu uzlaşmaya sıcak bakmışlardır (Dawson, 1976, s. 218-240). Frankların Papalıkla yapılacak bu uzlaşmaya sıcak bakmalarının bir diğer nedeninin ise Karolenjlerin bir saray darbesi ile ele geçirdikleri Frank tahtına Papalığın onayı aracılığıyla kendi tebaaları nezdinde meşruiyet kazandırmaları isteği olduğu söylenebilir (Pirenne, 2012, s. 261). Dönemin Avrupa'sının ruhani lideri Papalık ile siyasi lideri olma amacını taşıyan Frank monarşisinin karşılıklı ortak çıkar çerçevesinde yaklaşması ilerleyen dönemlerde Hıristiyanlık çatısı altında bir bütünleşmiş Avrupa'nın inşasına yol açtığı değerlendirilmektedir. Bu uzlaşmanın resmîyete dökülmesi ise 756 yılında Lombardların tekrar Papalığa saldırması sonucu gerçekleşmiştir. Lombard istilası sonucu Papa II. Stephen öncelikli olarak Kostantinepolis imparatorundan yardım istemiş fakat kendi iç sorunları ve İslam tehdidi ile uğraşan Bizans bu yardım çağrısına cevap verememiştir. Bunun sonucunda Frank Kralı Kısa Pepin'e yönelen Papa, onunla Ponthion'da bir antlaşma yapmıştır. Bu antlaşmaya göre Kısa Pepin, Papalığı bütün istilalara karşı koruyacak, Papa ise Karolenj hanedanından olmayan birini kral olarak tanımayacak ve aforoz edecektir. Bu antlaşma gereğince Kısa Pepin, Lombardlarla savaşarak Papalık üzerindeki tehdidi ortadan kaldırmıştır. Fakat daha da önemlisi Kısa Pepin, "Pepin Bağı" (Donation of Pepin) ile Parma, Mantua ve Ravenna dâhil bütün Orta İtalya'nın siyasi yönetimini Papa'ya vermiştir. Böylece Papa, Papalık Devletleri adı altında dünyevi iktidar sahibi haline gelmiştir. Papa ise bu bağışa karşılık Pepin'in iki oğlunu yani Charles ve Şarlman'ı kutsamıştır (Çoban, 2014, s. 75-76).

Kısa Pepin'den sonra Frank tahtına oturan Şarlman'da Kısa Pepin'in Papalıkla olan ittifakını devam ettirmiştir. Bu ilişkinin bir sonucu olarak Papa III.Leo 800 yılında Şarlman'a imparatorluk tacını giydirmiştir (Çoban, 2014, s. 77-78). Le Goff'a göre Papa, Şarlman'a imparatorluk tacını giydirirken üç ana hedefi gerçekleştirmeyi düşünmüştür. Birincisi, Papa, Şarlman aracılığıyla yetkisi fiilen ve hukuken herkes tarafından tanınan bir otoritenin yani imparatorun desteğini arkasına almak istemiştir. İkincisi, yeni kurulan ve Papalık Devletleri adı altında tanınan kendi dünyevi hükümdarlığını garantiye almak amacın gütmüştür. Sonuncusu ise Şarlman'ı doğuda Bizans İmparatorluğu'nun da başına geçirerek bütün Hıristiyan âleminde Katolik Kilisesi ve Papanın üstünlüğünü kabul ettirmeyi hedeflemiştir (Le Goff, 2017, s. 53-54). Papalığın bu politikalarının amacının aslında kendisini de bir parçası kabul ettiği kadim

Roma'nın varisçisi konumdaki Kostantinepolis imparatorunun meşruiyetini kaybettirerek, kendi kontrolünde yeni bir varisçi imparator yaratmak olduğu söylenebilir (Kırıkkanat, 2014, s. 66). Bu amaçla Papalık önce Şarlman ile Bizans İmparatoriçesi Irene'nin evlendirilerek Şarlman'ın Bizans tahtına da sahip olmasına çalışmış, fakat bunda başarısız olmuştur (Kırıkkanat, 2014, s. 67-70). Daha sonra ise 979 yılında "Kostantin Bağışı" (Donatino Costantini) adı verilen ve düzmece olduğu 15'inci Yüzyılda Lorenzo Valla tarafından kanıtlanan bir belgeyle Kostantinepolis imparatorunun Papalık üzerindeki zaten fiilen biten meşruiyetini resmen de ortadan kaldırmıştır (Kırıkkanat, 2014, s. 72-80).

Şarlman, Kısa Pepin'in Papalıkla karşılıklı çıkar esasına dayanan ilişkisini daha da derinleştirerek devam etmiştir. Kaldı ki 9'uncu Yüzyıl Papalık ile Frankların ortaklığına dayalı bir Avrupa inşası ile geçmiştir. Bu süreç içerisinde Şarlman bu politikayı destekler eylemlerde bulunmuştur (Le Goff, 2008, s. 35-37). Bu minvalde Şarlman önce Papalığı rahatlatmak için Lombardlar üzerine gitmiş ve onları dize getirmiştir. Akabinde İspanya üzerine giderek buradaki Müslümanlarla savaşmıştır. Şarlman aynı zamanda Roma Kilisesinin nüfuzunu arttırmak için Doğu ve Kuzey Avrupa'daki putperest Germen kavimlerinin üzerine giderek onların Hıristiyanlığı kabul etmesine ön ayak olmuştur (Le Goff, 2008, s. 37-38). Le Goff, 9'uncu Yüzyılda yaşanan bu gelişmelerin Avrupa tarihinde dönüm noktası olduğunu belirtir. Kurulan bu ittifak sayesinde Şarlman bir Avrupa İmparatorluğu kurarken, Kilise de dünyevi otoritesini arttırmıştır (Le Goff, 2017, s. 50-52). Benzer bir şekilde Pirenne'ye göre de Şarlman'ın Papa tarafından taç giydirilmesi sonucunda Frank İmparatorluğu hükmettiği halklar nezdinde Hıristiyanlık aracılığıyla meşru hale gelmiştir. Bu minvalde Frank İmparatorluğu'nun dayandığı ana kimlik unsuru da kendisine bu hükmetme meşruiyetini sağlayan Hıristiyanlık olmuştur (Pirenne, 2012, s. 270-272). Dolayısıyla Şarlman ve onun imparatorluğu tamamen "Hıristiyan" bir imparatorluk haline gelmiştir (Çoban, 2014, s. 78-79).

Katolik Kilisesi ile Frank monarşisinin ortak olarak inşa ettikleri bu Hıristiyanlık temelli kimlik anlayışının ve Hıristiyanlık çerçevesinde oluşturulmaya çalışılan bütünleşik Avrupa toplumunun Avrupa'nın yeni "biz" kavramını ortaya çıkardığı değerlendirilmektedir. Artık Avrupa, Katolik Kilisesi tarafından meşruiyeti tanınmış Hıristiyan bir imparatorun hükmü altında dini kimliğin etrafında toplanmış yeni bir toplum haline gelmektedir. Pirenne'ye göre bu oluşumun gerçekleşmesi ile İslam'ın yayılışı arasında kuvvetli bir korelasyon vardır (Pirenne, 2012, s. 320-321). Çünkü eğer İslam'ın hızlı yayılışı olmasaydı, Bizans gücünü ve Roma üzerindeki etkisini kaybetmeyecek, Batı Akdeniz Avrupa'ya kapanmayacak ve Romalı Avrupa, Akdeniz merkezli bir yapıda varlığını sürdürmeye devam edecekti. Fakat İslam'ın bütün dengeleri alt üst etmesi, Avrupa ile Doğu arasındaki bağları koparmış, Papa'nın Batı Avrupa ile sınırlı ruhani bir otoriteye sahip olmasına ve Frank Krallığı'nın Akdeniz merkezli bir Romalı Avrupa'yı yıkararak kuzey merkezli Germen unsurların baskın olduğu bir Hıristiyan Avrupa yaratmasına neden olmuştur (Pirenne, 2012, s. 322-324). Pirenne bu süreci, "Hz. Muhammed olmasaydı, Şarlman'da olmazdı" şeklinde özetlemektedir (Pirenne, 2012, s. 271-274). Avrupa'nın Romalı kimliğinden uzaklaşarak Germen unsurların baskın olduğu bir Hıristiyan kimliğine yaklaşması etkilerini sadece siyasi alanda değil aynı zamanda kültürel alanda da göstermiştir. Bu dönemde Romalı Avrupa'nın ortak dili olan Latince bile yerini yerel dillere bırakmış, Karolenjlerden sonra günlük hayattan çıkmaya başlamış ve sadece entelektüel çevrelerin ve rahiplerin anladığı bir dil haline gelmiştir (Le Goff, 2017, s. 11-15).

Le Goff'da Ortaçağ Avrupa'sında gerçek olan tek olgunun Hıristiyanlık olarak kabul edildiğini öne sürmektedir ama bu Hıristiyanlık Le Goff'a göre başlangıçtaki halinden oldukça uzaklaşmış bir öğretilerdir. Le Goff, Ortaçağ Avrupa'sında "Doktrina Christiana" yani Hıristiyanlık Öğretisinin temel kaynağı olarak Kutsal Kitabın gördüğünü belirtir. Fakat Le Goff'a göre bahse konu Kutsal Kitabın metni ile Ortaçağ Avrupa'sındaki okuyucu arasında yukarıda belirtilen Latince'nin yerini yerel dillere bırakmasının bir sonucu olarak bir dil kaynaklı engel bulunmaktadır. Bu engelin dolaylı sonucu ise metnin anlaşılmasının Ortaçağ insanı için zor

olmasıdır. Bu nedenle Ortaçağ insanı metni anlayabilmek için Kilise tarafından üretilen bir dizi yardımcı kitap ve yorumlamaya ihtiyaç duymuştur. Le Goff'a göre zaman içerisinde, Kilise'nin otoritesini arttırmasına paralel olarak, Kutsal Kitap metni bu yorumların ve açıklamaların gerisinde ezilmiş, asıl anlamını yitirmiştir (Le Goff, 2017, s. 123). Başka bir deyişle Kutsal Kitap metni, siyasi iktidarın desteğini alan ve ruhani iktidarı da elinde tutan Kilise'nin çıkarları doğrultusunda anlamsal olarak yeniden inşa edilmiştir. Kilise, Kutsal Kitabın anlamı üzerinde kendi hâkimiyetini kurmuştur. Hatta Kilise daha da ileriye giderek Kilise'nin öğretileri dışında hiçbir kurtuluşun olmadığını ve insanın ancak Kilise'nin ona dikte ettiği gerçekliğe uyum sağlayarak ebedi kurtuluşa erişebileceğini öne sürmüştür (Adam, 1998, s. 216). Kilise aynı zamanda Kutsal Kitabın anlamını kendi çıkarları doğrultusunda manipüle etmekten hiç kaçınmamıştır (Dawson, 1976, s. 234-235). Kilise'nin Kutsal Kitabın anlamı üzerindeki hâkimiyetinin bir başka sonucu da Ortaçağ Avrupa toplumunun Antik Çağ'ın büyük oranda fiziksel gerçekliğe dayanan kolektif bilincinin değişime uğramasıdır. Kilise tarafından şekillendirilen Hıristiyanlık dogmatizmine dayanan bu yeni kolektif bilincin gerçekliği daha çok mistik ve bilimsellikten uzak soyutlamalardan oluşmaktadır (Le Goff, 2017, s. 145). Charles Taylor'un tabiri ile Ortaçağ Avrupa toplumu "yoğun eskalojik unsurlara dayanan sihirli bir dünyaya" sahipti. Bu sihirli dünya doğada vuku bulan bütün olguları mistik soyut varlıklara bağlayan canavarlar, cinler veya iblislerle dolu bir yapıya dayanmaktaydı (Taylor, 2014, s. 36-51). Le Goff'da Ortaçağ Avrupa toplumunu selamet umuduyla bekleyen bir korku dünyasına sahip olduğunu öne sürmektedir (Le Goff, 2017, s. 200-201). Zira İncil'deki ayetlerin dünyanın sonunun belirtisi olarak büyük çaplı savaşlara, salgınlara, kıtlıklara ve depremlere işaret etmesi, 6'ncı Yüzyıldan itibaren de Avrupa toplumunun gerek barbar istilaları gerekse veba salgınları ve kıtlıklar yaşaması bahse konu korku dünyasının kolektif bilinçte inşa edilmesini kolaylaştırmıştır. Bu minvalde de Ortaçağ Avrupa toplumunun kendisini kıyametten önceki ahir zamanda yaşadığını zannetmesine neden olmuştur (Le Goff, 2017, s. 203-204). Le Goff, yukarıda bahsedilen kolektif karamsarlık halinin ve dünyayı hor görme (contempus mundi) düşüncesinin Ortaçağ Avrupa toplumunun bilinç dünyasında önemli bir yere sahip olduğunu belirtmektedir. Bu hor görme düşüncesi, Avrupa toplumunun bu dünyanın maddi gerçekliğini küçümsemesine ve hayatını ölümden sonraki yaşama göre düzenlemesine neden olmuştur. Bu çerçevede de Kilise ve onun ölümden sonraki hayat üzerindeki kitlelere dayatılan otoritesi artmış, Kilise, Avrupa toplumunun kolektif bilinci üzerinde mutlak karar verici haline gelmiştir (Le Goff, 2017, s. 197-198). Le Goff, Ortaçağ Avrupa'sındaki Kilise'nin kolektif bilinç üzerindeki etkisine bir örnek olarak toplumda bireyselliği ret eden ve Hıristiyanlık çatısı altında birleşen bir grup kimliğinin hâkim olduğu anlayışın yerleşmesini vermektedir. Bu anlayışa göre Ortaçağ Avrupa'sında bireyselleşmek ve farklılaşmak büyük bir günah olarak görülmekteydi (Le Goff, 2017, s. 310). Bu grup kimliğine dayalı anlayış aynı zamanda özgürlük kavramının kolektif bilinçteki anlamına da farklı bir bakış açısı getirmekteydi. Ortaçağ Avrupa'sı toplumunda özgür olmak, günümüzdeki özgürlük kavramına bir tezat oluşturacak şekilde, Hıristiyan topluma uyum sağlamak anlamına gelmekteydi (Le Goff, 2017, s. 311).

Le Goff, Ortaçağ Avrupa toplumunun Kilise tarafından yaratılan Hıristiyanlık temelli bilinç dünyasının etkisini tarih yazımında da gösterdiğini belirtmektedir. Le Goff'a göre Ortaçağ Avrupa'sındaki tarih yazımı Hıristiyanlık odaklı ve lineer olarak adlandırılan bir anlayışa sahiptir. Bu anlayış tarihi sadece Hıristiyanlık öncesi ve sonrası olarak ayırmakla kalmamakta aynı zamanda onun bütün olgularını Hıristiyanlıkla olan ilişkisi temelinde değerlendirmektedir. Le Goff'a göre bu bakış açısı Ortaçağ Avrupa'sının çağdaşı Bizans, İslam ve Asya uygarlıklarının dışarıda bırakıldığı bir duruma yol açmaktadır. Le Goff, Ortaçağ Avrupa'sındaki bu Hıristiyanlık temelli dar tarih anlayışının ulusal tarih yazımı üzerindeki örneği olarak anılan dönemdeki tarih yazımlarının Fransa tarihini Hıristiyanlıkla bağlantılı bir şekilde üç zaman aşamasında açıkladığına işaret etmektedir. Bu aşamalar, Frank Kralı Clovis'in vaftiz olması, Şarلمان'ın egemenliği ve Haçlı Seferleri'dir. Le Goff'a göre bu durum Ortaçağ Avrupa toplumu

ve Kilise tarafından “tarihin Hıristiyanlaştırılması” olarak tanımlanmaktadır (Le Goff, 2017, s. 182-183).

Russ’da Ortaçağ Avrupa’sında Kilise’nin kolektif bilince hâkim olduğu düşüncesine katılmaktadır. Fakat Russ bu sürecin oluşumunu Antik Grek düşüncesi ile Hıristiyan düşüncesinin çatışmasının bir aşaması olarak görmektedir (Russ, 2014, s. 11-12). Russ’a göre Avrupa toplumunun kolektif bilinci iki farklı dünya görüşünün Hegelci bir tarzda çatışması sonucu oluşan bir sentezdir. Bu dünya görüşlerinden birincisi doğaya ve nesnel gerçekliğe dayalı Grek düşüncesi, diğeri de soyut Tanrı’nın gerçekliğine dayalı Yahudi-Hıristiyan düşüncesidir (Russ, 2014, s. 12). Bunlardan ilki akıl ve doğayı birleştirerek gözleme dayalı bir hakikati savunurken, ikincisi akıl ve vahiyi birleştiren mantığa dayalı bir hakikat ileri sürmektedir. Birincisinde bilginin kaynağı doğa iken, ikincisinde Tanrı’nın kelamı olan ilahi vahiydir. Birincisi insanın parçası olduğu doğanın somut gerçekliğine dayanırken, ikincisi Tanrının inayeti ile insanın doğanın hâkimi ve merkezinde olduğu soyut gerçekliğe dayanmaktadır. Birincisinde Tanrılarda tıpkı insanlar gibi doğanın yasalarına tabi iken, ikincisinde Tanrı doğüstü ve kadir-i mutlaktır. Birincisinde aklın amacı doğayı anlamak iken, ikincisinde aklın amacı Tanrısal vahiyi anlamaktır. Çünkü Tanrı doğayı yaratmış ve sözlerini ilahi vahiyle bildirmiştir. İnsanın amacı onun yaratıklarını çözmekten ziyade onun ne dediğini anlamaktır (Russ, 2014, s. 13-19). Russ’a göre bu çatışma Romalı Avrupa’da başlar. Önceleri Antik Yunan’dan natüralist dünya görüşünü alan Roma bunu benimser ve muhafaza eder. Fakat İmparatorluğun son döneminde Hıristiyanlık bu dünya görüşüne meydan okur. Roma’da bu her iki dünya görüşünü de uzlaştırarak, daha doğrusu Hıristiyanlığın içerisine pagan unsurları sokarak bu gerilimi azaltır. Ama çalışmada daha önce değinildiği gibi İslam akınlarnının dolaylı bir sonucu olarak Romalı Avrupa’nın yıkılması bu uzlaşmayı da sona erdirir. Şarlman ile Kilise’nin ortak çıkarları doğrultusunda birleşmeleri sonucu Tanrısal vahiye dayalı Hıristiyan dünya görüşü Avrupa kolektif bilincine hâkim olur (Russ, 2014, s. 15-16). Fakat ilerleyen yüzyıllarda bu sefer İslam düşüncesi sayesinde Avrupa’ya Antik Grek düşüncesi yeniden enjekte edilecek ve çatışma 13’üncü yüzyıldan sonra yeniden başlayacaktır.

Özetle Şarlman sonrası Ortaçağ Avrupa toplumunda ana toplumsal kaidenin Hıristiyan kimliği haline geldiği söylenebilir. Başka bir deyişle kendine özgü bütün değerler sistemi ile beraber Hıristiyanlık bahse konu toplumun kolektif bilincinin yani “biz” kavramının yegâne dayanak noktası haline gelmiştir. Hıristiyanlık ayrıca Antik uygarlıkların analizinden mitolojik düşünceye, mitolojik düşünceden bilimsel düşünceye ve hatta sanata kadar kolektif bilinci neredeyse her alanda belirleyici ana tema halinde kendini göstermektedir (Kar, 2017, s. 203-206). Bu minvalde, artık Romalı Avrupa sona erdiği, Germenik unsurların baskın olduğu bir Hıristiyan Avrupa doğduğu değerlendirilmektedir. Ayrıca bu Hıristiyan Avrupa hem siyasi hem de ruhani iktidar gruplarının ortaklaşa çıkarları ve uzlaşmalarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla her iki iktidar zümresi tarafından da yine çıkarları doğrultusunda manipüle edilmiştir. Hıristiyanlığın tek meşru kimlik haline geldiği bu toplumda Hıristiyan kimliği dışında kalan bütün kesimler ötekileştirilmiştir. Hatta insan olma şartı bile Hıristiyan olma şartına bağlanmıştır. Bu çerçevede Hıristiyanlar arasında kötü bir şey olarak tanımlanan savaş bile Hıristiyan olmayan ötekilere karşı yapıldığında bir dini görev olarak tanımlanmıştır (Le Goff, 2017, s. 159). Şarlman sonrası Ortaçağ Avrupa toplumunu bir nevi dini ırkçılığın hâkim olduğu bir sitem olarak gören Le Goff, bu duruma kölelik örneğini verir. Ortaçağ boyunca putperest kalan bazı Anglosakson, Sakson ve Slav kabileleri Ortaçağ Hıristiyan Avrupa’sının köle pazarlarını yegâne unsurlar haline gelmiştir. Hatta Kilise dahi bu köle ticareti işine girmiştir. Bu insanların kölelikten kurtulmalarının tek yolu ise Hıristiyanlığa geçmeleridir. Çünkü yukarıda da belirtildiği gibi Ortaçağ Avrupa’sında insan olarak tanımlanmanın ve bazı haklara sahip olmanın en baştaki şartı Hıristiyan olmaktır. Bu minvalde diğer ötekilerin gayr-i insanileştirilerek köleleştirilmesi, insan olarak değerlendirilmedikleri için gayet normal karşılanmaktadır. Le Goff Ortaçağ Avrupa toplumunun bu durumunu dini aidiyete dayalı bir apartheid sistemi olarak görmektedir (Le Goff,

2017, s. 160-161). Dolayısıyla Şarlıman sonrası Ortaçağ Avrupa'sında dini determinizme dayalı bir kolektif kimliğin, yani "biz" kavramı varlığının söz konusu olduğu söylenebilir.

SONUÇ

Bu çalışmada 8'inci yüzyıldaki İslam fetihleri ile Ortaçağ Avrupa toplumunda anılan dönemde yaşanan kolektif kimlik değişimi arasındaki korelasyon analiz edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde Antik Çağ'ın en büyük imparatorluğu olan Roma'nın ikiye ayrılması ve Batı Roma İmparatorluğu'nun Kavimler Göçü neticesinde yıkılması konuları üzerinde durulmuştur. Söz konusu hadiselerin her ne kadar Avrupa'da önemli bir siyasi, ekonomik ve sosyal alt üst oluşlara neden olsa da Avrupa toplumunun Akdeniz merkezli Romalılık esasına dayanan kolektif kimliği üzerinde köklü bir değişim yaratmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Zira Avrupa'da Roma'nın yerini alan barbar krallıklar zaman içerisinde Roma'nın hem dinin hem de dili benimsemiş, idari ve ruhani yönetim mekanizmalarını büyük oranda laik bir yapıya sahip Roma'nın esaslarına göre kurmuş ve kısmen de olsa Kostantinopolis'teki Doğu Roma İmparatoru'nun üstün statüsüne saygı duymuştur. Anılan dönemde Katolik Kilisesi de Roma'nın siyasi ve ruhani geleneklerini devam ettirmiş ve Kostantinopolis İmparatoru'nu kendi dünyevi hamisi olarak görmüştür. Bu minvalde erken Ortaçağ Avrupa toplumunun kolektif kimlik algısının Romalılık üzerine kurulu olduğu söylenebilir.

Fakat 8'inci yüzyıldaki İslam ilerleyişinin Avrupa toplumunda yarattığı travma Romalılık esasına dayalı bu kolektif kimlik algısının büyük oranda deforme olmasına yol açmıştır. Bahse konu deformasyonun en önemli nedenlerinden birisinin de Doğu Roma İmparatorluğu'nun da İslam ilerleyişi karşısında etkili bir varlık gösteremediği ve Avrupa'yı koruyamadığı olduğu değerlendirilmektedir. Bu nedenle Katolik Kilisesi kendine yeni bir hami arayışına yönelmiş ve bu yeni hami de kuzeydeki Frank Krallığı olmuştur. Kilise ile Frank Kralı Kısa Pepin arasında yapılan ittifak zaman içerisinde hem genişlemiş hem de derinleşmiştir. Söz konusu ittifak Şarlıman zamanında Kilise'nin ruhani otoritesi ile Frank İmparatoru'nun siyasi erkine dayalı bir Hıristiyan Avrupa kimliğinin inşa edilmesine yol açmıştır. Bu yeni kimliğin en önemli sonucunun da geçmişte Akdeniz merkezli ve Latince'nin başat rol oynadığı Romalılık esasına dayalı kolektif kimliğin yerini Kuzey ve Orta Avrupa merkezli, Germenik karakterin baskın olduğu ve feodal bir ekonomik yapıya dayalı yeni bir Hıristiyan Avrupa kimliğine bırakması olduğu değerlendirilmektedir. Sonuç olarak 8'inci yüzyıldaki İslam ilerleyişinin Avrupa toplumunda hem siyasi hem de kültürel alanda köklü bir kolektif kimlik değişimine yol açtığı sonucuna varılmıştır.

Kaynakça

- Adam, B. (1998). “Katolik Kilisesi’nin Kurtuluş Öğretisi Açısından Yahudiliğe ve İslam’a Bakışı”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (XLI), ss.201-122.
- Avcı, C. (2015). *İslam-Bizans İlişkileri (610-847)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Baker, S. (2015). *Eski Roma, s. Bir İmparatorluğun Yükselişi ve Çöküşü*. E. Duru (Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Bulut, Y. (2016). *Oryantalizmin Kısa Tarihi*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Çoban, B. Z. (2014). *Geçmişten Günümüze Papalık*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Daniel, N. (1979). *The Araps and Medieval Europe*. Londra: Longman.
- Dawson, C. (1976). *Batının Oluşumu*. D.Tayanç (Çev.). İstanbul:Degah Yayınları.
- Gaudemet, J. (2015). “Roma Mucizesi”, *Akdeniz, s. Tarih, Mekan, İnsanlar ve Miras*. F.Braudel (Ed.), N. Erkut ve A.Derman (Çev.). İstanbul, s. Metis Yayınevi, ss. 166-190.
- Heller, O. (1992). *Yahudiliğin Çöküşü*. S. N. Kaya (Çev.). İstanbul, s. İnter Yayıncılık.
- Kar, S. (2017). “Felsefi Açından İslamofobi’nin Eleştirisi”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (47), ss. 197-220.
- Karlıağ, B. (2004). *İslam Düşüncesinin Batı Düşüncesi’ne Etkileri*. İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Kırıkkanat, M. (2014). *Bir Hıristiyan Masalı, s. Tarihin En Büyük Sahtekârlığı*. İstanbul, s. Kırmızıkeci Yayınevi.
- Le Goff, J. (2017). *Ortaçağ Batı Uygarlığı*. H.Güven ve U. Güven (Çev.). Ankara: DoğuBatı Yayınları.
- Le Goff, J. (2008). *Avrupa’nın Doğuşu*. T.Binder (Çev.). İstanbul: Literatür Yayınları.
- Le Goff, J. (2017). *Ortaçağda Entelektüeller*. M. A. Kılınçbay (Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pirenne, H. (2012). *H. Muhammed ve Şarlman: İslam Fetihleri ve Ortaçağ Batı Uygarlığı*. M. Ö. Mengüşoğlu (Çev.). İstanbul: Pınar Yayınları.
- Robert, J. M. (2002). *Dünya Tarihi: Tarih Öncesi Çağlardan 18’inci Yüzyıla*. İ.Erman (Çev.). İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- Russ, J. (2014). *Avrupa Düşüncesinin Serüveni: Antik Çağdan Günümüze Batı Düşüncesi*. Ö.Doğan (Çev.). Ankara: DoğuBatı Yayınları.
- Şeyban, L. (2016). *Reconquista: Endülüs’te Müslüman-Hıristiyan İlişkileri*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Taylor, C. (2014). *Seküler Çağ*. D. Körpe (Çev.). İstanbul:Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Tours, G. (1982). *History of Francs*. Londra: Routlune Press.
- Zeydan, C. (2013). *İslam Uygarlıkları Tarihi Cilt 1*. N. Gök (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

EXTENDED SUMMARY

European society had experienced great and sudden changes in the 4th and 5th centuries. Primarily, The Tribal Migration, which started in 375 and continued for decades, caused a radical change in the social structure of Europe. Subsequently, the division of Rome, the largest empire of the Ancient Age in 395, resulted in the cracking of the political union on the continent. However, it can be said that the most important turning point of this change process was the destruction of the Western Roman Empire by barbarian tribes in 476. With the collapse of Western Roman Empire, Europe's Antiquity period ended politically, and the Middle Age, which has defined as a period of decline by most of researchers, had started. As a matter of fact, the political end of Rome did not cause it to be erased culturally and socially. Because all of the barbarian kingdoms established in the place of Rome have tried to keep the Roman administrative system, culture and traditions to a great extent. These barbarian kingdoms have tended to adopt and imitate Rome administrative, legal and cultural systems. Many of them embraced Christianity, the religion of Rome, and Latin, the language of Rome. For this reason, the collapse of Western Roman Empire did not lead to the destruction of its Roman identity and culture in Europe, resulting in its living in different barbaric kingdoms. Therefore, Europe's social culture and state system continued to be the Roman and the center of political gravity to the Mediterranean coast. However, the Islamic conquests that started in the 8th century caused a great change in this Roman identity of Europe. The Arab armies compressed Europe by capturing the Iberian Peninsula, the southern coasts of France and Sicily. This political and military pressure led to the unification of the European society in the political hegemony of Frank Empire and in the spiritual body of the Papacy. In particular, the fact that Frank Emperor Charlemagne declared himself as the heir of the Roman Empire also caused this merger to become stronger. In other words, the political and military pressure of the Arab conquests led to the emergence of a new social structure in Europe, where the Frank Empire was political and the Papacy was the spiritually dominant element. This change has led European society to adopt a new collective identity dominated by Germanic elements. The change also shifted Europe's center of gravity from the Mediterranean basin to the north. In short, Islamic conquests caused the Roman and Mediterranean European identity to shift in a Northern and Germanic direction.

YAYIN İLKELERİ

1. Doğu Anadolu Sosyal Bilimlerde Eğilimler Dergisi (J-EAST), Nisan ve Ekim aylarında olmak üzere yılda iki sayı yayınlanan ulusal hakemli, online yayın yapan akademik bir dergidir.
2. Doğu Anadolu Sosyal Bilimlerde Eğilimler Dergisi, eğitim bilimleri, öğretmen yetiştirme, uluslararası ilişkiler, iktisat, işletme, ekonometri, maliye, siyaset bilimi, sosyoloji, kamu yönetimi, psikoloji, tarih, Türk dili ve edebiyatı, felsefe, hukuk alanlarında ulusal/uluslararası düzeyde bilimsel bir niteliğe sahip, özgün araştırma, kitap değerlendirme, editöre mektup ve derlemelere yer verir.
3. Doğu Anadolu Sosyal Bilimlerde Eğilimler Dergisi, Açık Erişim ilkeleri gereği, makale yollama, değerlendirme ve yayınlama süreçlerinde yazarlardan hiçbir ücret talep etmemektedir.
4. Doğu Anadolu Sosyal Bilimlerde Eğilimler Dergisinde makaleler Türkçe ve İngilizce olmak üzere iki dilde yayınlanabilir. Türkçe dilinde yayınlanan makaleler için İngilizce genişletilmiş özet istenmektedir. Derginin tüm sayılarına online (Dergi Arşivi bölümünden) ulaşılabilir.
5. Dergiye gönderilen makalelerin başka bir yerde yayınlanmamış veya yayınlanmak üzere aynı anda başka bir dergiye gönderilmemiş olması gerekmektedir. Doğu Anadolu Sosyal Bilimlerde Eğilimler Dergisi yayınlanmak üzere kabul edilen makalelerin tüm yayın haklarına sahiptir.
6. Dergiye gönderilecek makalelerin sadece journalofeast.hu.edu.tr adresindeki "Makale Gönder Sistemi"nde açılan hesaba yüklenmesi gerekmektedir. Editöre ya da Yayın Kurulu üyelerine ve posta ve e-posta olarak gönderilen makaleler resmi başvuru olarak kabul edilmemektedir.
7. Dergiye gönderilen yazılar Editör ve Yayın Kurulu tarafından ön incelemeden geçirilir. Ön incelemede uygun bulunmayan makaleler hakemlere gönderilmeden reddedilir. Süreç konusunda hakemler sistem yoluyla bilgilendirilir.
8. Ön inceleme sonucunda uygun olduğuna karar verilen çalışmalar bilimsel açıdan değerlendirmesi için alanında uzman iki hakeme gönderilir. Hakemlerden ikisinin de olumlu rapor vermesi durumunda eser yayınlanır. İki hakemden biri olumlu diğeri olumsuz rapor sunarsa makalenin yayınlanıp yayınlanmayacağına kararı, alan editörüne bırakılır. Gerek duyulması durumunda çalışmalar, hakemlerden gelen eleştiri ve öneriler doğrultusunda önerilen düzeltmelerin yapılması için yazarlara sistem üzerinden geri gönderilebilir.
9. Hakkari Üniversitesi öğretim üyeleri dergimizin doğal hakemleridir.
10. Dergiye gönderilen çalışmaların içeriğinden yazarlar sorumludur. Ayrıca yazarlar dergide yayınlanan eserlerin açık erişimini kabul ederler.
11. Dergimize gönderilen çalışmalar öncelikli olarak intihal programlarında kontrol edilmektedir. **İntihal oranı % 20'nin üzerinde olan çalışmalar değerlendirmeye alınmamaktadır.**

YAZIM KURALLARI

1. Makalenin tamamı Times New Roman, 12 punto, tek satır aralığında yazılmalıdır. Makalenin sayfa yapısı üst, alt, sağdan ve soldan 2.5 cm olmalıdır.
2. Paragraflar arası boşluk önce ve sonra 0 nk olmalıdır. Paragrafın girintisi 1.25 cm olmalıdır.
3. Makalenin başlığı bütün harfleri büyük, koyu ve ortalanmış olarak yazılmalıdır. Başlıktan sonra çalışmanın yazıldığı dile göre özet yazılmalıdır. Özet 250 kelimeyi geçmemelidir.
4. Özet 10 punto ve italik olmalıdır. Özetten sonra en çok 5 kelimedenden oluşan Anahtar kelimeler eklenmelidir.
5. Çalışmanın diğer dildeki başlığı (ana başlık Türkçe ise İngilizce, İngilizce ise Türkçedir), özeti ve anahtar kelimeleri aynı şekilde yazılmalıdır.
6. Çalışmanın ana başlıkları koyu ve tamamı büyük harflerle, alt başlıkları ise sadece ilk harfleri büyük ve koyu olarak yazılmalıdır.
7. Giriş bölümü yeni sayfadan başlamalıdır. Sonraki başlıklar ise bir satır atlanarak devam etmelidir.
8. Tablo içi metinler önce ve sonra 0 nk ve 10 punto olmalıdır. Tablolarda dikey çizgilere yer verilmeyerek tabloların sayfanın ortasına hizalanmasına dikkat edilmelidir.
9. Sonuç ve Kaynakça bölümleri de yeni sayfadan başlamalıdır.
10. Makaleler, 10000 sözcüğü geçmemelidir.
11. Türkçe makalelerde Türk Dil Kurumu'nun sözlükleri ve yazım kılavuzu dikkate alınmalı ve mümkün olduğunca Türkçe sözcükler kullanılmalıdır. Alana özgü yabancı dildeki kavramın/terimin Türkçe karşılığı kullanılırken ilgili kavramın/terimin ilk kullanıldığı yerde yabancı dildeki karşılığı parantez içinde verilmelidir.
12. Makalede 'Kaynakça' kısmından sonra 750-1000 sözcükten oluşan bir özet bulunmalıdır. Makalenin dili Türkçe ise geniş özet İngilizce, İngilizce ise Türkçe olmalıdır. Geniş özet, 12 punto büyüklüğünde, "Times New Roman" karakteri kullanılarak hazırlanmış olmalıdır. Bu özet alt başlıklar içermemeli ve tek sütun halinde belirtilen uzunlukta olmalıdır.
13. Makalelerin APA6 formatına göre hazırlanması gerekmektedir. **Yazım kurallarına ve APA6 ya uygun hazırlanmayan çalışmalar doğrudan reddedilecektir.**